

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Επιστήμες της Αγωγής»

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια:
Αθηνά Νέγρη

*«ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
(1974-2008)»*

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιβλέπων Καθηγητής:
Χαράλαμπος Νούτσος, Καθηγητής

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
2011

ΑΘΗΝΑ ΧΡ. ΝΕΓΡΗ

**«ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
(1974-2008)»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*που υποβλήθηκε στο πλαίσιο του ΠΜΣ «Επιστήμες της Αγωγής»
του Τομέα Παιδαγωγικής
του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας
της Φιλοσοφικής Σχολής
του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*

Επιβλέπων Καθηγητής:

Χαράλαμπος Νούτσος, Καθηγητής του Τμήματος ΦΠΨ

Εξεταστική Επιτροπή

- 1. Παναγιώτης Παπακωνσταντίνου, Καθηγητής του Τμήματος ΦΠΨ*
- 2. Ελένη Μαραγκουδάκη, Επίκ. Καθηγήτρια του Τμήματος ΦΠΨ*
- 3. Θεοχάρης Αθανασιάδης, Λέκτορας του Τμήματος ΦΠΨ*

**Ιωάννινα
2011**

Στον Μπαμπά μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
Μέρος Πρώτο:	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ:	7
<i>ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</i>	7
<i>ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ και ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ</i>	8
<i>Η ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ:</i>	
<i>ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ</i>	22
<i>Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ :</i>	
<i>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ</i>	25
<i>ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</i>	34
<i>ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ</i>	35
<i>ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ</i>	36
<i>ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ</i>	37
<i>α. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ</i>	37
<i>β. ΠΗΓΕΣ</i>	39
<i>γ. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ</i>	42
<i>δ. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</i>	49
Μέρος Δεύτερο:	51
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	51
<i>ΑΤΟΜΙΚΑ-ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ και ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΤΑΝΟΜΗ</i>	52
<i>ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ</i>	57
<i>ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ</i>	60
<i>ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ</i>	73
<i>ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΕΙΣ</i>	99
<i>ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΕΡΓΩΝ</i>	107
<i>ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ</i>	108
Μέρος Τρίτο:	111
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	111
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	115
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Νομοθεσία	120
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Ιδιότητες Συγγραφέων	126
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: Τα Έργα	138

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αποτελεί κοινό τόπο στους μεταπτυχιακούς φοιτητές ο αγώνας και η αγωνία για την επιλογή του θέματος μιας διπλωματικής εργασίας, που σκόπιμο είναι να ταιριάζει με τα ενδιαφέροντά μας, με τα ενδιαφέροντα και το γνωστικό αντικείμενο του επιβλέποντα καθηγητή μας, να είναι εφικτή η εκπόνησή του και να είναι πρωτότυπο.

Έχοντας κατά νου αυτό ακριβώς το ζήτημα της πρωτοτυπίας και στην προσπάθειά μας να βρούμε με τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Χαράλαμπο Νούτσο, κάποιο θέμα που να μην έχει ερευνηθεί, τότε, το δεύτερο εξάμηνο των σπουδών μου στο ΠΜΣ «Επιστήμες της Αγωγής», και αφού είχαμε απορρίψει και οι δύο πλευρές διάφορα θέματα είτε λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος εκ μέρους μου, είτε λόγω δυσκολίας πρόσβασης στις πηγές, αρχίσαμε να αναρωτιόμαστε ποια πραγματικά να είναι τα σημαντικά ερευνητικά κενά, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης εκ μέρους μου, στο χώρο της Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, που ήταν και η Κατεύθυνσή μου. Με μια πρώτη έρευνα δε φάνηκε να υπάρχει κάποια σχετική βάση δεδομένων, τα αρχεία του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) δεν ήταν πλήρως ενημερωμένα ούτε επικαιροποιημένα και τα άρθρα σχετικά με τις τάσεις της ιστοριογραφικής παραγωγής για την εκπαίδευση, περιλάμβαναν μόνο τα πιο σημαντικά ή τα πιο χαρακτηριστικά έργα. Αντί, λοιπόν, να αρχίσουμε να ψάχνουμε το ένα συγκεκριμένο θέμα, άρχισε να μας φαίνεται πρακτική και χρηστική η δημιουργία μιας βάσης δεδομένων που, σε πρώτη φάση, θα «χαρτογραφούσε» τις ιστοριογραφικές μελέτες για τη νεοελληνική εκπαίδευση ανάλογα με τη θεματική που μελετούσαν. Παρών στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος ήταν και ο κ. Θεοχάρης Αθανασιάδης, Λέκτορας του Τμήματος και σχετικός με το θέμα της εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας, αφού αποτελεί και αντικείμενο προπτυχιακού του μαθήματος, και ο οποίος το θεώρησε ενδιαφέρον αν και δύσκολο πόνημα.

Η περαιτέρω μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας επιβεβαίωσε την έλλειψη σχετικών ερευνών που να καλύπτουν αναλυτικά το θέμα της νεοελληνικής εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας. Κοινή διαπίστωση, όμως, όλων των ερευνών ήταν ότι παρατηρείται «τομή» και άνθηση αυτής της ιστοριογραφικής παραγωγής στα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν, με τη συγκυρία της μεταπολίτευσης, υιοθετούνται νέες

προσεγγίσεις, μεθοδολογίες και θεματολογίες από τους Έλληνες μελετητές καθώς προσπαθούν να συμβαδίσουν με τις διεθνείς εξελίξεις στο χώρο της ιστοριογραφίας.

Η εργασία μας διαρθρώνεται σε τρία μέρη: Στο πρώτο γίνεται ιστορική αναδρομή στην ιστορία και στην ιστορία της εκπαίδευσης ως μάθημα και έρευνα και αναπτύσσεται η προβληματική μας και η μεθοδολογία. Στο δεύτερο παρουσιάζονται και αναλύονται τα δεδομένα της έρευνάς μας και επιχειρούμε να τα ερμηνεύσουμε. Στο τρίτο μέρος συνοψίζονται τα γενικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνα. Η κυρίως δουλειά μας, όμως, βρίσκεται στα Παραρτήματα, όπου παρατίθενται όλα τα έργα που εντοπίσαμε, με τα πλήρη στοιχεία τους, ομαδοποιημένα και ταξινομημένα, οι ιδιότητες των συγγραφέων τους και η σχετική νομοθεσία.

Με την ολοκλήρωση της εργασίας αυτής αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω όλα τα μέλη του Τομέα Παιδαγωγικής του Τμήματός μας για την υποστήριξη, πρακτική και ψυχολογική, που μου έδειξαν αυτά τα χρόνια και ελπίζω να μείνουν ικανοποιημένοι με το αποτέλεσμα. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Χαράλαμπο Νούτσο, για την υπομονή, την καθοδήγηση και την υποστήριξή του σε εύκολες και δύσκολες στιγμές. Επίσης, ευχαριστώ τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής, την Επίκουρη Καθηγήτρια, κα Ελένη Μαραγκουδάκη, που «συνέπασχε» μαζί μου κατά τη διάρκεια της συγγραφής, τον Λέκτορα, κ. Θεοχάρη Αθανασιάδη, που με προμήθευε με βιβλία και συμβουλές και, ιδίως τον Καθηγητή, κ. Παναγιώτη Παπακωνσταντίνου, που ευχαρίστως ανέλαβε την προεδρία της συνεδρίας της εξέτασης της εργασίας μου, αν και βρισκόμουν στα τέλη της εκπόνησής της, λόγω εκπαιδευτικής άδειας του επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Νούτσου.

Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την υπομονή και κατανόηση που έδειξαν για τις ώρες που «έκλεβα» από αυτούς και τις ώρες του στρεσαρίσματος. Τέλος, θα ήθελα να αλλάξω την αφιέρωση αυτής της εργασίας και να την αφιερώσω στον μπαμπά μου, που περίμενα να με καμαρώνει κατά τη διάρκεια της δημόσιας υποστήριξης...

Μέρος Πρώτο:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ και ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η Ιστορία ως έρευνα, πανεπιστημιακό μάθημα και σχολικό μάθημα στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, εντοπίζεται ταυτόχρονα με την ίδρυσή του (1833).

Η μελέτη της ιστορίας και η καλλιέργεια του ιστορικού λόγου υπήρξαν θεμελιώδη και προσδιοριστικά στοιχεία της πνευματικής ζωής του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Όπως τονίζει και ο Π. Κιτρομηλίδης στον πρόλογο των Πρακτικών του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας: *οι πραγματικές ιδεολογικές και κοινωνικές ανάγκες στις οποίες ανταποκρίθηκε η ιστοριογραφία ως διανοητικός παράγοντας της συγκρότησης του ελληνικού εθνικού κράτους, πρόσθεσαν στην ακαδημαϊκή της υπόσταση και σοβαρές κοινωνικές λειτουργίες, οι οποίες βρίσκονται στις καταβολές της περίπλοκης σχέσης της ιστορίας με την ελληνική κοινωνία, σχέσης που αποδεικνύεται συχνά ακανθώδης.*¹

Ως σχολικό μάθημα, ήδη από το 1834 με το άρθρο 1 του Διατάγματος για την οργάνωση των Δημοτικών σχολείων προβλέπεται η διδασκαλία στοιχείων της Ελληνικής Ιστορίας «ει δυνατόν» στο δημοτικό ή «του λαού σχολείον»².

Στο Γυμνάσιο, με το Διάταγμα της 21 Νοεμβρίου (3 Δεκεμβρίου) 1833 προβλέπεται η διδασκαλία της «ιστορίας μετά γεωγραφίας», ενώ με το Διάταγμα του 1836 «περί του κανονισμού των Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων» προβλέπεται η διδασκαλία της ιστορίας από τον ίδιο καθηγητή που θα διδάξει τη γαλλική και τη γεωγραφία³.

Στο Βαρβάκειο Λύκειο, σύμφωνα με το ιδρυτικό του Διάταγμα του 1886, προβλεπόταν η διδασκαλία «ιστορίας (επί ώρας 17)» συνολικά για όλες τις τάξεις και ορίζει ως σκοπό της διδασκαλίας της «την ακριβή γνώση της πατρίου ιστορίας, τη γνώση των σπουδαιών γεγονότων των αρχαίων, των μέσων και ιδίως των νεωτέρων χρόνων και της ροπής ην έσχον ταύτα προς τον πολιτισμόν και προς τας τύχας των εθνών»⁴.

Στα Διδασκαλείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας από το 1842, διδάσκεται η «ιερή ιστορία» και «Ελληνική και γενική ιστορία». Ανά τάξεις διδάσκεται «σύννομις ιστορίας των αρχαίων εθνών», «σύννομις αρχαίας Ελλ. Ιστορίας», «σύννομις της

¹ Π. Κιτρομηλίδης, 2004

² Αλ. Δημαράς, 2005

³ Αλ. Δημαράς, 2005

⁴ Δ. Αντωνίου, 1987

Ρωμαϊκής και μέσης ιστορίας», και «ιστορία νεωτέρα και ιδίως της Ελλάδος». Ανάλογες ιστορίες διδάσκονταν και στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή από το 1844. «Ελληνική Ιστορία» διδάσκεται και στην 1^η τάξη της Εμπορικής Σχολής Αθηνών από το 1901⁵.

Ως πανεπιστημιακό μάθημα, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (έτος ίδρυσης το 1837) αρχικά υπήρχε η έδρα της Γενικής Ιστορίας, και στη συνέχεια η έδρα της Ιστορίας του ελληνικού έθνους ώσπου καταργήθηκε με τη μεταρρύθμιση του 1932, που πρόκρινε ένα σύνολο εδρών που υπηρετούσαν διαφορετικές περιόδους της ελληνικής ιστορίας. Τότε η Φιλοσοφική Σχολή χωρίζεται σε δύο τμήματα: το Φιλολογικό και το Ιστορικό Αρχαιολογικό. Καινοτομία στο πρόγραμμα της ιστορικής διδασκαλίας αποτέλεσε η φροντιστηριακή διδασκαλία από το 1888, που συνδεόταν με την πρακτική άσκηση και την επαγγελματική του εξειδίκευση⁶.

Η απόφαση της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εκατό περίπου χρόνια μετά (1925), από το δημοτικιστή πρωθυπουργό Αλέξανδρο Παπαναστασίου «συνδέθηκε με την ανάγκη να δοθεί στο έθνος μια νέα Φιλοσοφική Σχολή, όσο γινόταν διαφορετικής νοοτροπίας από εκείνη που τα χρόνια αυτά χαρακτήριζε τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας. [...] πιο προοδευτική στο πνεύμα και στη γλώσσα από τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, εξελίχθηκε με το πέρασμα των χρόνων σε αληθινό προπύργιο του εκπαιδευτικού και φιλολογικού δημοτικισμού»⁷. Η φιλοσοφική σχολή σύμφωνα με τον ιδρυτικό της νόμο χωριζόταν σε δύο κατευθύνσεις: το φιλολογικό και το ιστορικό-αρχαιολογικό και χορηγούσε πέντε πτυχία. Από το Νοέμβριο του 1935 η Σχολή άρχισε να χορηγεί δυο πτυχία, το Φιλολογικό και το Ιστορικό-Αρχαιολογικό, εφαρμόζοντας το πρόγραμμα της αντίστοιχης σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών⁸. Έμφαση δίνεται στη διδασκαλία της Βυζαντινής Ιστορίας και, αντίθετα από το πανεπιστήμιο Αθηνών, διδάσκεται η ιστορία των ανατολικών λαών της Χερσονήσου του Αίμου και των Εβραίων.⁹

Αυτόνομα Τμήματα Ιστορίας στα Πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Ιωαννίνων ιδρύονται με την κατάτμηση των φιλοσοφικών τμημάτων με το Π.Δ. 445/1984.

⁵ Δ. Αντωνίου, 1988

⁶ Β. Καραμανωλάκης, 2006

⁷ Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη Α., Κεχαγιόγλου Γ., Αναστασιάδη - Συμεωνίδη Άννα, 2000

⁸ Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη Α., Κεχαγιόγλου Γ., Αναστασιάδη - Συμεωνίδη Άννα, 2000

⁹ Β. Φούκας, 2011

Όσο για την ιστορία ως επιστήμη, το Πανεπιστήμιο Αθηνών, από την έναρξη της λειτουργίας του το 1837, αποτέλεσε για έναν αιώνα το μοναδικό οργανωμένο θεσμό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που παρήγε ιστορική γνώση. Η συγκρότηση της ιστορίας σε επιστημονικό αντικείμενο «*δεν μπορεί να μελετηθεί εκτός συγκεκριμένων διαδικασιών, στις οποίες οι διδάσκοντες της ιστορίας αποτέλεσαν δρώντα υποκείμενα με πολλαπλούς ρόλους*».¹⁰ Ακόμη, οι σχέσεις κράτους και πανεπιστημίου και η σύνδεση της διδασκαλίας με την πολιτική και κοινωνική συγκυρία επηρέασαν την ιστορική παραγωγή καθώς όχι μόνο η επιλογή του διδακτικού προσωπικού, αλλά και η εδραίωση της διδασκαλίας και η μελέτη διαφορετικών πτυχών της ιστορίας συνδεόταν με πολιτικές συγκυρίες και εθνικιστικές διεκδικήσεις (για παράδειγμα η μελέτη της Ιστορίας του ελληνικού έθνους και της βυζαντινής ιστορίας) στα πλαίσια του εθνικού κράτους. «*Οι εξελίξεις στη ιστορία συνδέονται με την καταλυτική παρουσία του Σπ. Λάμπρου, ο οποίος μετέθεσε το κέντρο βάρους της διδασκαλίας από τη συγκρότηση ενήμερων πολιτών στην προετοιμασία καλών ιστορικών και διδασκάλων, με ισχυρά μεθοδολογικά εργαλεία*»¹¹.

Στη συνέχεια και γενικεύοντας, το σύνολο των έργων των ιστορικών του «νεότερου ελληνισμού», δηλαδή η παραγωγή της ιστοριογραφίας, σύμφωνα με τον Γ. Δερτιλή¹², φαίνεται να εξελίσσεται σε τρεις μεγάλες περιόδους: από την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους έως το 1922, από τα 1922 έως τα 1960 και η τελευταία κυοφορείται τη δεκαετία του 1960 αλλά αρχίζει τη δεκαετία 1970 έως σήμερα. Η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από τα ζητήματα της ιστορικής συνέχειας, της εθνικής ταυτότητας και της Μεγάλης Ιδέας. Η δεύτερη περίοδος χαρακτηρίζεται από νέα πολιτικά και ιδεολογικά ερωτήματα με άξονα το κοινωνικό ζήτημα και από την οριοθέτηση «συνόρων» μεταξύ αντίπαλων παρατάξεων. Είναι γεγονοτολογική και παιδαγωγική ιστοριογραφία.¹³ Την τρίτη περίοδο παρουσιάζεται άνθηση της ιστοριογραφικής παραγωγής με νέα ερωτήματα, νέες θεματολογίες, νέες μεθόδους και νέες προσεγγίσεις, αποτελέσματα των διεθνών επιρροών, που ακολουθήθηκαν με αρκετή καθυστέρηση, σε σχέση με το εξωτερικό. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται κυρίως στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες μετά την μεταπολίτευση, που επιτρέπουν μια «πολυφωνία που κινητοποιεί την έρευνα», στην αυξημένη «προσφορά» και «ζήτηση» ιστοριογραφικής παραγωγής και στις επαγγελματικές προοπτικές που

¹⁰ Β. Καραμανωλάκης, 2006

¹¹ Β. Καραμανωλάκης, 2006

¹² Γ. Δερτιλής, 1988

¹³ S. Bouzakis, 2009

δημιουργούνται στα πανεπιστήμια, στα ερευνητικά κέντρα και σε ερευνητικά προγράμματα. Οι κυριότερες τάσεις, ρεύματα και σχολές του διεθνούς χώρου, που ακολουθήθηκαν από τους έλληνες μελετητές της ιστορίας είναι:

- α. Ο Ιστορισμός ή θετικισμός (από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα)
- β. Η σχολή των Annales (1929)
- γ. Η Μαρξιστική προσέγγιση (19^{ος} αι και αρχές 20^{ου})
- δ. Η «Νέα Ιστορία»- Μικροϊστορία (1987)
- ε. Μεταμοντερνισμός (τέλη της δεκ. του 1970)

Έως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι δύο κυρίαρχες παραδόσεις γραφής της ιστορίας ήταν η μία λογοτεχνική και η άλλη μαθησιακή και αρχαιογνωστική. Το 19^ο αιώνα ο **Ιστορισμός ή θετικισμός**, με εκπροσώπους των διαφόρων τάσεων του τον Comte, τον Ranke, τον Monod και τους Laglois και Seignobos, εμπνευσμένος από τις μεθόδους των φυσικών επιστημών επιχειρεί να θεμελιώσει μια θετική επιστήμη για τη μελέτη της κοινωνίας, με αποτέλεσμα τη λατρεία των πηγών και της μεθόδου¹⁴. Θεωρεί ότι ο ρόλος του ιστορικού δεν είναι να κρίνει το παρελθόν αλλά να κατανοεί και να εξηγεί με βάση τα τεκμήρια, τις αποδείξεις, τις πηγές. Βασική θέση του είναι η ανεξαρτησία έναντι των πολιτικών ή θρησκευτικών απόψεων η διαφύλαξη της αυτονομίας του και η αμεροληψία. Η ιστορία πρέπει να μελετάται καθ' εαυτή. Επιχειρήθηκε ο αποχωρισμός του ιστορικού από το αντικείμενό του. Η οργάνωση της γραφής γίνεται με βάση τα γεγονότα. Πρόκειται για «γεγονοτολογική», συμβαντολογική ιστορία και, κυρίως, πολιτική, διπλωματική και στρατιωτική ιστορία. Αυτή η αντικειμενική έρευνα απορρίπτει κάθε αξιολογική κρίση και μεταφυσικό στοχασμό¹⁵.

Η πολιτικοποίηση, η επίδραση της κοινωνιολογίας, η «μαρξίζουσα επίδραση» και οι πόλεμοι αποτελούν, κατά τους Thuillier-Tulard (1993) τους παράγοντες που οδήγησαν στο μετασχηματισμό της ιστορίας από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και εξής. Συνέπεια ήταν και η συγκρότηση το 1929 στη Γαλλία, γύρω από το περιοδικό Annales, της γαλλικής **ιστορικής σχολής των Annales**, με κύριους εκπροσώπους τους L.Febvre και M. Bloch και, στη συνέχεια, τον F. Braudel. Η ομάδα αυτή των

¹⁴ N. Offenstadt, 2007

¹⁵ Γιαννόπουλος, Οικονομοπούλου, Κατσουλάκος, 1984, G.Thuillier- J.Tulard, 1993 και Γκ.Τγκερς, 1999

ιστορικών απορρίπτει με εμμονή το πολιτικό, την πολιτική ανάλυση της ιστορίζουσας σχολής, και στρέφεται στην οικονομική δραστηριότητα, την κοινωνική ζωή και τους μηχανισμούς της συλλογικής ψυχολογίας και των νοοτροπιών, με αποτέλεσμα τη διεπιστημονικότητα, το άνοιγμα προς άλλες επιστήμες. Κορυφαία μεθοδολογική πρότασή τους θεωρείται η «ιστορία των νοοτροπιών». Πρόκειται για μια ιστορία συνολική. Δεν ενδιαφέρουν τα γεγονότα όσο οι δομές, όπως π.χ. η χρονική δομή. Ο χρόνος δεν είναι ενιαίος για όλους αλλά δομείται ανάλογα με τις κοινωνικές ομάδες. Ως προς τον τόπο, η ιστοριογραφία των Annales είναι ή τοπική ή υπερεθνική¹⁶.

Οι ιστορικοί της **μαρξιστικής προσέγγισης** της ιστορίας δανείζονται έννοιες από τον Καρλ Μαρξ, όπως τον κοινωνικό σχηματισμό (formation), τις κοινωνικές τάξεις, την πάλη των κοινωνικών τάξεων, το κράτος και τους τρόπους παραγωγής. Ο μαρξισμός προσανατόλισε τη σκέψη των ιστορικών προς την έρευνα σύνθετων κοινωνικών πραγματικοτήτων μακράς χρονικής διάρκειας. Ουσιαστικά συνέβαλε στη συνειδητοποίηση της ανάγκης να μελετώνται οι υλικές συνθήκες της ζωής των ανθρώπων και η ανάπτυξη της τεχνικής και της οικονομίας όχι ως μεμονωμένα φαινόμενα αλλά σε σχέση με τον τρόπο παραγωγής. Έστρεψε την προσοχή τους στο ρόλο των κοινωνικών τάξεων και των μαζών μέσα στην ιστορία. Βασική παραδοχή και θέση τους είναι ότι δεν είναι τα άτομα αλλά οι μάζες, οι κοινωνικές τάξεις και η μεταξύ τους πάλη, που κάνουν την ιστορία. Αυτό που καθορίζει τον άνθρωπο, το άτομο, είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων μέσα στις οποίες ζει. Κάνοντας λόγο για κοινωνικές σχέσεις και συνθήκες δεν εννοούν μόνο τις οικονομικές. Αντίθετα, η μαρξιστική ιστορία ενδιαφέρεται για τη μελέτη των ιδεών μέσα στην κοινωνία της ιδεολογίας και για τη μελέτη των κοινωνικών δομών και όχι για τη διαδοχή των γεγονότων. Η κινητήριος δύναμη της ιστορικής εξέλιξης, στην μαρξιστική θεωρία, είναι η θεωρία της ταξικής πάλης. Οι παραγωγικές δυνάμεις, καθώς αναπτύσσονται, έρχονται σε σύγκρουση με τις κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες γεννήθηκαν. Όσο αφορά την εκπαίδευση, κυρίαρχη θέση είναι ότι το σχολείο, ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους, συμβάλλει στην αναπαραγωγή των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων¹⁷.

¹⁶ M. Bloch, 1994, G.Thuillier- J.Tulard, 1993 και Γκ.Ίγκερς, 1999

¹⁷ Γιαννόπουλος, Οικονομοπούλου, Κατσουλάκος, 1984 και Γκ. Ίγκερς, 1999

Τη δεκαετία του 1980 ανοίγει μια περίοδος διάσπασης των ιστορικών μελετών σε αμέτρητες πιθανές ιστορίες. Πρόκειται για τη «**Νέα Ιστορία**», τη μικροϊστορία, που είχε ήδη κάνει την εμφάνισή της από τη δεκαετία του 1960 και συνιστά μια νέα αντίληψη θεώρησης της ιστορίας. Οι υποστηρικτές της ξεφεύγουν από τη συνολική ιστορία του Braudel και στρέφονται σε επιμέρους θέματα, ανάμεσα στα οποία κυρίαρχη θέση κατέχει η μελέτη των πολιτισμικών φαινομένων και των βιωμάτων, με τη χρήση της προφορικής μαρτυρίας και της ιστορίας ζωής. Αποκαθίσταται και ανανεώνεται η πολιτική ιστορία και σημειώνεται μια επιστροφή σε αφηγηματικές μορφές ιστορίας, με έμφαση στις εμπειρίες συγκεκριμένων ανθρώπων, τις διαπροσωπικές σχέσεις και την ιστορία της καθημερινής ζωής¹⁸. Ενσωματώνει επιστημονικούς κλάδους και κατευθύνσεις όπως γεωγραφία, κοινωνιολογία, δημογραφία, εθνολογία ψυχανάλυση. Η θεματολογία της αναπροσανατολίζεται προς τη βιογραφία, που επαναξιολογείται, την τοπική ιστορία και την «ισορροπημένη» κοινωνική ιστορία, χωρίς δηλ «μεθοδολογικού χαρακτήρα υπερβολές και θεωρητικές αγκυλώσεις»¹⁹.

Ο όρος «**μεταμοντερνισμός**» είναι αρκετά ασαφής χαρακτηρισμός ενός συνόλου ριζοσπαστικών κριτικών στοχασμών που αποβλέπουν στην υπέρβαση του μαρξισμού και του δομισμού και που επικυρώνουν την αποτυχία του ορθού λόγου ως έννοιας και ως ιστορικής κινητήριας δύναμης²⁰. Ο μεταμοντερνισμός είναι μια μορφή σκεπτικισμού συνδυασμένου με αυτογνωσία. Οι οπαδοί του υποστηρίζουν ότι καμία ιστορική αφήγηση δεν μπορεί να θεωρηθεί γνήσια, διότι οι συγγραφείς πάντοτε έχουν πολιτικά κίνητρα, είτε το γνωρίζουν είτε όχι. Οι μεταμοντερνιστές, εν ολίγοις, πιστεύουν ότι δεν υπάρχει αντικειμενικότητα. Κάθε ισχυρισμός είναι ύποπτος, ειδικότερα εάν γίνεται γενικά αποδεκτός ως αληθινός. Επομένως, τα κίνητρα κάθε ιστορικού πρέπει να εξετάζονται λεπτομερώς, εκτός από εκείνα των ίδιων των μεταμοντερνιστών. Άμεσο επακόλουθο του κριτικού λόγου που εξέφραζε ο μεταμοντερνισμός τη δεκαετία του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990, τα ίδια τα θεμέλια της γνώσης έμοιαζαν να καταρρέουν. Έπρεπε να γραφούν νέες αφηγήσεις, νέες ιστορίες.²¹ Οι αντιδράσεις και η συμπεριφορά μιας συλλογικότητας είναι ανάλογη με τα ερεθίσματα τα οποία δέχεται. Εξαρτώνται, όμως, από το

¹⁸ N. Offenstadt, 2007, G.Thuillier- J.Tulard, 1993 και Γκ. Ίγκερς, 1999

¹⁹ Π. Παπακωνσταντίνου, 1996

²⁰ N.Offenstadt, 2007

²¹ Μ. Λέφκοβιτς, 2010

σύστημα με το οποίο διαβάζει αυτά τα νέα μηνύματα και από τον συσχετισμό ανάμεσα στα μηνύματα και στις πεποιθήσεις της. Στις πεποιθήσεις αυτές διαμορφώνεται και αναπτύσσεται ο κώδικας ανάγνωσης της συγκεκριμένης κοινωνίας. Ο ιστορικός πρέπει να **αποδομήσει** αυτόν τον κώδικα. Να βρει δηλαδή πώς εξηγούνται τα γεγονότα, ποιο νόημα τους αποδίδεται στο πλαίσιο της συγκεκριμένης κοινωνίας. Οι αντιδράσεις μιας συλλογικότητας στα γεγονότα, στα μηνύματα που δέχεται, συγκροτούν «φράσεις» που γενικεύονται σε μια «γλώσσα» (με τη μεταφορική και σημειωτική έννοια του όρου). Η «γλώσσα» αυτή ενοποιεί τη συλλογικότητα και τη συγκροτεί σε υποκειμενικότητα. Με την παρέλευση του χρόνου, η «γλώσσα» της κοινωνίας αλλάζει, αλλά σε κάθε συγχρονικό πεδίο μπορεί να περιγραφεί ως σύστημα, ως μηχανισμός. Έτσι, τα ίδια τα γεγονότα ερμηνεύονται διαφορετικά σε διαφορετικές «γλώσσες». Η διαφορετική ερμηνεία έχει ως συνέπεια τον κατακερματισμό του κειμένου και στην επιλεκτικότητα, στον διαφορετικό προσδιορισμό αιτιών και αποτελεσμάτων²².

Σ' αυτό το σημείο θα κρίναμε σκόπιμο να μην αναλύσουμε περαιτέρω τη γενική πορεία της ιστοριογραφίας στη Ελλάδα καθώς σκοπός μας και αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη της εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας στην Ελλάδα, που εντάσσεται στο ευρύτερο επιστημονικό πεδίο της «Ιστορίας της Εκπαίδευσης» και που *«δείχνει να ακολουθεί τη γενικότερη πορεία της νεοελληνικής ιστοριογραφίας»²³*

Η λέξη «εκπαίδευση» προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό **ρήμα εκπαιδεύω** που σημαίνει *ανατρέφω* από την παιδική ηλικία, *μορφώνω*, *διαπαιδαγωγώ*.

Οι όροι «παιδεία» και «αγωγή» είναι συνώνυμοι και συχνά ταυτίζονται. Η Αγωγή (< άγω = καθοδηγώ) νοείται γενικά ως «καθοδήγηση, ανατροφή, διαπαιδαγώγηση, με σκοπό την προαγωγή του νεαρού ατόμου (educandus) σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα και τη «βελτίωσή» του, σύμφωνα με τους γενικότερους και ειδικότερους σκοπούς και τα ιδεώδη των ενηλίκων.» Επίσης, ορίζεται και ως «μαθησιακή σχέση μεταξύ διδασκόντων και διδασκομένων που σκοπό έχει την προσαρμογή του αναπτυσσόμενου ατόμου στην κοινωνία και την ευαισθητοποίησή του για μια ζωή «συνετή» σύμφωνα με ένα δικό του σύστημα αξιών. Έχει διπλή εξάρτηση: από τον άνθρωπο, ως ψυχοσωματική και πνευματική

²² Αντ. Λιάκος, 1998

²³ Π. Κιμουρτζής, 1994 και βλέπε σχετικά και Αλ. Δημαράς, 1988

ολότητα και από το κοινωνικοπολιτιστικό του περιβάλλον.»²⁴ Με την αρχαιοελληνική λέξη «παιδεία» χαρακτηριζόταν η ανατροφή, η αγωγή των παιδιών. «Από τους ελληνοιστικούς χρόνους και μετά σήμαινε την εγκύκλιο παιδεία, τη γενική μόρφωση»²⁵. Η έννοια της παιδείας είναι πλατύτερη από την έννοια «εκπαίδευση» ενώ η «εκπαίδευση» είναι η παρεχόμενη επίσημη από το κράτος παιδεία.

Σύμφωνα με το Άρθρο 1 του Ν 1566/85 σχετικά με τη «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης», «Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά.

Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές:

α) Να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη.β) Να καλλιεργούν και να αναπτύσσουν αρμονικά το πνεύμα και το σώμα τους, τις κλίσεις, τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητές τους. Να αποκτούν, μέσα από τη σχολική τους αγωγή, κοινωνική ταυτότητα και συνείδηση, να αντιλαμβάνονται και να συνειδητοποιούν την κοινωνική αξία και ισοτιμία της πνευματικής και της χειρωνακτικής εργασίας. Να ενημερώνονται και να ασκούνται πάνω στη σωστή και ωφέλιμη για το ανθρώπινο γένος χρήση και αξιοποίηση των αγαθών του σύγχρονου πολιτισμού, καθώς και των αξιών της λαϊκής μας παράδοσης. γ) Να αναπτύσσουν δημιουργική και κριτική σκέψη και αντίληψη συλλογικής προσπάθειας και συνεργασίας, ώστε να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και με την υπεύθυνη συμμετοχή τους να συντελούν αποφασιστικά στην πρόοδο του κοινωνικού συνόλου και στην ανάπτυξη της πατρίδας μας.δ) Να κατανοούν τη σημασία της τέχνης, της επιστήμης και της τεχνολογίας, να σέβονται τις ανθρώπινες αξίες και να διαφυλάσσουν και προάγουν τον πολιτισμό. ε) Να αναπτύσσουν πνεύμα φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης, προσβλέποντας σε έναν κόσμο καλύτερο, δίκαιο και ειρηνικό.

2. Βασικοί συντελεστές για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών είναι:α) η προσωπικότητα και η κατάρτιση του προσωπικού όλων των κλάδων και των βαθμίδων της εκπαίδευσης,β) τα αναλυτικά προγράμματα, τα σχολικά βιβλία και τα λοιπά διδακτικά μέσα, καθώς και η σωστή χρήση τους, γ) η εξασφάλιση όλων των αναγκαίων προϋποθέσεων και μέσων για την απρόσκοπτη λειτουργία των σχολείων και δ) η δημιουργία του απαραίτητου παιδαγωγικού κλίματος με την ανάπτυξη αρμονικών διαπροσωπικών σχέσεων στο σχολείο και στην τάξη και με το σεβασμό προς την προσωπικότητα του κάθε μαθητή.»

Ο όρος «Ιστορία της Εκπαίδευσης» καθιερώθηκε σχετικά πρόσφατα στην ελληνική βιβλιογραφία και την ακαδημαϊκή ορολογία, και ως μερική της ιστορίας

²⁴ Ι.Σ. Μαρκαντώνης, 1981

²⁵ ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΡΙΤΑΝΝΙΚΑ, 1991

αλλά και ως εφαρμοσμένος διεπιστημονικός κλάδος, ανάμεσα στην ιστοριογραφία και στις Επιστήμες της Αγωγής²⁶ (όπως προέκυψαν όχι από τη διάσπαση της Παιδαγωγικής αλλά από την εισβολή διαφόρων αποτετελεσμένων επιστημονικών κλάδων στο χώρο των φαινομένων που συνιστούν την εκπαίδευση²⁷), έχει καθιερωθεί στο εξωτερικό εδώ και λίγες δεκαετίες²⁸. Ως «αναγνωρίσιμος χώρος υπάρχει από το 19^ο αιώνα τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα»²⁹

Η ιστορία της εκπαίδευσης κατά τον H. Silver (1983) είναι πολλαπλές ιστορίες, επειδή η εκπαίδευση από μόνη της δεν είναι μια απλή και ομοιογενής σύλληψη ή κατηγορία και επειδή η ιστορία της μπορεί να μελετηθεί σε σχέση με σχεδόν ατέρμονες μεταβλητές. Δεν έχει νόημα, όταν παρουσιάζεται με απομονωμένους θεσμικούς όρους. Η ιστορία της εκπαίδευσης φάνταζε ως κάτι «μη αμφιλεγόμενο» μέχρι που άρχισε να μελετάται σε σχέση με άλλα κοινωνικά φαινόμενα, δομές και διαδικασίες με αποτέλεσμα η «σταθερή» βάση του οικοδομήματός της να αρχίσει να φαίνεται όλο και πιο εύθραυστη.

Η J. G. Da Silva (1986 στο X. Κουλούρη, 2004) εκτιμά ότι με τον προσανατολισμό του ερευνητικού ενδιαφέροντος προς τη «μελέτη της θέσης των γυναικών, των παιδιών και των νέων στην κοινωνία», η ιστοριογραφική παραγωγή για την εκπαίδευση ως «διάπλαση και κοινωνικο-πολιτικό έλεγχο» κατέχει ένα σημαντικό μέρος του.

Ο Π. Παπακωνσταντίνου (1996) τονίζει τη διεπιστημονικότητα της Ιστορίας της Εκπαίδευσης ανάμεσα στην Ιστοριογραφία και τις Επιστήμες της Αγωγής, που η δυναμική τους σχέση οδήγησε στην καλλιέργεια ενός νέου επιστημονικό-ερευνητικού πεδίου που αποτελεί μεν συστατικό κλάδο των Επιστημών της Αγωγής αλλά και άντλησε από τη γενικότερη ανάπτυξή τους σε όλες τις επιμέρους διαστάσεις. Αντιπαραβάλλει την Ιστορία της Εκπαίδευσης με την Ιστορία της Παιδαγωγικής αποσαφηνίζοντας ότι η Παιδαγωγική αφορά το «σύνολο ή τομείς ή έννοιες ενός ή πολλών συστημάτων παιδαγωγικής σκέψης, παιδαγωγικές αντιλήψεις, αρχές, μεθόδους, πρακτικές, διαδικασίες, ιδέες, στοχεύσεις αλλά και παιδαγωγικούς σκοπούς, ιδεώδη, αξιολογικά ή ηθικά συστήματα και ιδεολογίες». Η Ιστορία της Εκπαίδευσης και η Ιστορία της Παιδαγωγικής αλληλοδιαπλέκονται περισσότερο ή λιγότερο μεταξύ τους ενώ τα κυριότερα πεδία αναφοράς στην Ιστορία της Εκπαίδευσης είναι η θεσμική

²⁶ Π. Παπακωνσταντίνου, 1996

²⁷ Θ. Μυλωνάς, 2002

²⁸ X. Χαρίτος, 1990

²⁹ X. Κουλούρη, 2004

ιστορία του εκπαιδευτικού συστήματος, το εκπαιδευτικό προσωπικό της εκπαίδευσης, τα εκπαιδευτικά προγράμματα, βιβλία και μέσα διδασκαλίας.

Ο Απ. Ανδρέου (1993) θεωρεί ότι η ιστορία της εκπαίδευσης αποτελεί μια *«μερίκευση της ιστορίας που είναι συνολική, μία και καθολική»* και μόνο λόγοι μερικεύσεων, μεθοδολογικοί ή πρακτικοί επιτρέπουν κατακερματισμούς ή διακρίσεις.

Η ιστορία της εκπαίδευσης, κατά τον Χ. Χαρίτο (1990), ως εφαρμοσμένος επιστημονικός κλάδος, ανήκει στις Επιστήμες της Αγωγής. Αποτελεί έναν επιστημονικό κλάδο που κινείται μεταξύ της Ιστορίας και της Παιδαγωγικής και ουσιαστικό έργο του έχει την έρευνα και τη μελέτη της ιστορικής διάστασης των εκπαιδευτικών φαινομένων. Σε αντιδιαστολή με τον όρο «Ιστορία της Παιδείας», που ταυτίζεται με την ιστορία του Πολιτισμού και των Παιδαγωγικών θεωριών, και την «Ιστορία της Παιδαγωγικής», που αφορά τις παιδαγωγικές θεωρίες και αντιλήψεις των κλασικών και ευρωπαϊών παιδαγωγών για την αγωγή, η «Ιστορία της Εκπαίδευσης» είναι μερικότερη. Η έννοια της εκπαίδευσης αφορά τη *«θεσμοποιημένη»* μορφή της Παιδείας, είναι δηλ. αυτή που παρέχεται στους πολίτες μέσω των εκπαιδευτικών μηχανισμών και ιδρυμάτων. Η ιστορία της εκπαίδευσης μελετά τα εκπαιδευτικά συστήματα υπό το πρίσμα της ιστορικής τους εξέλιξης. Βασική θεματολογία της αποτελούν οι εκπαιδευτικές θεσμικές ρυθμίσεις και μεταρρυθμίσεις για τη σχολική ζωή γενικότερα και, ειδικότερα, τα εκπαιδευτικά συστήματα και προγράμματα, ο σχολικός μηχανισμός, οι λειτουργίες, τα πρόσωπα και τα πράγματα που συμμετέχουν στις διαδικασίες διδασκαλίας και σχολικής ζωής, υπό το πρίσμα της ιστορικής τους εξέλιξης.

Ο Χρ. Τζήκας (2006) αντί του όρου «ιστορία» χρησιμοποιεί τον όρο «ιστοριογραφία» της εκπαίδευσης, την οποία προσδιορίζει ως τη μελέτη των εκπαιδευτικών φαινομένων, δηλαδή των εκπαιδευτικών θεσμών και πρακτικών στην ιστορική τους διαδρομή, των φορέων και των αποδεκτών των πρακτικών αυτών και υποστηρίζει ότι στη χώρα μας αποτελεί πλέον αυτόνομο επιστημονικό κλάδο.

Ο όρος «Ιστοριογραφία», χρησιμοποιείται με πολλαπλές σημασίες. Άλλοτε ορίζεται ως η *«ιστορία του λόγου... που οι άνθρωποι εξέφεραν για το παρελθόν τους»*, άλλοτε ως *«η εξέταση των διαφορετικών λόγων της ιστορικής μεθόδου και των διαφορετικών τρόπων γραφής της ιστορίας»*. Ενδιαφέρεται για τους ιστορικούς, για την αντίληψή τους περί ιστορίας, για τη μέθοδο και την παραγωγή τους. Σήμερα πιο πολύ μεριμνά να τοποθετήσει τους λόγους και τις πρακτικές των ιστορικών στο κοινωνικό τους πλαίσιο και να συνδέσει τις απόψεις και τις θέσεις τους με τις

κοινωνικές θέσεις και τις στρατηγικές τους. Άλλοτε πάλι χρησιμοποιείται ως συνώνυμο του γνωστικού κλάδου της ιστορίας, ή και ακόμη για να δηλώσει το σύνολο των εργασιών του ιστορικού μιας περιόδου ή γύρω από ένα θέμα. (N. Offenstadt, 2007).

Στην παρούσα εργασία υιοθετούμε τον όρο «ιστοριογραφία» με τη σημασία του συνόλου των έργων, της ιστοριογραφικής παραγωγής των ιστορικών της εκπαίδευσης.

Για την καθιέρωση της εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας ως επιστημονικό κλάδο στην Ελλάδα συνέβαλαν καθοριστικά η περίοδος της δικτατορίας του 1967 και η μεταπολίτευση του 1974 που δημιούργησαν προβληματισμούς για τον κοινωνικό ρόλο των εκπαιδευτικών θεσμών και *«απελευθέρωσαν πολιτικές, κοινωνικές και επιστημονικές δυνάμεις και έδωσαν τη δυνατότητα κριτικής αντιμετώπισης του παιδευτικού παρελθόντος, όπως και την ανεμπόδιστη έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες»*³⁰. Οι προσδοκίες για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η διασταύρωση με άλλες επιστήμες και το έργο των κοινωνικών επιστημόνων, που *«εμβολίασαν»* με νέα εννοιολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία την εκπαιδευτική ιστορική έρευνα, καθώς και η επαφή των ερευνητών με την αγγλική και τη γαλλική παιδεία οδήγησαν σε ουσιαστικότερη μελέτη, την προσπάθεια ερμηνείας των εκπαιδευτικών φαινομένων και στην προσπάθεια να απαντηθούν πιο περίπλοκα ερωτήματα³¹. Ακόμη, η κατάτμηση των Φιλοσοφικών Σχολών και η δημιουργία των Πανεπιστημιακών Παιδαγωγικών Τμημάτων *«ανέδειξαν την ιστορία της εκπαίδευσης σε ακαδημαϊκό αντικείμενο διδασκαλίας και έρευνας»*³² και καθιερώνεται ως νέα επιστημονική ειδικότητα ο ιστορικός της εκπαίδευσης³³.

Η εξέλιξη του αντικειμένου της ιστορίας της εκπαίδευσης συναρτάται με τη διδασκαλία του³⁴. Ως μάθημα, η Ιστορία της Εκπαίδευσης διδάχθηκε στη Ελλάδα *«με συνέπεια»* αρχικά στα διδασκαλεία και στα αντίστοιχα παρθεναγωγεία της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας από την ίδρυσή τους. Περιλαμβάνονταν αρχικά στους κλάδους των «Παιδαγωγικών» ως «Ιστορία της Παιδαγωγικής», αργότερα

³⁰ X. Τζήκας, 2006

³¹ Αλ. Δημαράς, 1988, X. Κουλούρη, 2004 και X. Τζήκας, 2006

³² X. Τζήκας, 2006

³³ X. Κουλούρη, 2004

³⁴ Αλ. Δημαράς, 2004

προστέθηκε το μάθημα «Οι παρ' ημίν κείμενοι θεμελιώδεις νόμοι περί της δημοτικής εκπαιδεύσεως και ερμηνεία αυτών» και αργότερα συνδυάστηκαν στο «Ιστορία της παρ' ημίν Δημοτικής Εκπαιδεύσεως και ισχύουσα νομοθεσία». Από το 1834, στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες που διαδέχτηκαν τα διδασκαλεία, ορίζεται η «Σύντομος Ιστορία της Παιδαγωγικής» ως κλάδος των Παιδαγωγικών³⁵, προβλεπόταν το μάθημα «Θεωρία και Ιστορία της Αγωγής»³⁶ και, επιπλέον, θεωρείται σκόπιμο να διδάσκονται οι σπουδαστές τα σχετικά με την ανέλιξη των σχολείων της βαθμίδας στην οποία προορίζονται να υπηρετήσουν. Σε άλλους φορείς κατάρτισης ή επιμόρφωσης εκπαιδευτικών διδάχτηκε σπάνια και μόνο αυτοτελώς. Μέχρι τότε, δηλαδή, η ιστορία της εκπαίδευσης αποτελούσε κλάδο του μαθήματος «Παιδαγωγικά» και δεν απέβλεπε στη σύνδεσή της με τις εθνικές εξελίξεις ή στην επισήμανση της κοινωνικής διάστασής της. Οι καθηγητές που δίδασκαν ιστορία της εκπαίδευσης ήταν παιδαγωγοί ή ψυχολόγοι³⁷. Από το 1970 και εξής, κατά τη μεταδιδακτορική περίοδο και ακολουθώντας τις διεθνείς τάσεις, παρουσίασε έξαρση και η ενασχόληση με την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, που εντάσσεται σε όλα τα προγράμματα κατάρτισης και στις σχολές επιμόρφωσης εκπαιδευτικών³⁸. Ωστόσο, δεν έγινε ακαδημαϊκό μάθημα και παρέμενε ως αντικείμενο έξω από το πανεπιστήμιο μέχρι το 1982, με την ίδρυση των πανεπιστημιακών παιδαγωγικών τμημάτων και το 1984 με την τριχοτόμηση των Φιλοσοφικών Σχολών, καθιερώνεται η ιστορία της εκπαίδευσης ως διδακτικό αντικείμενο και καθιερώνεται ως νέα επιστημονική ειδικότητα ο ιστορικός της εκπαίδευσης³⁹, που εντάσσεται πλέον στις «Επιστήμες της Αγωγής». Παράλληλα, μια σειρά θεσμών όπως το Κέντρο Ερευνών για τη Νεοελληνική Εκπαίδευση (ΚΕΝΕΚ) που ιδρύεται από το ίδρυμα Μωραΐτη, το ΚΕΕ (Κέντρο Εκπαιδευτική Έρευνας) και η ΕΛΕΙΕ (Ελληνική Εταιρεία Ιστορικών της Εκπαίδευσης), και η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, που ξεκινάει ένα ευρύτατο πρόγραμμα εκδόσεων με το Ιστορικό Αρχείο της Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ) συνέβαλαν με τη σειρά τους, με ποικίλες ερευνητικές και εκδοτικές δραστηριότητες και με διοργάνωση συνεδρίων, στον εμπλουτισμό και την ανανέωση των σπουδών και της έρευνας της Ιστορίας της Εκπαίδευσης.

³⁵ Αλ. Δημαράς, 2004

³⁶ Χ. Χαρίτος, 1990

³⁷ Αλ. Δημαράς, 2004

³⁸ Αλ. Δημαράς, 2002

³⁹ Χρ. Κουλούρη, 2004

Ιστοριογραφική παραγωγή σχετικά με τη νεοελληνική εκπαίδευση εμφανίζεται ήδη από τη δεκαετία του 1860 και πυκνώνει τη δεκαετία του 1870. «Πρόκειται για την ιστορία των ελληνικών γραμμάτων με κύριο συστατικό στοιχείο την ιστορία των σχολείων, των σημαντικών δασκάλων και των εκδόσεων την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας»⁴⁰. Για τον Μ.Ι. Γεδεών, η ιστορία της εκπαίδευσης δεν μπορούσε να είναι ξεκομμένη από την ιστορία των γραμμάτων και της παιδείας γενικότερα, καθώς ο δάσκαλος ταυτίζεται συχνά με το λόγιο και τον συγγραφέα. «Η σύζευξη παιδείας και εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα φανερή στις πρώτες δοκιμές για την καταγραφή της νεοελληνικής πνευματικής ζωής»⁴¹. Η εκπαιδευτική ιστοριογραφία της εποχής εκείνης σχετίζεται με τη συγκρότηση της εθνικής ιστοριογραφίας, αποδεικνύοντας την πνευματική συνέχεια και παρουσία του ελληνισμού στα Βαλκάνια και επεδίωκε να δείξει ότι η εκπαίδευση συνέβαλε αποφασιστικά στη διαφύλαξη της ελληνικής γλώσσας και παιδείας, στη συντήρηση των παραδοσιακών θρησκευτικών αξιών και στην προετοιμασία του έθνους για την Επανάσταση του 1821⁴². Από το τέλος του 19ο αιώνα καλλιεργείται ένα δεύτερο είδος μελέτης του εκπαιδευτικού παρελθόντος που δίνει βαρύτητα στις θεωρίες για την αγωγή και στις ιδέες των μεγάλων παιδαγωγών του παρελθόντος και σχετίζεται με τις ανάγκες διδασκαλίας, στις σχολές επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, κυρίως της ιστορίας της Παιδαγωγικής και δευτερευόντως της νομοθεσίας και της ιστορίας των εκπαιδευτικών θεσμών. Γραμμική και απλώς περιγραφική η ιστοριογραφία της περιόδου παραγόταν για τις ανάγκες του αναλυτικού προγράμματος από υπαλλήλους του Υπουργείου ή καθηγητές των σχολών⁴³. Ο Αλ. Δημαράς (1988) σε μια προσπάθεια περιοδολόγησης της εκπαιδευτικής ιστοριογραφικής παραγωγής ονομάζει αυτές τις δύο περιόδους ως «προϊστορική» και «πρωτοϊστορική» καθώς τις χαρακτηρίζει η απλή γραμμική, περιγραφική καταγραφή, η ανεπάρκεια παραπομπών και υπομνηματισμού, η επιπολαιότητα στην αντιγραφή παραθεμάτων και η άκριτη επανάληψη πληροφοριών. Είναι ελλιπής η διερεύνηση του αρχαιικού υλικού και απουσιάζει η μελέτη της κοινωνικής διάστασης των εκπαιδευτικών θεσμών⁴⁴. Στα διδακτικά εγχειρίδια αποσιωπώνται ιδεολογικά φορτισμένες περίοδοι και δε γίνεται

⁴⁰ Χρ. Τζήκας, 2006

⁴¹ Κ. Λάππας, 2004

⁴² Κ. Λάππας, 2004 και Χρ. Τζήκας, 2006

⁴³ Αλ. Δημαράς 2004 και Χρ. Τζήκας, 2006

⁴⁴ Χ. Τζήκας, 2006

αναφορά σε συγκεκριμένους παιδαγωγούς⁴⁵. Ο Απ. Ανδρέου (2009) θεωρεί ότι υπάρχει μόνο μία ενιαία περίοδος, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Κοινός τόπος των μελετητών αποτελεί η διαπίστωση μιας «τομής» στην εκπαιδευτική ιστοριογραφία στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Τότε σημειώθηκε μια αποφασιστική στροφή στη μελέτη στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, σημαντικό ρόλο στην οποία έπαιξε και η επαφή Ελλήνων ερευνητών με την αγγλική και γαλλική παιδεία. Εξάλλου, τη δεκαετία του 1970 εκδηλώθηκε αυξημένο ενδιαφέρον για την Ιστορία της Εκπαίδευσης διεθνώς. Οι δεκαετίες του 1960 και του 1970 έχουν χαρακτηριστεί διεθνώς ως η «Αναγέννηση» της ιστορίας της εκπαίδευσης⁴⁶.

Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα μετά τη Μεταπολίτευση του 1974, ευνοούσε αφ' ενός τον προβληματισμό και αφ' ετέρου την αισιοδοξία για την αλλαγή στην εκπαίδευση. Η διερεύνηση του εκπαιδευτικού παρελθόντος στοχεύει συχνά εκείνη την περίοδο στο σχεδιασμό του εκπαιδευτικού μέλλοντος, της εκπαιδευτικής αλλαγής⁴⁷. Οι νέες πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες ευνόησαν την εμφάνιση πληθώρας μελετών για την εκπαίδευση και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 αποτέλεσε την κατάλληλη ώθηση για αυτή την παραγωγή⁴⁸. Η έξαρση αυτή αποκάλυψε κυρίως τις ποικίλες διαστάσεις και διασυνδέσεις του θέματος σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Τότε, με προφανείς άμεσες επιδράσεις του μαρξισμού και της Σχολής των Annales, η ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης μπήκε ουσιαστικά στη φάση της «Νέας Ιστορίας»⁴⁹ και παρατηρήθηκε ανάπτυξη εκείνων των μελετών που επιχειρούν να διερευνήσουν τις κοινωνικές διαστάσεις και λειτουργίες του σχολείου. Οι μελέτες αυτές σηματοδοτούν και τη μεταφορά του κέντρου βάρους από τη θεωρία-που είχε συνδεθεί με την προβολή παιδαγωγικών και ψυχολογικών απόψεων- στην κριτική έρευνα⁵⁰. Έχουμε στροφή της επιστημονικής κατεύθυνσης από το φιλολογικό-περιγραφικό χαρακτήρα της «Ιστορίας της Παιδείας» προς την ερμηνευτική προσέγγιση και ανάλυση των εκπαιδευτικών φαινομένων με ενσωμάτωση των οπτικών και των τεχνικών των

⁴⁵ Σ. Μπουζάκης, 2002

⁴⁶ Αλ. Δημαράς, 1988 και 2002

⁴⁷ Χ. Κουλούρη, 2004

⁴⁸ Χ. Νούτσος, 1981

⁴⁹ Αλ. Δημαράς, 2002

⁵⁰ Απ. Ανδρέου, 1993

λοιπών κοινωνικών επιστημών⁵¹. Εφεξής η ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης προσαρμόζεται στα δεδομένα και τις απαιτήσεις της νέας ιστοριογραφίας. Προσπαθεί να συμβάλει στη διασαφήνιση των προβλημάτων, τα οποία θέτει στη συνείδηση του ιστορικού η ερμηνεία των καταστάσεων που δημιουργούν οι πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες της εποχής. Έτσι προέκυψε και η, απαραίτητη για την εμβάθυνση, διασταύρωση με άλλες επιστήμες, όπως η κοινωνιολογία, τα οικονομικά, οι πολιτικές επιστήμες⁵².

Κοινωνικοί επιστήμονες εμβολίασαν με νέα εννοιολογικά εργαλεία την έρευνα και πρότειναν καινοτόμες αναγνώσεις της εκπαιδευτικής ιστορίας⁵³. Υιοθετούνται νέες θεματολογίες, νέες αιτιολογικές ερμηνείες, διεπιστημονισμός, συγκριτικές προσεγγίσεις, θέτονται νέα ερωτήματα. Αναιρείται ο γραμμικός και περιγραφικός χαρακτήρας των εκπαιδευτικών θεμάτων που ερευνώνται και προάγεται η συνθετική και αναλυτική μέθοδος⁵⁴. Επιχειρείται η εξάντληση τεκμηρίων και πηγών, διαμορφώνεται ένα νέο ερμηνευτικό πλαίσιο και επανακαθορίζονται οι στόχοι της ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης. Εμφανίζεται η σύγχρονη κοινωνιολογική προσέγγιση των προβλημάτων συγκεκριμένων χρονικών περιόδων με τη χρήση ιστορικής μεθοδολογίας και συνδέεται με τη θέση και την εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών. Μεταφέρεται το κέντρο βάρους από τη θεωρία στην κριτική έρευνα. Πέρα από την αλλαγή στις θεματικές και τις θεωρητικές προσεγγίσεις, παρατηρείται και διαφοροποίηση στην ιδιότητα των ιστοριογράφων. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά «μας επιτρέπουν να μιλούμε για τομή»⁵⁵.

Η ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ

Είναι αδιαμφισβήτητη η γοητεία που ασκεί η ιστορία δεδομένου ότι προσφέρει άπειρες ευκαιρίες μάθησης για καιρίες κοινωνικές καταστάσεις, διακριτά πρόσωπα ή μοναδικά γεγονότα. Η νόησή μας, όμως ερεθίζεται κυρίως από τη δίψα για κατανόηση, συνεπώς και από τις επιστήμες εκείνες που πετυχαίνουν να

⁵¹ Χ. Χαρίτος, 1990

⁵² Αλ. Δημαράς, 1988

⁵³ Χ. Κουλούρη, 2004

⁵⁴ Π. Κιμουρτζής, 1994

⁵⁵ Α. Ανδρέου, 1993

εδραιώσουν ερμηνευτικές σχέσεις μεταξύ των φαινομένων. Σ' αυτές ανήκει η ιστορία και, κατ' επέκταση, η ιστορία της εκπαίδευσης, που προσφέρει, πέρα από την απαρίθμηση, μια ορθολογική ταξινόμηση και ερμηνεία του αντικειμένου. Το γεγονός ότι έχει ως αντικείμενο τον άνθρωπο και τις πράξεις του, της προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στο θεωρούμενο καθοδηγητικό της ρόλο, καθώς εκεί προστρέχουμε ζητώντας κατευθυντήριες γραμμές για τις πράξεις μας. Το παρόν δεν είναι αυτονόητο και στην κατανόησή του μας βοηθάει η γνώση του παρελθόντος ακόμη και για δοξασίες, δομές, τεχνικές που δεν τελεσφόρησαν ή δεν άφησαν πίσω τους ίχνη. Το παρόν αλληλεπιδρά με το παρελθόν σε τέτοιο βαθμό που η παρανόηση του παρόντος να είναι η αναπόφευκτη συνέπεια της άγνοιας του παρελθόντος αλλά και η γνώση του παρόντος να συμβάλει πιο άμεσα στην κατανόηση του παρελθόντος, με τον ιστορικό να φτάνει ως το παρόν για να φωτίσει πληρέστερα το αντικείμενό του⁵⁶.

Κάθε κοινωνία στρέφεται αναγκαστικά προς το παρελθόν της για να εξηγήσει τον εαυτό της, να βρει άλλοθι, καταφύγια ή δικαιολογίες και ταυτόχρονα για να αναζητήσει απαντήσεις στα νέα ερωτήματα που τη βασανίζουν. Οι διάφορες σχολές, τάσεις και επιρροές της ιστορικής έρευνας έρχονται να ανταποκριθούν σε συγκεκριμένα προϋπάρχοντα αιτήματα της κοινωνίας και να απαντήσουν σε συγκεκριμένα ερωτήματα. Είναι πολύπλοκοι οι δεσμοί μεταξύ μιας πολύμορφης ζήτησης και της ιστορικής «παραγωγής» σε όλες τις εκφάνσεις⁵⁷. Έτσι, και το αυξημένο ενδιαφέρον τις τελευταίες δεκαετίες για την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης απορρέει από κάποια γενικότερα κοινωνικο-πολιτικά προβλήματα του παρόντος⁵⁸, με τη συγκυρία της δικτατορίας και της μεταπολίτευσης. Στα εκπαιδευτικά ζητήματα δεν μπορούν να αποδοθούν λύσεις που σχεδιάζονται χωρίς χρήση της ιστορίας, χωρίς ιστορική προοπτική, χωρίς σαφή γνώση των αιτιών που προκάλεσαν κάθε διαχρονικό πρόβλημα και των παραγόντων που εμπόδισαν, δυσχέραναν ή αλλοίωσαν τη λύση του⁵⁹. Όμως, ακόμη και με το να ρωτήσουν πότε και γιατί ένα ζήτημα χαρακτηρίστηκε ως πρόβλημα σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, οι ιστορικοί ζητούν να δοθεί προσοχή στα υποκείμενα λειτουργικά ζητήματα, γεγονός που βοηθάει στη διαμόρφωση μιας πιο αποτελεσματικής πολιτικής⁶⁰.

⁵⁶ M. Bloch, 1994

⁵⁷ G. Thuillier, J. Tulard, 1993

⁵⁸ X. Νούτσος, 1990

⁵⁹ Αλ. Δημαράς, 2002

⁶⁰ H. Silver, 1983

Οι ιθύνοντες του παρόντος είναι σκόπιμο να εκτιμούν την τροχιά των γεγονότων, να εκτιμούν την κεκτημένη τους ταχύτητα, τη συχνότητα καθώς και την πυκνότητα της εμφάνισής τους μέσα στο χρόνο. Η αποτελεσματική πολιτική ανάλυση αφορά δηλώσεις για το τι έγινε στο παρελθόν, όχι υποθέσεις για το μέλλον. Η εκπαίδευση ως ιστορία λοιπόν ενδιαφέρει ιδιαίτερα όχι μόνο τους ιστορικούς αλλά και τους ιθύνοντες της πολιτικής στα θέματα της εκπαίδευσης⁶¹.

Η «σταθερή» βάση του οικοδομήματος της ιστορίας της εκπαίδευσης της άρχισε να φαίνεται όλο και πιο εύθραυστη όταν άρχισε να μελετάται σε σχέση με άλλα κοινωνικά φαινόμενα, δομές και διαδικασίες⁶². Σταδιακά γίνεται όλο και πιο σύνθετη με την αναγνώριση αυτής της σχέσης της. Η εκπαίδευση από μόνη της δεν είναι μια απλή και ομοιογενής σύλληψη ή κατηγορία και η ιστορία της μπορεί να μελετηθεί σε σχέση με σχεδόν άπειρες μεταβλητές. Ο Silver (1983) θεωρεί ότι το θέμα της ιστορικής σημασίας της εκπαίδευσης και της μελέτης της μπορεί να προσεγγιστεί πρωτίστως ερευνώντας τη σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση και τη γνώμη/άποψη (opinion) και την ιδεολογία⁶³. Οι γνώμες/απόψεις και οι ιδεολογίες δε διαμορφώνονται και δεν υποστηρίζονται σε ένα κοινωνικό κενό. Αντίθετα, δημιουργούνται από συγκεκριμένα κοινωνικά στρώματα, εξυπηρετούν συγκεκριμένες ομάδες και συμφέροντα και αλλάζουν ταυτόχρονα με τις σχέσεις των ανθρώπων⁶⁴. Επομένως επηρεάζουν την πραγματικότητα καθώς και την αντίληψη και ερμηνεία της πραγματικότητας. Η ίδια η αφήγηση και περιγραφή αποτελούν έμφαση, επιλογή και ερμηνεία. Τα δεδομένα, οι αντιλήψεις και οι κρίσεις αναθεωρούνται και γίνονται αντικείμενα αναδιαπραγμάτευσης διαρκώς. Οι μορφές και οι δομές της ανάλυσης αντικαθίσταται, συνυπάρχουν και προκαλούν η μια την άλλη.

Στο βαθμό που γίνεται αποδεκτή η άποψη ότι το σχολείο είναι κρατικός μηχανισμός που παράγει ιδεολογία και συμβάλλει στην αναπαραγωγή των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων, οδηγούμαστε στο ερώτημα για την κοινωνική λειτουργία της ιστορικής έρευνας και γνώσης στην ελληνική κοινωνία. Όπως χαρακτηριστικά έχει υποστηριχθεί⁶⁵, η αξία της επιστημονικής διερεύνησης οφείλεται κυρίως στη βοήθεια που μπορεί να προσφέρει για την κατανόηση της κοινωνικής λειτουργίας του σχολείου σήμερα και, συνεπώς, για τις κάθε είδους παρεμβάσεις με τις οποίες

⁶¹ D. Tyack, 1983

⁶² H. Silver, 1983

⁶³ H. Silver, 1983

⁶⁴ D. Tyack, 1983

⁶⁵ X. Νούτσος, 1990

στοχεύει κανείς στη διατήρηση ή την αλλαγή αυτής της λειτουργίας. Η ιστορική έρευνα και γνώση δεν μπορεί να είναι κοινωνικά ουδέτερη αφού αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του κοινωνικού ανταγωνισμού. Η θεωρητική σύλληψη αυτού του ανταγωνισμού προσδιορίζει τελικά την επιλογή και αξιολόγηση τόσο του πεδίου όσο και των εννοιολογικών και μεθοδολογικών εργαλείων της ιστορικής έρευνας του σχολείου.

Ιδιαίτερη σημασία, ακόμη, έχει η μελέτη των εκπαιδευτικών φαινομένων για τον προσδιορισμό της φυσιογνωμίας ενός λαού⁶⁶. Καθώς η εκπαίδευση νοείται ως ένα από τα μέσα για την ομογενοποίηση του πληθυσμού και την ισχυροποίηση του εθνικού κράτους, η ανάλυση των σχολικών εγχειριδίων και των εκπαιδευτικών μηχανισμών τις τελευταίες δεκαετίες, μετατοπίζεται προς τη μελέτη των εθνικών ταυτοτήτων σε συνδυασμό με τη συγκρότηση του έθνους-κράτους υιοθετώντας την έννοια της «κατασκευής» του έθνους και της εθνικής ταυτότητας και του δίπολου ταυτότητα-ετερότητα. Και η ιστορία της εκπαίδευσης αποτελεί το μέσο για την αποκατάσταση της αμφισβητούμενης συνέχειας του ελληνισμού⁶⁷. Ειδικά στην τοπική εκπαιδευτική ιστορία, αξίζει να μελετηθεί κατά πόσο η εκπαιδευτική παράδοση ορισμένων περιοχών έχει συμβάλει σε επιλογές σύγχρονων εκπαιδευτικών πολιτικών και ιδιαίτερα στη διαμόρφωση της σημερινής πρακτικής στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση και κατά πόσο αυτή η παράδοση έχει αποτελέσει στοιχείο και επιχείρημα των τοπικών κοινωνικών, πολιτικών και επαγγελματικών φορέων και οργανώσεων για να εκβιάσουν κεντρικές πολιτικές επιλογές.

Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραπάνω απόψεις σχετικά με τη χρησιμότητα και τους σκοπούς της μελέτης της ιστορίας της εκπαίδευσης, θεωρούμε ότι θα είναι χρήσιμη μια συστηματική διερεύνηση της ιστοριογραφικής παραγωγής και στο χώρο της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ : ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Συγκριτικά λίγες είναι οι μελέτες που έχουν ως σήμερα εκπονηθεί σχετικά με τη χαρτογράφηση, ανάλυση και/ή ερμηνεία της ιστοριογραφικής παραγωγής για τη νεοελληνική εκπαίδευση. Επιλέξαμε να παραθέσουμε αυτές τις μελέτες με

⁶⁶ Χ. Χαρίτος, 1990

⁶⁷ Απ. Ανδρέου, 1995

χρονολογική σειρά, καθώς αυξάνονται σε συνάρτηση με την αύξηση της αντίστοιχης ιστοριογραφικής παραγωγής από έτος σε έτος και έτσι εξάγονται καινούργια ή πιο επικαιροποιημένα και εμπλουτισμένα συμπεράσματα.

Πρώτο, λοιπόν, χρονολογικά είναι το ξενόγλωσσο άρθρο του Χ. Νούτσου (1981) στο περιοδικό *Journal of the Hellenic Diaspora* και αποτελεί, σύμφωνα με το συγγραφέα, μια κριτική επισκόπηση της πρόσφατης ελληνικής παιδαγωγικής βιβλιογραφίας, χωρίς ειδική αναφορά στην ιστορία της εκπαίδευσης. Πρόκειται για μια σύντομη παρουσίαση πρόσφατων θεμελιωδών μελετών πάνω στη νεοελληνική εκπαίδευση με σκοπό να ανιχνεύσει τις τάσεις που επικρατούσαν μέχρι τότε στην Ελλάδα στο χώρο των Επιστημών της Αγωγής. Αναφέρεται σε μελέτες που διακρίνονται για τη θεωρητική τους σαφήνεια και μεθοδολογική επάρκεια καθώς και για τη συμβολή τους στην κατανόηση της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Διακρίνει δύο γενικές τάσεις στις συγκεκριμένες μελέτες: την πρώτη, με έμφαση στην ψυχολογική διάσταση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και τη δεύτερη, με έμφαση στην κοινωνιολογική διάσταση του σχολείου, αν και διευκρινίζει ότι υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις και μέσα στην ίδια τάση όσο αφορά τη θεματολογία, τη θεωρητική προσέγγιση και τη μεθοδολογία.

Ακολουθεί η ανάλυση του Α. Δημαρά (1988), με τη μορφή συνέντευξης, στο περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*, για την πορεία της ιστοριογραφικής παραγωγής στον τομέα της εκπαίδευσης. Γίνεται μια σύντομη αναφορά στη μεθοδολογία και την οπτική, γραμμικά μέσα στο χρόνο, των μελετών που θεωρήθηκαν σταθμοί της εποχής τους και επίσης στα πρακτικά προβλήματα του χώρου, που προκύπτουν από την έλλειψη οργάνωσης, κρατικών φορέων και ιδιωτικών πρωτοβουλιών, που θα υποβοηθούσαν το έργο των ιστορικών. Ο Αλ. Δημαράς, όπως έχει ήδη αναφερθεί, κάνει λόγο για την «προϊστορία» και «πρωτοϊστορία» στην ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Σημειώνει τη σημαντική στροφή στη μελέτη της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης τη δεκαετία του 1970, καθώς οι Έλληνες μελετητές προσπαθούν να συμβαδίσουν με τις διεθνείς εξελίξεις στο χώρο, κάτι που, δυστυχώς, έγινε χωρίς να έχουν μεσολαβήσει μεταβατικά στάδια. Ως επιπλέον μειονέκτημα θεωρεί την απουσία λήψης νομοθετικών μέτρων για τη διάσωση και φύλαξη του αρχειακού υλικού καθώς και την απουσία συντονισμού των διαφόρων φορέων που ασχολούνται με σχετικά θέματα.

Το 1990 ο Χ. Χαρίτος στο περιοδικό *Σύγχρονη Εκπαίδευση* επιχειρεί να προσεγγίσει τα επιστημολογικά, εννοιολογικά και πραγματολογικά ζητήματα που

θέτει ο όρος «Ιστορία της Εκπαίδευσης» και να τον προσδιορίσει σε αντιδιαστολή με άλλους παρεμφερείς όρους- ιδίως με την Ιστορία της Παιδείας. Αναφέρει τα έργα που θεωρεί σταθμούς. Ορίζει την εκπαίδευση ως «τη θεσμοθετημένη μορφή της Παιδείας» και τονίζει ότι η Ιστορία της, ως επιστημολογικός κλάδος, δεν έχει μακρόχρονη παράδοση, κάτι που αποδίδεται και στον αργοπορημένο καθορισμό των στόχων και των πεδίων της έρευνας, ενώ η Ιστορία της Παιδείας και των παιδαγωγικών και θεσμικών ζητημάτων ανήκε από παλιά στο πρόγραμμα σπουδών των σχολών προπαρασκευής και βασικής κατάρτισης εκπαιδευτικών. Εστιάζει κυρίως στην ιστορική αναδρομή της διδασκαλίας της Ιστορίας της Εκπαίδευσης ως γνωστικού αντικειμένου στις παιδαγωγικές και καθηγητικές σχολές. Τοποθετεί χρονικά τη στροφή από το φιλολογικό χαρακτήρα της Ιστορίας της Παιδείας προς την ερμηνευτική προσέγγιση της Ιστορίας της Εκπαίδευσης, στα μέσα της δεκαετίας του 1970 και διαπιστώνει ότι η Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης «δεν έχει ακόμη γραφτεί».

Την ίδια χρονιά, πρέπει να αναφερθούν, αν και δεν αποτελούν αυτόνομη μελέτη πάνω στο θέμα, οι εισαγωγικές παρατηρήσεις στο βιβλίο του Χ. Νούτσου *Ιστορία της Εκπαίδευσης και Ιδεολογία*, (1990) όπου ο συγγραφέας θεωρεί ότι η ιστοριογραφική παραγωγή των 15 προηγούμενων ετών θα πρέπει να διακριθεί στα έργα που τηρούν κοινά αποδεκτές απαιτήσεις στη συγκρότηση επιστημονικού λόγου και σε εκείνα που καταστρατηγούν κάθε δεοντολογία, χωρίς να παραπέμπει σε συγκεκριμένα έργα. Θέτει το ερώτημα για την κοινωνική λειτουργία της ιστορικής έρευνας, αποδεχόμενος τη θεωρία της διευρυμένης αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων που συντελείται από την εκπαίδευση, και αναφέρεται στις κοινωνικές προϋποθέσεις, με τις οποίες προσδιορίζεται η επιστημολογική διάσταση της ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης: Η αξία της διερεύνησής της οφείλεται στη βοήθεια και τη συμβολή της στην κατανόηση της κοινωνικής λειτουργίας του σχολείου. Δεν μπορεί να είναι κοινωνικά ουδέτερη. Αντίθετα, αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του κοινωνικού ανταγωνισμού σε επίπεδο θεωρίας που προσδιορίζει τελικά την επιλογή του πεδίου και των εννοιολογικών και μεθοδολογικών εργαλείων. Η βιβλιογραφία μπορεί να κριθεί και από αυτές τις θεωρητικές και ιδεολογικές προϋποθέσεις κάνοντας ευδιάκριτη την «ιδεολογική χρήση του παρελθόντος» και τη στείριότητα των αφηρημένων «κατασκευών». Η ιστορική έρευνα και γνώση συντελείται κυρίως μέσα σε συγκεκριμένους μηχανισμούς, που σχετίζονται ποικιλότροπα με την κρατική

εξουσία. Καταλήγει ότι οι ιδεολογικές αντιλήψεις και πρακτικές για το σχολείο είναι ταξικά καθορισμένες.

Ακολουθεί το άρθρο «Ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Μία περιοδολόγηση», του Απ. Ανδρέου (1993) στο περιοδικό *Θέσεις*, που αποτελεί μια «απόπειρα αποτίμησης», όπως τη χαρακτηρίζει. Διακρίνει δύο περιόδους της ιστοριογραφικής παραγωγής και χωρίζει ανάλογα το άρθρο του σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος αναφέρει τα πιο σημαντικά έργα της ιστοριογραφικής παραγωγής για την ελληνική εκπαίδευση από τα μέσα του 19^{ου} αι. έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970, εντάσσοντάς τα στο ιστορικοκοινωνικό τους πλαίσιο. Στο δεύτερο μέρος αναλύει κυρίως τις μεταβολές και τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζει ως σύνολο η ιστοριογραφία της εκπαίδευσης την περίοδο από το 1974 έως τη χρονιά συγγραφής του άρθρου και τα ερμηνευτικά σχήματα που υιοθετήθηκαν, ενώ αναφέρει μόνο ελάχιστα έργα-σταθμούς. Θεωρεί ότι οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες από το 1974 και μετά επέτρεψαν την ανάπτυξη μελετών που επιχειρούν να διερευνήσουν τις κοινωνικές διαστάσεις του σχολείου με κριτική έρευνα. Οι μελέτες αυτές αποτελούν τομή για τους εξής λόγους: θέτουν νέα ερωτήματα, εισάγουν νέες θεματικές και ζητήματα, διασαφηνίζουν προβλήματα, επιχειρούν την εξάντληση τεκμηρίων και πηγών, χρησιμοποιούνται επιστημονικά έγκυρες τεχνικές και μέθοδοι, διαμορφώνουν ένα νέο ερμηνευτικό πλαίσιο και επανακαθορίζουν τους στόχους της ιστοριογραφίας. Το τρίτο μέρος είναι αφιερωμένο στην τοπική εκπαιδευτική ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης για την οποία θεωρεί ότι εστιάζεται στη συμβολή του εκάστοτε τόπου στα μεγάλα γεγονότα του έθνους και του γένους, χωρίς όμως να αναφέρεται ονομαστικά σε κάποια έργα. Στο τέλος του άρθρου παραθέτει τις σχετικές βιβλιογραφικές παραπομπές.

Ο Π. Κιμουρτζής (1994) στην ανακοίνωσή του με τίτλο: «Η ιστορία της εκπαίδευσης μέσα από την ιστορία της παιδείας», όπως δημοσιεύτηκε στα πρακτικά του Συνεδρίου *Επιστημονική συνάντηση στην μνήμη Κ.Θ. Δημαρά*, ΚΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα 1994, αναλύει κυρίως τη συμβολή του Κ.Θ. Δημαρά στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Στην αρχή της ανακοίνωσης προσδιορίζει τη «*μεγάλη διάρκεια των κανονικοτήτων στην ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης*». Αναφέρει ως αιτίες της δυσκολίας της περιοδολόγησης και ανάλυσης της ιστοριογραφίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης την άνιση μελέτη των θεσμικών υποδιαίρεσεων της εκπαίδευσης και των θεσμικών αλλαγών του εκπαιδευτικού μας συστήματος, τη «σιωπή» για διάφορες θεματικές, το ζήτημα των πηγών και τις ασαφείς τομές και

επικαλύψεις στις μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Καταλήγει σε παραλληλισμό της πορείας της ιστοριογραφίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης με τη γενικότερη πορεία της νεοελληνικής ιστοριογραφίας, παραθέτοντας αποσπάσματα από το σχετικό άρθρο του Γ. Δερτιλή με τίτλο «Η ιστοριογραφία του νεότερου ελληνισμού σήμερα» (1988). Δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένες μελέτες, παρά μόνο στα άρθρα του Αλ. Δημαρά και Γ. Δερτιλή σχετικά με την ιστοριογραφική παραγωγή. Συνεχίζει αναλύοντας τη συμβολή του έργου του Κ.Θ. Δημαρά στην εξέλιξη της ιστοριογραφίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Ο Απ. Ανδρέου (1995), στο περιοδικό *Θέσεις*, αναφέρεται στην Τοπική εκπαιδευτική ιστορία στις εισαγωγικές σημειώσεις του (όπως τις επιγράφει). Στο πρώτο μέρος κάνει λόγο για τις παράδοξα ελάχιστες σχετικές αναφορές στην τοπική ιστορία, ιστοριογραφία και μικροϊστορία και διακρίνει 7 κατηγορίες στις οποίες θα μπορούσαν να ενταχθούν τα σχετικά δημοσιεύματα. Στο δεύτερο μέρος επιχειρεί να προσδιορίσει τον «τόπο» και την «περιοχή» και πάντα μέσα στη σχέση τοπικού-συνολικού-γενικού. Συνεχίζει με τις θεματικές των έργων και το κεντρικό ζήτημα που διαπραγματεύεται η πλειονότητά τους, το οποίο αφορά την αποκατάσταση της αμφισβητούμενης συνέχειας του ελληνισμού. Καταλήγει υποστηρίζοντας ότι οι ψηφίδες της περιφέρειας θα μας δώσουν τη γενική εικόνα και προτείνοντας να μελετηθεί η εκπαιδευτική παράδοση ορισμένων περιοχών σε σχέση με τα επιχειρήματα τοπικών αρχών για να εκβιάσουν κεντρικές πολιτικές επιλογές.

Στα πρακτικά του 1^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης με τίτλο *Επίκαιρα θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης* (Αθήνα, 2002), που διοργανώθηκε στην Πάτρα το 2000, συμπεριλαμβάνονται οι ανακοινώσεις του Αλ. Δημαρά, του Σ. Μπουζάκη και του Θ. Μυλωνά σχετικά με την ανάλυση της ιστοριογραφίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Ο Αλ. Δημαράς (2002) στην ανακοίνωσή του «Μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» αναλύει τα προβλήματα που χαρακτηρίζουν το συγκεκριμένο κλάδο και ειδικότερα τους παράγοντες που αναστέλλουν την ισόρροπη και συστηματική ανάπτυξή του, όπως την έλλειψη αυστηρής εξειδίκευσης, την αύξηση του όγκου ιστοριογραφικής παραγωγής, αμφιβόλου ποιότητας, για λόγους διορισμού και εξέλιξης στα Πανεπιστήμια και την πλήρη απουσία των κρατικών φορέων. Τονίζει ιδιαίτερα την καθυστέρηση του εκσυγχρονισμού του κλάδου στην Ελλάδα με αποτέλεσμα τις βιαστικές μιμήσεις και προεκτάσεις. Σκοπό έχει, επίσης, όπως αναφέρει, να επισημάνει την περιπλοκότητα και τις δυσκολίες των νέων προσεγγίσεων καθώς και

την πρόοδο που έχει σημειωθεί τα τελευταία χρόνια στη διαμόρφωση της μεθόδου μελέτης. Ως βασική απαίτηση κάθε ιστορικής μελέτης ορίζει την ερμηνευτική πληρότητα και στοχασμό. Καταλήγει διαπιστώνοντας ότι αποκαλύπτονται κενά σε όλα τα είδη της εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας.

Στα ίδια πρακτικά ο Σ. Μπουζάκης (2002) με την ανακοίνωσή του «Όψεις της Ιστοριογραφίας της Νεοελληνικής εκπαίδευσης» χαρτογραφεί χρονολογικά τα πιο ενδεικτικά έργα των τριών περιόδων της ελληνικής εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας, σύμφωνα με το διαχωρισμό που κάνει ο Αλ. Δημαράς στο άρθρο του στα *Σύγχρονα Θέματα* το 1988, και αναφέρει επιγραμματικά τις οπτικές και τις μεθόδους προσέγγισης των ερευνητών ανά περίοδο. Καταλήγει γρ άφοντας ότι η έρευνα αυτή έχει πολύ δρόμο ακόμη να διανύσει.

Τρίτο άρθρο στα πρακτικά, που ασχολείται εν μέρει και με ζητήματα ιστοριογραφίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης είναι το «Ιστορία και Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης-Επιστημολογικές διαπλοκές» του Θ. Μυλωνά (2002). Ο συγγραφέας αναλύει την επιστημολογική γειτνίαση Ιστορίας και Κοινωνιολογίας και αφιερώνει ένα πολύ σύντομο, ξεχωριστό κεφάλαιο στην όλο και πιο στενή σχέση Κοινωνιολογίας και Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ως πρότυπο και αφετηρία της σχέσης προβάλλει το δίτομο έργο του Αλ. Δημαρά (1973/74) για να δείξει ότι η εφαρμογή ερμηνευτικών θεωριών από μεταγενέστερους μελετητές δηλώνει ανεπαίσθητη διολίσθηση στον επιστημολογικό χώρο της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης. Παράλληλα αναφέρεται και στην ανάλογη έλλειψη μελετών σχετικά με την Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, ενώ παραπέμπει σε έργα που δείχνουν ότι και οι Έλληνες κοινωνιολόγοι άρχισαν να εμπλέκουν την Κοινωνιολογία με την Ιστορία.

Άλλες τρεις σχετικές εισηγήσεις περιλαμβάνονται και στον Α' τόμο των πρακτικών του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας, που διοργάνωσε το ΚΝΕ-ΕΙΕ τον Οκτώβριο-Νοέμβριο 2002, που τιτλοφορείται «Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002», ΚΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα 2004. Όπως δηλώνεται στον Πρόλογο, αντικείμενο του Συνεδρίου υπήρξε ο «αναστοχασμός επί των διαδρομών της ιστοριογραφίας της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας». Πρώτος ο Κ. Λάμπας (2004) κάνει λόγο για την παράδοση και τις ανανεωτικές τάσεις στην «Ιστοριογραφία πριν από την Επανάσταση του 1821», όπως δηλώνεται στον τίτλο της ανακοίνωσης. Ένας τίτλος που θα μπορούσε εύκολα να μας παραπλανήσει καθώς δεν αφορά ιστορικά έργα που γράφτηκαν πριν το 1821 αλλά αναλύει τους πιο σημαντικούς

μελετητές και έργα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα που ερευνούν την εκπαίδευση την περίοδο κυρίως της Τουρκοκρατίας. Καταλήγει στο ότι η πρόσφατη ιστοριογραφία «ξανάπιασε το νήμα από εκεί που το είχαν αφήσει παλαιότεροι ερευνητές» με μια όμως «σπασμωδικότητα», που χαρακτηρίζει συχνά την νεοελληνική επιστήμη.

Δεύτερη είναι η ανακοίνωση του Αλ. Δημαρά «Η Ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Απαρχές και θεσμοθέτηση (1821-1967)» (2004). Περιορίζεται στις αυτοτελείς εκδόσεις και συγκεκριμένα τα γενικότερα ιστοριογραφικά έργα στον τομέα της εκπαίδευσης, τα οποία θεωρεί ότι προβάλλουν καλύτερα τα κύρια χαρακτηριστικά της περιόδου 1821-1967. Τονίζει τη συνάρτηση της εξέλιξης της ιστορίας της εκπαίδευσης με τη διδασκαλία της ως αντικειμένου σε φορείς κατάρτισης ή επιμόρφωσης εκπαιδευτικών δηλώνοντας την απογοήτευσή του για το γεγονός ότι οι διδάσκοντες ήταν παιδαγωγοί ή ψυχολόγοι που δεν είχαν σχέση με την ιστορία. Χωρίζει τα έργα της περιόδου σε πέντε κατηγορίες: α. όσα καλύπτουν αποκλειστικά παλαιότερες εποχές, β. όσα έχουν περιορισμένο αντικείμενο, γ. συλλογές εκπαιδευτικών νόμων, δ. «εξωθεσμικά» και ε. «διδασκτικά». Εξετάζει αναλυτικά τις δύο τελευταίες κατηγορίες που τις διακρίνει ανάλογα με την «Υστερόβουλη πρόθεση» των συγγραφέων τους. Στα «εξωθεσμικά» επιχειρεί εξατομικευμένες προσεγγίσεις και θεωρεί ότι οφείλονται σε καθαρά επιστημονικά ή άλλα ενδιαφέροντα των συγγραφέων, με αποτέλεσμα να είναι οι μόνοι που προσφέρουν στην ιστοριογραφία. Η πέμπτη κατηγορία, «διδασκτικά» περιλαμβάνει έργα που προορίζονται για διδασκτικά εγχειρίδια, που δεν τηρούν τους κανόνες επιστημονικής εργασίας, και που είναι παράθεση χωρίς ιστορική εμβάθυνση με αποτέλεσμα μόνο ζημία να προκαλούν αφού αποδέκτες τους είναι η νέες γενιές εκπαιδευτικών. Καταλήγει στο γενικό συμπέρασμα ότι τα έργα της περιόδου χαρακτηρίζουν ο μεθοδολογικός ερασιτεχνισμός και η συγγραφική αφέλεια με συνέπεια να μην μπορεί να εμβαθύνει σε κατάταξη σε σχολές ή να αναζητήσει επιδράσεις και διεθνείς τάσεις.

Συνέχεια της ανακοίνωσης του Αλ. Δημαρά, στα ίδια πρακτικά, αποτελεί η εισήγηση της Χ. Κουλούρη (2004) για την ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης την περίοδο 1967-2002. Τη συγκεκριμένη περίοδο η εισηγήτρια διαπιστώνει καταρχήν ποιοτική διαφοροποίηση και ποσοτική πύκνωση, που συνδέονται με τις ιδιαιτερότητες στο πολιτικό κλίμα της εποχής, την καθιέρωση της ιστορίας της εκπαίδευσης ως διδακτικού αντικειμένου στα νεοσύστατα πανεπιστημιακά τμήματα και από την όλο και αυξανόμενη εκπόνηση διατριβών από

εκπαιδευτικούς. Διακρίνει τα έργα σε αυτά που ανήκουν στην παραδοσιακή ιστοριογραφία και σε αυτά που εγκαινιάζουν καινοτόμες προσεγγίσεις και τα εντάσσει στην «νέα» ιστορία της εκπαίδευσης, κάνοντας ονομαστικές παραπομπές στο τέλος της σελίδας, και επιχειρεί μια ταξινόμηση που, όμως, δεν είναι σαφής. Άλλοτε είναι θεματική και άλλοτε γίνεται με βάση τη θεωρητική οπτική του συγγραφέα. Αναφέρεται, επίσης, στους τρεις χώρους που διαμορφώνουν την ιστοριογραφική παραγωγή αυτή την περίοδο και που είναι ο εκδοτικός χώρος, οι ερευνητικοί θεσμοί και τα πανεπιστήμια. Παράλληλα, διαπιστώνει ότι αυτή η δημιουργία των παιδαγωγικών τμημάτων, προσανατόλισε σε μεγάλο βαθμό και τις θεματικές επιλογές ιστορικών της εκπαίδευσης προς την κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Καταλήγει διαπιστώνοντας το θεματικό αναπροσανατολισμό και την εισαγωγή νέων εννοιολογικών εργαλείων, μεθόδων και οπτικών στα έργα της περιόδου, με τη συμβολή των κοινωνικών επιστημόνων.

Με την επιμέλεια του Χρ. Τζήκα εκδίδονται τα πρακτικά επιστημονικής διημερίδας του Διδασκαλείου το ΠΤΔΕ του ΑΠΘ με τίτλο «Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης». Από τους εισηγητές που αναφέρονται στην ιστοριογραφία της εκπαίδευσης οι Μπουζάκης και Σιμενή-Δούκα (2006) εστιάζουν στην ιστοριογραφία της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, με έμφαση στο Πανεπιστήμιο Αθηνών την περίοδο 1836-2005. Πέρα από την πληθώρα κειμένων που είναι προσπάθεια του ίδιου του ιδρύματος να προχωρήσει στη συγγραφή της «επίσημης ιστορίας» του, εντοπίζουν 3 προσεγγίσεις στη σχετική βιβλιογραφία, αναφέροντας από ένα ή δύο παραδείγματα σε κάθε κατηγορία: α. την οικονομική-κοινωνιολογική, από κοινωνικούς επιστήμονες ή οικονομολόγους, β. την ιστορική-ιστοριοδιφική που αναφέρεται κυρίως στο 19^ο αι. και τις αρχές του 20^{ου} αι. και γ. την ιστορική σε συσχέτιση με την εκπαιδευτική πολιτική. Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι μόλις τα τελευταία χρόνια, μετά από τις διακηρύξεις της ΕΕ, παρατηρείται στροφή του ερευνητικού ενδιαφέροντος στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση και ότι το σχήμα που τις χαρακτηρίζει είναι εκείνο των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων.

Η Κ.Ι. Δαλακούρα (2006) στο πρώτο μέρος της εισήγησής της στον ίδιο τόμο των πρακτικών, αναφέρεται σε προβληματισμούς, εναλλακτικές λύσεις και προτάσεις γενικά στο χώρο της ιστορίας των κοινωνικών επιστημών και της ιστοριογραφίας, καθώς τονίζει ότι η ιστορία της εκπαίδευσης δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ξέχωρα από τα συγγενή επιστημονικά της πεδία, και συνεχίζει με μια αποτίμηση της εικόνας και των αναγκών της σύγχρονης ιστοριογραφίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Ως

χαρακτηριστικά του γενικότερου χώρου της ιστορίας των κοινωνικών επιστημών και της ιστοριογραφίας θεωρεί τη στροφή προς την εμπειρία, που έφερε μια κριτική επανεξέταση της επιστημονικής ορθότητας και των μεθοδολογικών της προσεγγίσεων. Ειδικότερα για την πραγματικότητα της ελληνικής ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης τονίζει τη διαφοροποίησή της και την υστέρησή της σε σχέση με την ανάπτυξη του κλάδου στο εξωτερικό. Δεν αναλύει συγκεκριμένα έργα αλλά αναλύει τάσεις και θεματολογίες στο χώρο μετά τη δεκαετία του 1970. Η έρευνα είναι διευρυμένη και ως προς τη θεματική και ως προς τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Κεντρική θέση κατέχουν θέματα «μακρο-ιστορίας» παρά «μικρο-ιστορίας», χωρίς όμως να έχει υποχωρήσει η συστημική/ περιγραφική προσέγγιση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας, χωρίς να εντοπίζεται πάντοτε η αναγκαιότητα της χρήσης σαφώς προσδιορισμένης ερευνητικής μεθοδολογίας και με ελλιπή ενασχόληση με τις αρχειακές πηγές. Θεωρεί επιβεβλημένη τη συνειδητοποίηση της χρήσης συνεπούς μεθοδολογίας και τη διεύρυνση του είδους των πηγών που χρησιμοποιούνται.

Ο Σ. Μπουζάκης το 2009, με το ξενόγλωσσο άρθρο του για την ιστοριογραφία της εκπαίδευσης, επιχειρεί «μια συστηματική παρουσίαση και κριτική ανάλυση της δημιουργίας, της ανάπτυξης, των επιρροών και των προοπτικών της ιστοριογραφίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους το 1824 έως σήμερα». Διακρίνει 4 χρονικές περιόδους με τα δικά της χαρακτηριστικά η κάθε μια. Η πρώτη από το 1824 έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όπου η ιστοριογραφία υπηρετεί την εθνική ιδεολογία. Η δεύτερη από τα τέλη του 19^{ου} αι. μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, την οποία χαρακτηρίζει ως περίοδο γεγονοτολογικής και παιδαγωγικής ιστοριογραφίας. Η τρίτη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980, όταν συνυπάρχουν η παραδοσιακή και μοντέρνα/σύγχρονη/νέα ιστοριογραφία της εκπαίδευσης. Και η τέταρτη περίοδος μέχρι σήμερα που είναι πια πορεία προς τη «Νέα Ιστορία». Σε κάθε περίοδο αναφέρει τις γενικές θεματικές, αρκετά σημαντικά έργα και τις θεωρητικές τους αφετηρίες. Καταλήγει κάνοντας λόγο για το ιστορικό εθνικό πλαίσιο, την επιρροή του βουαρικίου μοντέλου και του γερμανικού θετικισμού-ιστορικισμού και τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην εκπαιδευτική ιστοριογραφία και τις κοινωνικές επιστήμες ως παράγοντες που επηρέασαν την ιστοριογραφική παραγωγή.

Κοινή διαπίστωση των μελετητών είναι ότι οι κλάδοι της ιστορίας και της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης καθυστέρησαν να αναπτυχθούν και να εδραιωθούν στην Ελλάδα, συγκριτικά με ό,τι συνέβη σε άλλες χώρες της Ευρώπης και στην

Αμερική. Η καθυστέρηση αυτή είχε ως συνέπεια να σημειωθούν βεβιασμένες, σπασμωδικές κινήσεις από τους Έλληνες ερευνητές, σε μια προσπάθεια να συμβαδίσουν με τους συναδέλφους τους σε άλλες χώρες, χωρίς να έχει γίνει οριστική απαγκίστρωση από μεθοδολογίες του παρελθόντος. Μια πρώτη προσπάθεια απαγκίστρωσης από μεθοδολογίες και ερμηνείες του παρελθόντος σημειώνεται με τη συγκυρία της μεταπολίτευσης του 1974, οπότε υιοθετούνται νέες θεματολογίες, διαμορφώνεται ένα νέο ερμηνευτικό πλαίσιο και επανακαθορίζονται οι στόχοι της ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης.

ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Από την πιο πάνω επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας διαπιστώνεται ότι άλλες μελέτες αναλώνονται σε παράθεση ιστοριογραφικών έργων σχετικά με τη νεοελληνική εκπαίδευση συνήθως με χρονολογική σειρά, ή επιχειρούν θεματική τους κατάταξη και άλλες μελέτες αναλύουν μόνο τις γενικές μεθοδολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις των διαφόρων υποπεριόδων ή/και των συγγραφέων, ενώ λίγες είναι οι μελέτες που επιχειρούν συνδυασμό και των δύο. Παρ' όλη αυτά, δεν υπάρχει καμία μελέτη που να κάνει πλήρη και συστηματική καταγραφή της ιστοριογραφικής παραγωγής και, στις περισσότερες περιπτώσεις, δε φαίνεται να έχουν διαβαστεί άλλα έργα πέρα από τα πιο σημαντικά. Επιπλέον, δεν πρόκειται για βιβλία-μονογραφίες, αλλά για άρθρα και, κυρίως, ανακοινώσεις σε συνέδρια. Αυτή τη συστηματική διερεύνηση της ιστοριογραφικής παραγωγής για τη νεοελληνική εκπαίδευση θα επιχειρήσουμε στο πλαίσιο της έρευνάς μας.

Στόχος, λοιπόν, της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή των τάσεων (θεματικών, θεωρητικών και άλλων) της ελληνόγλωσσης βιβλιογραφικής παραγωγής στον τομέα της Ιστοριογραφίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης και των ερευνητικών κενών που παρατηρούνται. Αφορά, δηλαδή, αυτόνομες μελέτες, που αναφέρονται στην εκπαίδευση των Ελλήνων, εντός ή εκτός του ελλαδικού χώρου, από την ίδρυση του ανεξαρτήτου ελληνικού κράτους έως τις μέρες μας.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ

Η Ιστορία της Εκπαίδευσης είναι σχετικά νέος κλάδος στην Ελλάδα και πρόσφατα απέκτησε σχετική αυτονομία έναντι των ιστορικών και παιδαγωγικών σπουδών⁶⁸. Από τα μέσα της δεκαετία του 1970 άρχισε να εντάσσεται σε προγράμματα κατάρτισης και σχολές επιμόρφωσης εκπαιδευτικών και να εκδηλώνεται ενδιαφέρον από τις Φιλοσοφικές Σχολές των Πανεπιστημίων, ακολουθώντας το αυξημένο ενδιαφέρον για την ιστορία της εκπαίδευσης στο εξωτερικό, την ίδια περίοδο⁶⁹ και⁷⁰). Όπως προαναφέραμε, από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας προκύπτει ότι η γενικότερη στροφή που χαρακτηρίζει τη μελέτη της ιστοριογραφικής παραγωγής στον τομέα της εκπαίδευσης εφεξής, έγινε με μεγάλη καθυστέρηση σε σχέση με το εξωτερικό και συνεπώς, βεβιασμένα, καθώς οι μελετητές προσπαθούσαν να συμβαδίσουν με τις διεθνείς εξελίξεις στο χώρο, χωρίς μεταβατικά στάδια και χωρίς την απαραίτητη υποδομή, με συνέπεια βεβιασμένες, σπασμωδικές κινήσεις, βιαστικές μιμήσεις και προεκτάσεις⁷¹. Υποθέτουμε, λοιπόν, ότι υπάρχουν ακόμη αδιερεύνητα ή ελλιπώς διερευνημένα θέματα της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Το σχολείο είναι κρατικός μηχανισμός που παράγει ιδεολογία και αναπαράγει τις κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις. Επίσης, η ιστορική έρευνα και γνώση δεν μπορεί να είναι κοινωνικά ουδέτερη αφού αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του κοινωνικού ανταγωνισμού. Η θεωρητική σύλληψη αυτού του ανταγωνισμού προσδιορίζει τελικά την επιλογή και αξιολόγηση τόσο του πεδίου όσο και των εννοιολογικών και μεθοδολογικών εργαλείων της ιστορικής έρευνας του σχολείου⁷². Επομένως, η θέση των ερευνητών στα σχετικά ζητήματα προσδιορίζει, εμμέσως πλην σαφώς, τη σκοπιά από την οποία προσέγγισαν και ερμήνευσαν το κάθε θέμα.

Από την άλλη, το παρελθόν είναι εξ ορισμού δεδομένο, όμως η γνώση του παρελθόντος είναι κάτι το δυναμικό, το οποίο βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχούς μεταμόρφωσης και τελειοποίησης. Η ιστορία γράφεται και ξαναγράφεται λόγω νέων

⁶⁸ Βλ. Γ. Χαρίτος, 1990 και Αλ. Δημαράς, 1988

⁶⁹ «Οι δεκαετίες του 1960 και του 1970 έχουν χαρακτηριστεί διεθνώς ως η «Αναγέννηση» της ιστορίας της εκπαίδευσης», Αλ. Δημαράς, 2002

⁷⁰ Αλ. Δημαράς, 2002 και Αλ. Δημαράς 1988

⁷¹ Αλ. Δημαράς, 2002,

⁷² Χ. Νούτσος, 1990

ντοκουμένων και νέων ερωτημάτων⁷³. Άρα, πολλές θεματικές μελετήθηκαν ξανά με βάση τα νέα ντοκουμέντα ή προσεγγίστηκαν με διαφορετικά ερωτήματα.

Η ιστορική έρευνα έρχεται να απαντήσει σε ερωτήματα και απαιτήσεις του καιρού της. Κάθε κοινωνία στρέφεται αναγκαστικά προς το παρελθόν της για να εξηγήσει τον εαυτό της, να βρει άλλοθι, καταφύγια ή δικαιολογίες και ταυτόχρονα για να αναζητήσει απαντήσεις στα νέα ερωτήματα που την απασχολούν⁷⁴. Επομένως, οι ιστορικές μελέτες δεν μπορεί να είναι ξεκομμένες από το γενικότερο ιστορικο-κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής τους και θα πρέπει να μπορεί να ανιχνευτεί η σχέση μεταξύ τους.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Με βάση τις παραπάνω θεωρητικές παραδοχές αλλά και τις διαπιστώσεις από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αναδεικνύεται ότι είναι χρήσιμη και αναγκαία η συστηματική διερεύνηση της ιστοριογραφικής παραγωγής στο χώρο της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Οδηγηθήκαμε, έτσι, στη διεξαγωγή της έρευνάς μας. Τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν στο πλαίσιο της έρευνας είναι τα εξής:

- Ποιες οι επαγγελματικές ιδιότητες των συγγραφέων; Ποια η κατά φύλο σύνθεσή τους;
- Ποιες οι θεματικές που συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον των μελετητών; Υπάρχουν ιστοριογραφικά κενά στην βιβλιογραφική παραγωγή για τη νεοελληνική εκπαίδευση; Σε ποιες θεματικές και σε ποιες βαθμίδες της εκπαίδευσης απαντώνται;
- Πώς και γιατί αυξομειώνεται το ενδιαφέρον των ερευνητών για κάθε θεματική μέσα στο χρόνο; Ποια είναι η σχέση της αυξομείωσης της παραγωγής με το γενικότερο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο της εποχής της; Αποτελούν οι συγκυριακοί λόγοι, που σχετίζονται με αλλαγές του θεσμικού πλαισίου της εκπαίδευσης, το έναυσμα για τη συγγραφή έργων ιστορίας της εκπαίδευσης,;
- Με βάση ποιες θεωρητικές οπτικές διερευνήθηκαν;
- Υπάρχουν επανεκδόσεις παλαιότερων έργων; Ποιοι οι λόγοι επανέκδοσής τους;

⁷³ M. Bloch, 1994

⁷⁴ G. Thuillier, J. Tulard, 1993

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

α. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σκοπός αυτής της έρευνας είναι η ανάλυση και κατανόηση της ιστοριογραφικής παραγωγής που αφορά τη νεοελληνική εκπαίδευση.

Με τον όρο «νεοελληνική εκπαίδευση» αναφερόμαστε στην εκπαίδευση των Ελλήνων την περίοδο της νεότερης Ελλάδας, δηλαδή, από την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους το 1830 και εξής. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν αναφερόμαστε μόνο στην εκπαίδευση μέσα στα όρια του νεοελληνικού κράτους, αλλά στην εκπαίδευση των νεοελλήνων είτε βρίσκονται εντός είτε βρίσκονται εκτός ελλαδικού χώρου. Επίσης, λαμβάνοντας υπόψη την επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αναφέρεται στην εκπαίδευση ως μέσο της ελληνικής αλυτρωτικής πολιτικής, στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των βαλκανικών και άλλων εθνικισμών, κρίναμε σκόπιμο να ορίσουμε το ελληνικό κράτος ανάλογα με τα όριά του την περίοδο στην οποία αναφέρεται το εκάστοτε έργο. Δηλαδή, αν μια μελέτη αφορά την εκπαίδευση στην Ήπειρο την περίοδο 1850-1912 (οθωμανοκρατούμενη Ήπειρος), τότε την εντάσσουμε στα έργα που αφορούν την εκπαίδευση των ελλήνων εκτός ελληνικού κράτους ακόμη και αν αργότερα εντάχθηκε στο ελληνικό κράτος.

Το δείγμα της παρούσας έρευνας περιορίζεται στο σύνολο των *βιβλίων*, που αφορούν την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Έτσι, δε συμπεριλάβαμε ανέκδοτες Διδακτορικές Διατριβές, μεταπτυχιακές εργασίες, ανακοινώσεις σε συνέδρια, πρακτικά Συνεδρίων, λευκώματα, περιοδικά, άρθρα ή ανάτυπα. Η επιλογή αυτή ήταν αναγκαία δεδομένου ότι θα ήταν αδύνατος ο εντοπισμός όλων των παραπάνω τύπων μελετών, λόγου του όγκου τους, ακόμη και με τη βοήθεια του διαδικτύου, με συνέπεια να μη μπορεί να ελεγχθεί το δείγμα ούτε να περιοριστούν τα περιθώρια λάθους.

Επιλέξαμε να ορίσουμε ως χρονική αφετηρία έκδοσης των βιβλίων αυτών τα έτη 1973/1974. Ο λόγος ήταν ότι τότε, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όπως έχει ήδη αναφερθεί στην Εισαγωγή της μελέτης μας, παρατηρήθηκε η σημαντική «τομή» στη ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Συνεπώς, ως χρονική αφετηρία έκδοσης των έργων που συμπεριλάβαμε στην εργασία μας, επιλέξαμε να ορίσουμε τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1970 και συγκεκριμένα τα έτη 1973/4, με σημείο αναφοράς το δίτομο έργο επιμέλειας Αλέξη Δημαρά, *Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Εστία, Αθήνα, 1973-4, το οποίο, με τη συγκυρία της Μεταπολίτευσης, αποτελεί το πρώτο επιστημονικό ιστοριογραφικό έργο, και σηματοδοτεί την απαρχή της σύγχρονης εκπαιδευτικής παραγωγής⁷⁵. Το συγκεκριμένο έργο έχει υποστηριχθεί ότι οποίο «προβάλλει μόνο επιλεγμένα τεκμήρια, τεκμήρια αφετηρίας για την κατανόηση του κοινωνικού φαινομένου της τάσης ακύρωσης των προσπαθειών ανατάξεων και αλλαγών (μεταρρυθμίσεων) του θεσμού αλλά και του φαινομένου της Εκπαίδευσης. ...έδειξε έτσι ότι το τεκμήριο, αλλά και το γεγονός δεν είναι πλέον αυτοσκοπός για την ιστορία (ιδιογραφία) αλλά αποδεικτικό στοιχείο μιας θεωρίας που δεν μπορεί παρά να έχει εξ ορισμού κοινωνιολογική προέλευση και υφή.»⁷⁶ Το έργο του Δημαρά χρησίμευσε πολλαπλά στη συνέχεια και στη δουλειά άλλων ερευνητών, που επιχείρησαν να ακολουθήσουν το παράδειγμά του.⁷⁷

Ως τελικό χρονικό όριο της έρευνάς μας θέσαμε το έτος 2008. Δηλαδή, συμπεριλαμβάνουμε όσα έργα εκδόθηκαν μέχρι και το 2008, επειδή οι νεότερες εκδόσεις δε θα ήταν δυνατό να εντοπιστούν στο σύνολό τους την περίοδο διεξαγωγής της έρευνάς μας.

Η μελέτη μας, λοιπόν, συμπεριλαμβάνει όσα ελληνόγλωσσα βιβλία κυκλοφόρησαν (πρωτοεκδόθηκαν ή επανεκδόθηκαν) το χρονικό διάστημα από το 1974 έως και το 2008 (δηλ. ένα χρονικό διάστημα 35 χρόνων) και τα οποία αναφέρονται σε θέματα ιστορίας της εκπαίδευσης των Ελλήνων, από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, το 1830, και μετά.

⁹⁸ Σ. Μπουζάκης, 2002

⁷⁶ Θ. Μυλωνάς, 2002

⁷⁷ Σ. Μπουζάκης, 2002

β. ΠΗΓΕΣ

β1. Έντυπες πηγές

Για τον εντοπισμό και τη διερεύνηση των βιβλίων που εκδόθηκαν κατά τα έτη 1974-2008, οι κύριες βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν :

- Ανδρέου Αποστόλης, *Πηγές της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης : αρχεία - αρχειακές συλλογές, βιβλιογραφία, καταγραφή*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992.
- Ανδρέου Αποστόλης, «Ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Μία περιοδολόγηση», *Θέσεις*, τ. 45., Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1993.
- Ανδρέου Αποστόλης, «Τοπική εκπαιδευτική ιστορία. Η ελληνική περίπτωση», *Θέσεις*, τ. 50., Ιανουάριος-Μάρτιος 1995.
- Δαλακούρα Κ.Ι., «Νέες οπτικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις στη σύγχρονη ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης» στο Τζήκας Χρήστος (επιμ.), *Ζητήματα Ιστορίας και Ιστοριογραφίας της Εκπαίδευσης, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 105-121.
- Δημαράς Αλέξης, «Η ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Απαρχές και θεσμοθέτηση (1821-1967)» στο *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τομ.Α΄, Αθήνα 2004, σελ.475-494.
- Δημαράς Αλέξης, «Ιστοριογραφία της εκπαίδευσης», *Σύγχρονα Θέματα*, τ.35-37, Δεκέμβριος 1988, σ. 191-197.
- Δημαράς Αλέξης, «Μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» στο Μπουζάκης Σήφης (επιμ.), *Επίκαιρα θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 17-24.
- Κουλούρη Χριστίνα, «Η ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Συνέχειες και ρήξεις (1967-2002)» στο *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τομ.Α΄, Αθήνα 2004, σ. 495-511.
- Κυπριανός Παντελής, *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004.
- Μπουζάκης Σήφης, «Όψεις της Ιστοριογραφίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» στο Μπουζάκης Σήφης (επιμ.), *Επίκαιρα θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ.71-81

- Μπουζάκης Σήφης- Σιμενή-Δούκα Περσεφόνη, «Ιστοριογραφία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης: Το παράδειγμα του πανεπιστημίου Αθηνών (1836-2005)» στο Χρήστος Τζήκας (επιμ.), *Ζητήματα Ιστορίας και Ιστοριογραφίας της Εκπαίδευσης, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 57-69.
- Νούτσος Χαράλαμπος, *Ιστορία της Εκπαίδευσης και Ιδεολογία. Όψεις του Μεσοπολέμου*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1990.
- Noutsos Babis, “Pedagogical Research and Modern Greek Education: A Critical Overview of the Recent Greek Pedagogical Bibliography”, *Journal of the Hellenic Diaspora*, τομ. VIII, αρ 1-2 (1981), σ. 161-167.
- Χαρίτος Χαράλαμπος, «Δοκίμιο για την ιστορία της Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση (54)*, 1990, σ. 46-54.

B2. Ηλεκτρονικές πηγές

Κατά κύριο λόγο, όμως, χρησιμοποιήθηκαν **ηλεκτρονικές πηγές** από το διαδίκτυο, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν επικαιροποιημένες βάσεις δεδομένων ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και μηχανές ή μετα-μηχανές αναζήτησης που, πέρα από την καταγραφή νέων τίτλων, βοήθησαν και στη διασταύρωση ή συμπλήρωση των βιβλιογραφικών στοιχείων που προσέφεραν οι έντυπες πηγές που αναφέρονται παραπάνω. Χρησιμοποιήσαμε λέξεις-κλειδιά, όπως: Ιστορία- Ιστοριογραφία- Εκπαίδευση- Ελλάδα που μας οδήγησαν στα ευρήματά μας. Οι κυριότερες ηλεκτρονικές πηγές, που διερευνήθηκαν το χρονικό διάστημα 2006-2011, είναι οι εξής:

- <http://aboutbooks.gr/index.php?> (on-line Πύλη για το βιβλίο)
- <http://argo.ekt.gr/Scripts> (Βάσεις Δεδομένων ΕΚΤ, με στοιχεία από τα *IBE-INE/EIE* και *EMNE.MNHMΩN*)
- <http://hercules.kee.gr/attachments/file/ekdoxinew.pdf> (Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας)
- <http://www.lib.uoa.gr/opac> (Ενιαίος Κατάλογος των Βιβλιοθηκών του Πανεπιστημίου Αθηνών)
- <http://www.lib.uoi.gr> (Κατάλογος Βιβλιοθήκης Παν/μίου Ιωαννίνων)
- <http://www.nlg.gr/opac.htm> (Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος)

- <http://www.unioncatalog.gr/ucportal/index.php> (Συλλογικός Κατάλογος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών)
- <http://zephyr.libh.uoc.gr> (Συλλογικός Κατάλογος πανεπιστημιακών Βιβλιοθηκών)
- Δικτυακοί τόποι όλων των **εκδοτικών οίκων** που εξέδωσαν τα έργα της βάσης δεμένων μας και που διέθεταν δικτυακό τόπο
- Δικτυακοί τόποι **ηλεκτρονικών βιβλιοπωλείων** Αναφέρουμε ενδεικτικά:
 - books.vres.gr
 - www.allbooks.gr
 - www.bestbookhunters.gr
 - www.biblionet.gr
 - www.bibliopolio.gr
 - www.bigbook.gr
 - www.books.gr
 - www.books4all.gr
 - www.captainbook.gr
 - www.diaspora.gr
 - www.ebooks.gr
 - www.e-shop.gr
 - www.femfox.gr
 - www.florasfun.gr
 - www.iolcos.gr
 - www.lemoni.gr
 - www.oldbooks.gr
 - www.perizitito.gr
 - www.vivliofono.gr

γ. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ

Όπως προαναφέρθηκε, στόχος της παρούσας μελέτης είναι η συστηματική καταγραφή και αποτύπωση των τάσεων της ελληνόγλωσσης ιστοριογραφικής παραγωγής στον τομέα της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης.

Με βάση τις παραπάνω έντυπες και ηλεκτρονικές πηγές, εντοπίσαμε συνολικά πεντακόσιους σαράντα δύο (542) τίτλους βιβλίων σχετικής θεματολογίας. Καταγράψαμε αρχικά τα βιβλία σε έναν ενιαίο πίνακα βάσης δεδομένων της Microsoft Access, με τα στοιχεία τους που αφορούν την πηγή, το ονοματεπώνυμο του συγγραφέα, τον τίτλο, τον εκδότη, τον τόπο και το έτος έκδοσης, το ISBN (όσων διέθεταν), την ιδιότητα και το φύλο του/των συγγραφέα/-φέων και τον ανάλογο χαρακτηρισμό εάν επρόκειτο για επανέκδοση παλαιότερου έργου.

Το κριτήριο ταξινόμησης των έργων ήταν καταρχήν θεματικό, με τη βοήθεια του τίτλου των βιβλίων, της αυτοψίας (όσο αυτή ήταν δυνατή) και των περιλήψεων των βιβλίων, που είχαμε στη διάθεσή μας από το διαδίκτυο. Διαμορφώσαμε το σύστημα ταξινόμησης έτσι ώστε να υπάρχει πλήρης κάλυψη των έργων και να υπάρχουν διακριτές κατηγορίες που να μην αλληλεπικαλύπτονται. Στον ορισμό των κατηγοριών ταξινόμησης συμβουλευτήκαμε γνωστά συστήματα ταξινόμησης όπως το Δεκαδικό Σύστημα Ταξινόμησης Dewey (Dewey Decimal Classification - DDC)⁷⁸, ή άλλα διεθνή συστήματα, τα οποία λάβαμε μεν υπόψη για λόγους εγκυρότητας, αλλά δεν υιοθετήσαμε επακριβώς.

Με τη χρήση του Microsoft Excel δημιουργήθηκαν οι αντίστοιχοι ποσοτικοί πίνακες και γραφήματα για κάθε φάση της ταξινόμησης.

Θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι οι πίνακές μας με τα στοιχεία των έργων, με τον τρόπο που δημιουργήθηκαν στη βάση δεδομένων Microsoft Access, δεν πρόκειται για κάτι στατικό αλλά για έχουν τη δική τους δυναμική. Δηλαδή, υπάρχει η δυνατότητα συνεχούς ανανέωσης και επικαιροποίησης των πινάκων και, το σημαντικότερο, θέτοντας τα κατάλληλα ερωτήματα, μπορεί ο κάθε ενδιαφερόμενος να αντλήσει ό,τι δεδομένα χρειάζεται, με όποια ταξινόμηση

⁷⁸ M. Dewey (2001)

επιλέξει. Στο έντυπο αντίγραφο της εργασίας επισυνάπτεται και CD με τη βάση δεδομένων.

Θεωρήσαμε σκόπιμο για την εξαγωγή αναλυτικότερων συμπερασμάτων, η ταξινόμησή μας να γίνει σε επτά ερευνητικές φάσεις:

➤ Σε **μια πρώτη φάση** τους, αρχικά διαχωρίσαμε τα έργα σε ατομικά ή συλλογικά και στη συνέχεια κατατάξαμε τους συγγραφείς των βιβλίων ανάλογα με το **φύλο** τους. Ειδικά, στην περίπτωση των συλλογικών έργων, διακρίναμε και όσα γράφτηκαν και από άνδρες και από γυναίκες. Το επόμενο βήμα ήταν να εντοπίσουμε **πόσα έργα έχει γράψει** ο ίδιος συγγραφέας και πόσες φορές ο κάθε συγγραφέας εμφανίζεται ως μέλος συγγραφικής ομάδας.

➤ Σε **δεύτερη φάση** κατατάξαμε τους συγγραφείς ανάλογα με την **ιδιότητά** τους. Με τη βοήθεια κυρίως του διαδικτύου, και δευτερευόντως της αυτοψίας, βρήκαμε τις βιογραφίες των συγγραφέων και τους κατατάξαμε στις ακόλουθες κατηγορίες:

α. Επαγγελματίες – όπου συμπεριλαμβάνονται οι πανεπιστημιακοί, τα ερευνητικά κέντρα, οι ερευνητές τους, οι διευθυντές των ΓΑΚ, οι ειδικοί επιστήμονες, οι διδάκτορες (εκτός των διορισμένων εκπαιδευτικών που κατατάχθηκαν σε άλλη κατηγορία) .

β. Εκπαιδευτικοί – όπου συμπεριλαμβάνονται οι διορισμένοι εκπαιδευτικοί (διδάκτορες ή μη), τα σχολεία και οι καθηγητές Παιδαγωγικών Ακαδημιών και της ΑΣΠΑΙΤΕ/ΣΕΛΕΤΕ.

γ. Πολιτικοί και στελέχη υπουργείων

δ. Λοιποί – όπου συμπεριλαμβάνονται οι ιστοριοδίφες, οι σύλλογοι αποφοίτων κτο.

ε. Αγνώστων στοιχείων – όπου συμπεριλαμβάνονται συγγραφείς για την ιδιότητα των οποίων στάθηκε αδύνατο να βρούμε κάποια στοιχεία.

➤ Στην **τρίτη φάση** προχωρήσαμε σε μια γεωγραφική και μετά σε μια θεματική ταξινόμηση των έργων, εντάσσοντάς τα αρχικά σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: α) σε αυτά που αναφέρονται στην εκπαίδευση εντός του Ελληνικού Κράτους και τα εντάξαμε στην κατηγορία I:«Εντός Ελληνικού Κράτους», β) σε αυτά

που αφορούν στην εκπαίδευση των Ελλήνων σε περιοχές εκτός του Ελληνικού Κράτους και τα εντάξαμε στην κατηγορία II: «Εκτός Ελληνικού Κράτους» και γ) σε αυτά που αφορούν την εκπαίδευση των Ελλήνων και εντός και εκτός του ελληνικού κράτους και τα εντάξαμε στην κατηγορία III: «Εντός και Εκτός Ελληνικού Κράτους». Όπως προαναφέραμε, αν την περίοδο αναφοράς του έργου η συγκεκριμένη περιοχή αναφοράς αποτελούσε οθωμανοκρατούμενη, ενετοκρατούμενη περιοχή, περιοχή της διασποράς, ή δεν είχε ακόμη ενταχθεί στο ελληνικό κράτος, τότε εντάσσουμε το έργο στην κατηγορία «Εκτός Ελληνικού Κράτους». Για παράδειγμα, ό,τι αναφέρεται στην περιοχή της Ηπείρου από το 1830 έως το 1913 ταξινομείται στην κατηγορία «Εκτός Ελληνικού Κράτους» αν και στο παρόν ανήκει στο ελληνικό κράτος.

Στη συνέχεια, και μέσα στις πρώτες κατηγορίες για τη γεωγραφική περιοχή αναφοράς, ακολούθησε η επιμέρους θεματική κατάταξη των έργων σε δύο ευρύτερες κατηγορίες:

A. έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις

και

B. έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Η πρώτη κατηγορία αφορά έργα γενικά και θεωρητικά σχετικά με την εκπαίδευση και την παιδεία των ελλήνων, που δεν εστιάζουν σε θέματα εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

Η δεύτερη κατηγορία, αυτή της Εκπαιδευτικής Πραγματικότητας, αναλύθηκε:

πρώτον: με βάση τη σχολική βαθμίδα στην οποία αναφέρονται τα έργα. Έτσι κατασκευάσαμε τις κατηγορίες:

α) της προσχολικής εκπαίδευσης,

β) της δημοτικής εκπαίδευσης,

γ) της μέσης εκπαίδευσης,

δ) της τεχνικής/επαγγελματικής εκπαίδευσης,

ε) των διδασκαλείων και των παιδαγωγικών ακαδημιών,

στ) της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

ζ) της εκπαίδευσης ενηλίκων και

η) όσων δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα εκπαίδευσης

Έργα που αναφέρονται στην εκπαίδευση και την κατάρτιση των δασκάλων, από το 1982 και μετά, οπότε έχουμε την κατάργηση των Παιδαγωγικών

Ακαδημιών και τη δημιουργία των αντίστοιχων Παιδαγωγικών Πανεπιστημιακών Τμημάτων, εντάχθηκαν στην κατηγορία στ) της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ εκείνα για την εκπαίδευση και κατάρτιση των δασκάλων πριν το 1982 εντάχθηκαν στην κατηγορία ε) των Διδασκαλείων και των Παιδαγωγικών Ακαδημιών.

δεύτερον: με βάση τα θέματα που αναλύονται. Με βάση το συγκεκριμένο σκεπτικό διαμορφώθηκε το ακόλουθο σύστημα θεματικών κατηγοριών ανάλυσης, που παρατίθενται με αλφαβητική σειρά:

1. Γενικά Ιστορικά
 - 1.1 Γενικά για κάθε βαθμίδα
2. Αναλυτικό πρόγραμμα- περιεχόμενο
3. Γλωσσικό ζήτημα
4. Ειδική εκπαίδευση
5. Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί
 - 5.1 Συνδικαλισμός
 - 5.2 Μεταβλητή του Φύλου
6. Θεσμικό πλαίσιο- εκπ/κή πολιτική- μεταρρυθμίσεις
7. Κτιριακές εγκαταστάσεις
8. Μαθητές/τριες
 - 8.1 Μεταβλητή του Φύλου
 - 8.2 Φοιτητικό Κίνημα
9. Μαρτυρίες- απομνημονεύματα
10. Μεταβλητή του Φύλου
11. Περιοδικά
12. Σχολείο και άλλοι θεσμοί
13. Σχολικά εγχειρίδια
14. Σχολικές Βιβλιοθήκες
15. Σχολική ζωή
16. Τοπική Ιστορία/ Σχολεία

Στην κατηγορία 1. «Γενικά Ιστορικά» συμπεριλαμβάνονται όσα έργα δεν αναφέρονται σε κάποια συγκεκριμένη θεματική, έτσι όπως παρατίθενται παραπάνω. Στην κατηγορία 5. «Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί» συμπεριλαμβάνονται τα έργα σχετικά με θέματα των εκπαιδευτικών κάθε βαθμίδας, καθώς επίσης και βιογραφίες παιδαγωγών και διανοούμενων, επειδή αναφέρονται σε γεγονότα του βίου τους που άπτονται της εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Η κατηγορία 3. «Γλωσσικό ζήτημα» αφορά το ζήτημα του δημοτικισμού καθώς ανέκαθεν ήταν φλέγον ζήτημα στην πορεία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Τίτλοι βιβλίων που αφορούν γνωστούς

Παιδαγωγούς αλλά, αναφέρονται κυρίως στο γλωσσικό ζήτημα, εντάσσονται επίσης στην κατηγορία του Γλωσσικού ζητήματος αλλά και στην κατηγορία των «Εκπαιδευτικών/παιδαγωγών», όπως π.χ. το: Γάτος, Γιώργος, *Το μέγα πάθος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού 41 γράμματα του Γληνού στο Δελμούζο*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003. Η μεταβλητή του φύλου απαντάται στις κατηγορίες 5.2, 8.1 και 10. Η πρώτη κατηγορία αφορά την ενασχόληση με την προβληματική του φύλου όσο αφορά το μαθητικό πληθυσμό, η δεύτερη όσο αφορά τους εκπαιδευτικούς και η τρίτη αφορά την προβληματική του φύλου στην εκπαίδευση, χωρίς να επικεντρώνεται σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα. Στην κατηγορία 12. «Σχολείο και άλλοι θεσμοί» ανήκουν έργα που πραγματεύονται τη σχέση της εκπαίδευσης με άλλους θεσμούς και φορείς, όπως την εκκλησία ή φιλανθρωπικά σωματεία. Στην κατηγορία 16. «Τοπική Ιστορία/ Σχολεία» συμπεριλαμβάνονται όσα έργα αναφέρονται στην ιστορία συγκεκριμένων περιοχών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Τέλος, συμπεριλάβαμε και τις σχολικές βιβλιοθήκες (14), θεωρώντας ότι είναι δείκτης της γενικότερης παιδείας, αλλά δε θεωρήσαμε σκόπιμο να ταξινομηθεί και ανά βαθμίδα εκπαίδευσης.

Θέλοντας να αποφύγουμε μακροσκελείς πίνακες κατάταξης και επιχειρώντας να δημιουργήσουμε έναν πιο χρηστικό πίνακα κατηγοριών ταξινόμησης, καταλήξαμε σε ένα πίνακα οριζόντιων και κάθετων κατηγοριών ταξινόμησης που, τεμνόμενες, μας δίνουν πιο εύχρηστα και κατανοητά αποτελέσματα. Παραθέτουμε, ως παράδειγμα τον πίνακα για τα Έργα Εντός του Ελληνικού Κράτους:

Κατηγορία Ταξινόμησης	ΣΥΝΟΛΟ								
I. ΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:									
A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις									
B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:		α) Προσχολική	β) Δημοτική	γ) Μέση	δ) Τεχνική/Επαγγελματική	ε) Διδασκαλεία-Παιδαγωγικές Ακαδημίες	στ) Τριτοβάθμια	ζ) Εκπαίδευση Ενηλίκων	η) Δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα
1. Γενικά Ιστορικά									
1.1 Γενικά για κάθε βαθμίδα									
2. Αναλυτικό πρόγραμμα- περιεχόμενο									
3. Γλωσσικό ζήτημα									
4. Ειδική εκπαίδευση									
5. Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί									
5.1 Συνδικαλισμός									
5.2 Μεταβλητή του Φύλου									
6. Θεσμικό πλαίσιο- εκπ/κή πολιτική-μεταρρυθμίσεις									
7. Κτιριακές εγκαταστάσεις									
8. Μαθητές/τριες									
8.1 Μεταβλητή του Φύλου									
8.2 Φοιτητικό Κίνημα									
9. Μαρτυρίες- απομνημονεύματα									
10. Μεταβλητή του Φύλου									
11. Περιοδικά									
12. Σχολείο και άλλοι θεσμοί									
13. Σχολικά εγχειρίδια									
14. Σχολικές Βιβλιοθήκες									
15. Σχολική ζωή									
16. Τοπική Ιστορία/ Σχολεία									

Στη συνέχεια, υποβάλαμε τα, σχετικά με τις κατηγορίες ταξινόμησης, ερωτήματα στη βάση δεδομένων Microsoft ACCESS και δημιουργήσαμε τις αντίστοιχες εκθέσεις, οι οποίες παρατίθενται στο Παράρτημα Α της εργασίας. Παράλληλα, με τη βοήθεια του Microsoft EXCEL, δημιουργήθηκαν γραφήματα με την ποσοτική και ποσοστιαία κατανομή των θεματικών.

➤ Στην **τέταρτη φάση** συσχέτισαμε τις κατηγορίες των μελετών με βάση τη βαθμίδα εκπαίδευσης, στην οποία αναφέρονται, και με βάση τις προαναφερθείσες κάθετες υποκατηγορίες και προσπαθήσαμε να δούμε πώς αυξομειώνεται **μέσα στο χρόνο** το ενδιαφέρον των ερευνητών για αυτές. Θεωρήσαμε σκόπιμο να διαιρέσουμε την περίοδο 1974-2008 σε 5ετίες, προκειμένου να ελέγχουμε κατά το δυνατόν καλύτερα το ερευνητικό μας υλικό. Με τη χρήση του Microsoft EXCEL δημιουργήσαμε γραμμικά γραφήματα με άξονες Y για την ποσότητα των έργων, ανά θεματική, και X για το χρόνο. Τέλος, προσπαθήσαμε να δούμε εάν αλλαγές του θεσμικού πλαισίου της εκπαίδευσης κάποιες χρονολογίες αποτέλεσαν το έναυσμα για την ενασχόληση των ιστορικών της εκπαίδευσης με τη σχετική θεματική, την αντίστοιχη περίοδο.

➤ Στην **πέμπτη φάση** διακρίναμε τα έργα που αποτελούν επανεκδόσεις παλαιότερων έργων και που κυκλοφόρησαν ξανά, συνήθως συνοδευόμενες με κάποιο πρόλογο-σχολιασμό του υπεύθυνου για την επανέκδοσή τους, επιχειρώντας να ανιχνεύσουμε τις αιτίες που οδήγησαν στην επανέκδοσή τους.

➤ Στην **έκτη φάση** διακρίναμε τις μελέτες σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με το περιεχόμενό τους. Η μελέτη του περιεχομένου τους έγινε ή με αυτοψία (όπου ήταν δυνατό) ή με τη βοήθεια του διαδικτύου (από όπου ανακτήσαμε πίνακες περιεχομένων, περιλήψεις και κριτικές):

α. Έρευνες- όπου συμπεριλάβαμε μελέτες τις οποίες θεωρήσαμε ότι αποτελούν ερευνητική εργασία, δηλαδή, είναι βασισμένες σε νέα ντοκουμέντα και τεκμήρια-πηγές.

β. Συνθετικές εργασίες- Πρόκειται για γενικές επισκοπήσεις, που βασίζονται σε προηγούμενες αναλύσεις. Συνθέτουν γενικά

απόψεις, χωρίς να γίνεται νέα έρευνα ή να προσκομίζονται νέα δεδομένα.

γ. Ιστοριοδιφικά έργα- Πρόκειται για έργα ερασιτεχνών, χωρίς να ακολουθούν απαραίτητα κανόνες επιστημονικής δεοντολογίας.

➤ Τέλος, **στην έβδομη φάση** προσπαθήσαμε να ανιχνεύσουμε τις θεωρητικές προσεγγίσεις των συγγραφέων.

δ. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ερευνητική μεθοδολογία που εφαρμόστηκε κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας εμπεριέχει και στοιχεία περιοριστικά. Αναφέραμε ήδη ότι περιοριστήκαμε στα βιβλία που αφορούν την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης και δε συμπεριλαμβάνουμε ανέκδοτες Διδακτορικές Διατριβές, μεταπτυχιακές εργασίες, ανακοινώσεις σε συνέδρια, πρακτικά Συνεδρίων, λευκώματα, περιοδικά, άρθρα ή ανάτυπα. Ο λόγος ήταν ότι θα ήταν αδύνατος ο εντοπισμός όλων των παραπάνω τύπων μελετών, λόγω του όγκου τους, ακόμη και με τη βοήθεια του διαδικτύου, με συνέπεια να μη μπορεί να ελεγχθεί το δείγμα ούτε να περιοριστούν τα περιθώρια λάθους.

Άλλοι βασικοί περιοριστικοί παράγοντες ήταν η διάθεση χρόνου και οικονομικού κόστους. Αν λάβουμε υπόψη ότι η πλειονότητα των έργων δεν βρίσκονται σε βιβλιοθήκες της περιφέρειας Ηπείρου, απαιτείται πολύς χρόνος αλλά και υψηλόκόστος για την επίσκεψη δημόσιων βιβλιοθηκών και ιδιωτικών συλλογών σε άλλες περιοχές της χώρας, με σκοπό την αυτοψία, κάτι που δεν ήταν δυνατό, για εργασιακούς, κυρίως, λόγους. Εκτός αυτού, πολλά έργα δεν ήταν καν διαθέσιμα σε βιβλιοθήκες. Συνεπώς, αυτή η έλλειψη δυνατότητας εκτεταμένης αυτοψίας περιόρισε κυρίως, την έβδομη φάση της έρευνάς μας, δηλαδή, την ανίχνευση των θεωρητικών προσεγγίσεων των συγγραφέων, καθώς μπορέσαμε να αναλύσουμε ενδεικτικά τα βασικότερα έργα με ενδείξεις τα βιογραφικά των συγγραφέων ή την περίληψη των έργων, όπως παρατίθεται στο διαδίκτυο.

Σε πολλά βιβλία δεν αναγράφεται η ιδιότητα του συγγραφέα, την οποία δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε ούτε με σχετική αναζήτηση στο διαδίκτυο, με αποτέλεσμα να κατασκευάσουμε την κατηγορία «**Αγνώστων στοιχείων**» στην καταγραφή των ιδιοτήτων των συγγραφέων των έργων.

Τέλος, άλλος περιορισμός ήταν αυτός της γλώσσας που ουσιαστικά περιόρισε τη μελέτη της ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας για τη συγκριτική μελέτη της ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης .

Καταλήγοντας, θα θέλαμε να τονίσουμε την αναγκαιότητα της διαρκούς και εκτεταμένης χρήσης των πηγών του διαδικτύου στη διάρκεια της έρευνάς μας, κάτι που έκανε φανερό ότι η συγκεκριμένη εργασία δε θα ήταν δυνατό να εκπονηθεί σε επίπεδο master σε μια περίοδο πριν την δημιουργία του διαδικτύου.

Μέρος Δεύτερο:

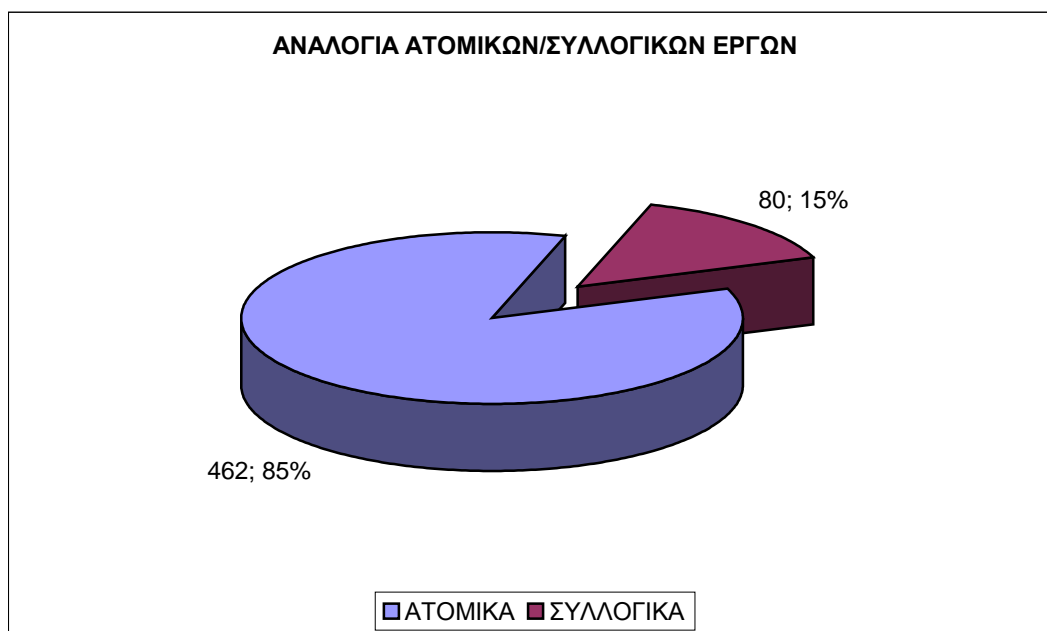
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στην προηγούμενη ενότητα αναφερθήκαμε στο αντικείμενο της έρευνάς μας καθώς και τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διερεύνηση και την ανάλυση της ιστοριογραφικής παραγωγής για τη νεοελληνική εκπαίδευση από το 1974 έως και το 2008. Στο δεύτερο αυτό μέρος της εργασίας μας θα παρουσιάσουμε τα ευρήματα της έρευνάς μας για την ιστοριογραφική παραγωγή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Όπως προαναφέραμε, προηγήθηκε ο εντοπισμός των σχετικών τίτλων βιβλίων που ανέρχονται σε πεντακόσιους σαράντα δύο (542) και η καταγραφή τους σε έναν ενιαίο πίνακα βάσης δεδομένων της Microsoft Access, με τα στοιχεία τους που αφορούν την πηγή, το ονοματεπώνυμο του συγγραφέα, τον τίτλο, τον εκδότη, τον τόπο και το έτος έκδοσης, το ISBN (όσων διέθεταν), την ιδιότητα και το φύλο του/των συγγραφέα/-φέων και τον ανάλογο χαρακτηρισμό εάν επρόκειτο για επανέκδοση παλαιότερου έργου. Στη συνέχεια ακολούθησαν **επτά φάσεις** ανάλυσης των δεδομένων, ως εξής:

ΑΤΟΜΙΚΑ-ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ και ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΤΑΝΟΜΗ

Αρχικά εστίασαμε στους συγγραφείς των έργων. Στο σύνολο των πεντακοσίων σαράντα δύο (542) τίτλων περιλαμβάνονται τετρακόσια εξήντα δύο (462) ατομικά και ογδόντα (80) συλλογικά έργα.

Γράφημα 1

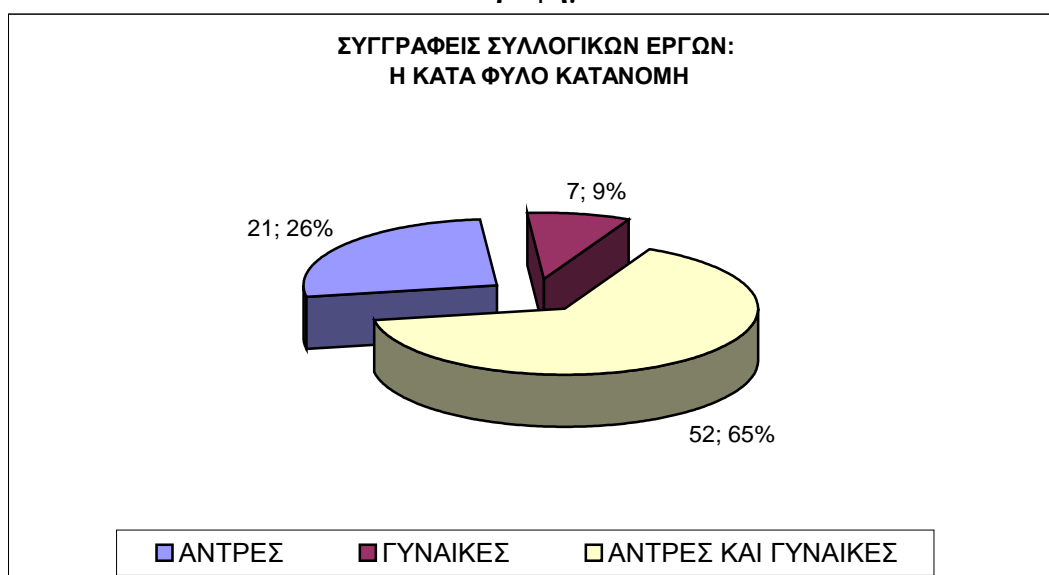
Από τα ατομικά έργα τα τριακόσια πενήντα ένα (351) είναι γραμμένα από άντρες ενώ τα εκατόν έντεκα (111) είναι γραμμένα από γυναίκες. Δηλαδή, στα ατομικά έργα η αναλογία αντρών/γυναικών είναι περίπου 3:1. Αυτό αποτυπώνεται και στο παρακάτω γράφημα:

Γράφημα 2

Όσο αφορά τα συλλογικά έργα, τα είκοσι ένα (21) είναι γραμμένα από άντρες, τα επτά (7) είναι γραμμένα από γυναίκες ενώ στις συγγραφικές ομάδες των υπολοίπων πενήντα δύο (52) έργων εκπροσωπούνται και τα δύο φύλα. Είναι νομίζουμε ενδιαφέρον το εύρημα ότι και στα συλλογικά έργα, η αναλογία στις συγγραφικές ομάδες που αποτελούνται αμιγώς από άντρες προς τις συγγραφικές ομάδες που αποτελούνται αμιγώς από γυναίκες είναι περίπου 3:1. Οι αναλογίες φαίνονται και στο παρακάτω γράφημα:

Γράφημα 3

Όπως αναφέραμε και στο κεφάλαιο της ταξινόμησης, στη συνέχεια εντοπίσαμε **πόσα έργα έχει γράψει** ο ίδιος συγγραφέας και πόσες φορές ο κάθε συγγραφέας εμφανίζεται ως μέλος συγγραφικής ομάδας. Πολλοί από τους παραπάνω συγγραφείς έχουν γράψει πάνω από ένα βιβλία και έχουν συμμετάσχει και σε συγγραφικές ομάδες.

Συγκεκριμένα, από την ανάλυση της βάσης δεδομένων, προέκυψε ότι οι συγγραφείς **ατομικών** έργων με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης είναι ο Κριαράς Εμμανουήλ, Πανεπιστημιακός, με 9 έργα, ο Αντωνίου Δαβίδ, εκπαιδευτικός και επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με 8 έργα, ο Χαρίτος Χαράλαμπος, Πανεπιστημιακός, με 8 έργα, η Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, Πανεπιστημιακός, με 7 έργα, ο Νούτσος Χαράλαμπος, Πανεπιστημιακός, με 6 έργα και οι Γέρου Θεόφραστος, Εκπαιδευτικός, Μπουζάκης Σήφης, Πανεπιστημιακός και Τερζής Νίκος, Πανεπιστημιακός, με 5 έργα. Οι υπόλοιποι συγγραφείς έχουν 3,2 ή 1 ατομικό έργο.

Οι περισσότεροι από τους παραπάνω συγγραφείς, εμφανίζονται και ως μέλη των συγγραφικών ομάδων των συλλογικών έργων. Όσο αφορά, λοιπόν, στα **συλλογικά** έργα, με τη μεγαλύτερη συχνότητα απαντάται το όνομα του Μπουζάκη Σήφη, Πανεπιστημιακού, με συμμετοχή σε 6 συλλογικά έργα, του Δημαρά Αλέξη, Πανεπιστημιακού, με 5 έργα, και του Τζήκα Χρήστου, Πανεπιστημιακού, με συμμετοχή σε 4 συλλογικά έργα. Οι υπόλοιποι συμμετέχουν σε 3,2 ή 1 συλλογικό έργο.

Σε **σύνολο έργων**, οι τρεις πρώτοι συγγραφείς που το όνομά τους απαντάται στα περισσότερα έργα, είτε ατομικά είτε συλλογικά, είναι ο Μπουζάκης Σήφης, με 11 έργα, ο Χαρίτος Χαράλαμπος, με 11 έργα και η Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, με 10 έργα.

Ακολουθεί πίνακας κατανομής των συγγραφέων που έχουν συμμετάσχει στη συγγραφή άνω του ενός έργου:

Πίνακας 1

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	ΑΤΟΜΙΚΑ	ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ	ΣΥΝΟΛΟ
Μπουζάκης, Σήφης	Παν/κός	5	6	11
Χαρίτος, Χαράλαμπος	Παν/κός	8	3	11
Ζιώγου-Καραστεργίου, Σιδηρούλα	Παν/κός	7	3	10
Κριαράς, Εμμανουήλ	Παν/κός	9		9
Δημαράς, Αλέξης (επ)	Παν/κός	3	5	8
Αντωνίου, Δαυίδ	Εκπ/κός Β/θμιας (φιλόλογος) - επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων	8		8
Τερζής, Νίκος	Παν/κός	5	1	6
Νούτσος, Χαράλαμπος	Παν/κός	6		6
Τζήκας, Χρήστος	Παν/κός	1	4	5
Ανδρέου, Αποστόλης	Παν/κός	2	3	5
Γέρου Θεόφραστος	Εκπ/κός - Ιστοριοδίφης	5		5
Βούρη, Σοφία	Παν/κός	3	1	4
Βαρμάζης, Νικόλαος	Παν/κός	4		4
Ευαγγελόπουλος, Σπύρος	Καθ.Παιδ. Ακαδ.	4		4
Παπανούτσος, Ε. Π.	Φιλόσοφος-Παιδαγωγός	4		4
Φραγκουδάκη, Άννα	Παν/κός	4		4
Κανδήλα, Ιουλία	Φιλόλογος, Δρ του ΠΤΔΕ του ΑΠΘ	1	2	3
Χαραλάμπους, Δημήτρης	Παν/κός	1	2	3
Παπακώστας, Γιάννης	Παν/κός	2	1	3
Δελμούζος, Αλέξανδρος	Παν/κός	3		3
Δερβίσης, Στέργιος	Παν/κός	3		3
Ζάχαρης, Ευστάθιος	Καθηγητής ΣΕΛΕΤΕ	3		3
Κατσαντώνης, Γιάννης	Εκπ/κός	3		3
Παπακωνσταντίνου, Θεόδωρος	Παν/κός	3		3
Σολδάτος, Χρήστος	Ιστορικός	3		3
Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρένα	Παν/κός	3		3
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών	Ερευν. Κέντρο		2	2
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο	Ερευν. Κέντρο		2	2
Κάτσικας, Χρήστος	Εκπ/κός		2	2
Παπακωνσταντίνου Γεώργιος	Παν/κός		2	2
Ρώσσιου, Αικατερίνη	Εκπ/κός Β/θμιας		2	2
Συμεωνίδου/δη, Άννα	Εκπ/κός ΤΕΙ		2	2
Χριστοφορίδης Θεόδωρος	Εκπ/κός		2	2
Αθανασιάδης, Χάρης - Δημαράς, Αλέξης	Παν/κός	1	1	2
Βασιλού- Παπαγεωργίου, Βάσω	Καθηγήτρια-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο	1	1	2
Καλαφάτη, Ελένη	Διδάσκουσα σε ΠΜΣ στο Ιόνιο Παν/μιο	1	1	2
Κασσωτάκης Μιχάλης	Παν/κός	1	1	2
Κοντογιάννη, Ρούλα		1	1	2
Κουστουράκης, Γεράσιμος	Παν/κός	1	1	2
Λαμπράκη- Παγανού, Αλεξάνδρα	Παν/κός	1	1	2
Μηλίτση-Νίκα, Αναστασία	Προϊσταμένη Γ.Α.Κ. Καλαμάτας	1	1	2
Μοσχόπουλος, Γεώργιος	Παν/κός	1	1	2
Μπερδούση, Ελένη		1	1	2
Παπαδάκης Νίκος	Παν/κός	1	1	2
Τσερές, Δημήτρης		1	1	2

Φούκας, Βασίλειος	Διδάκτωρ του Τομέα Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.	1	1	2
Χασεκίδου-Μάρκου, Θεοδώρα	Εκπαιδευτικός, διευθύντρια Γυμνασίου, Διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Α.Π.Θ.	1	1	2
Αγραφιώτου-Γραφοπούλου Πέρασα	Εκπ/κός Β/θμιας	2		2
Αλεξίου, Έλλη	Εκπ/κός Β/θμιας	2		2
Βακαλόπουλος, Κωνσταντίνος	Παν/κός	2		2
Γελαδάκη, Σόνια	Ιστορικός	2		2
Γιαννάκης, Θωμάς	Παν/κός	2		2
Γιργωλάς, Γεώργιος	Εκπ/κός	2		2
Δάρδας, Αναστάσιος	Εκπ/κός Β/θμιας (Θεολόγος) - Δ/ντης	2		2
Δαφέρμος Ολύμπιος	Διδ. Παντείου	2		2
Δημαράς Κ.Θ.	Παν/κός	2		2
Ηλιάδου- Τάχου, Σοφία	Παν/κός	2		2
Ιμβριώτη, Ρόζα	Ιστορικός	2		2
Ίντος, Χρήστος	Σχολικός Σύβουλος Α/θμιας	2		2
Καλαντζής, Κώστας	Δρ. Ιστορικός	2		2
Κίτσος, Κωνσταντίνος	Καθηγητής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ιωαννίνων	2		2
Κίτσου, Αγάθη	Φιλολόγος	2		2
Κογκούλης, Ιωάννης	Παν/κός	2		2
Κολτσιδάς, Αντώνης	Εκπαιδευτικός- διδάκτωρ ιστορίας της εκπαίδευσης	2		2
Κουλούρη, Χριστίνα	Παν/κός	2		2
Κυπριανός, Παντελής	Παν/κός	2		2
Λάζος, Χρήστος	Ιστοριοδίφης	2		2
Λυκίσσας, Μιχαήλ	Εκπ/κός Α/θμιας	2		2
Μογγολιάς, Ανδρέας	Εκπ/κός	2		2
Μπέτσας, Γιάννης	Παν/κός	2		2
Παπαδάκη, Λυδία	Παν/κός	2		2
Προβατά, Ανθή	Παν/κός	2		2
Πυργιωτάκης, Γιάννης	Παν/κός	2		2
Σακελλαρίου, Χάρης	Φιλολόγος-Λογοτέχνης	2		2
Σακκής, Δημήτριος	Παν/κός	2		2
Σκλαβενίτης, Τριαντάφυλλος	Διευθυντής Ερευνών ΚΝΕ/ΕΙΕ	2		2
Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολιτών	Σύλλογος Αποφοίτων	2		2
Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος	Παν/κός	2		2
Φίνας, Κυριάκος	Οικονομολόγος	2		2
Φωτιάδου, Ανδρονίκη	Φιλολόγος - ΠΜΣστο ΦΠΨ του ΑΠΘ	2		2
Χατζησαββίδης, Σοφρώνης	Παν/κός	2		2
Χατζηστεφανίδης, Θεοφάνης	Καθ. Παιδ. Ακαδ.	2		2
Χουρδάκης, Αντώνης	Παν/κός	2		2

ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Όπως ήδη αναφέραμε στην Εισαγωγή, σε **δεύτερη φάση** κατατάξαμε τους συγγραφείς ανάλογα με την **ιδιότητά** τους. Με τη βοήθεια κυρίως του διαδικτύου, και δευτερευόντως της αυτοψίας, βρήκαμε τις βιογραφίες των συγγραφέων και τους κατατάξαμε στις ακόλουθες κατηγορίες:

α. Επαγγελματίες – όπου συμπεριλαμβάνονται οι πανεπιστημιακοί, τα ερευνητικά κέντρα, οι ερευνητές τους, οι διευθυντές των ΓΑΚ, οι ειδικοί επιστήμονες, οι διδάκτορες (εκτός των διορισμένων εκπαιδευτικών που κατατάχθηκαν σε επόμενη κατηγορία) και οι ιστορικοί.

β. Εκπαιδευτικοί – όπου συμπεριλαμβάνονται οι διορισμένοι εκπαιδευτικοί (διδάκτορες ή μη), τα σχολεία και οι καθηγητές Παιδαγωγικών Ακαδημιών και της ΑΣΠΑΙΤΕ/ΣΕΛΕΤΕ.

γ. Πολιτικοί και στελέχη υπουργείων

δ. Λοιποί – όπου συμπεριλαμβάνονται οι ιστοριοδίφες, οι σύλλογοι αποφοίτων, δημοσιογράφοι και άλλες ιδιότητες που απαντώνται σε πολύ μικρό βαθμό και δεν συμπεριλήφθηκαν στις παραπάνω κατηγορίες.

ε. Αγνώστων στοιχείων – όπου συμπεριλαμβάνονται συγγραφείς για την ιδιότητα των οποίων στάθηκε αδύνατο να βρούμε κάποια στοιχεία.

Τα αποτελέσματα της ταξινόμησης αυτή αποτυπώνονται στο ακόλουθο γράφημα:

Γράφημα 4

Στην κατηγορία των **Επαγγελματιών** εμφανίζονται διακόσιοι ενενήντα επτά (297) τίτλοι και ποσοστό 56% επί του συνόλου των έργων. Οι **Εκπαιδευτικοί** έχουν συγγράψει το 33% των έργων, δηλαδή εκατόν ογδόντα τίτλους (180). Στους **Πολιτικούς και στελέχη υπουργείων** αντιστοιχεί το 1% των τίτλων, δηλαδή οκτώ (8) τίτλοι. Η κατηγορία των **Λοιπών** εμφανίζει ένα ποσοστό 6%, που αντιστοιχεί σε 33 τίτλους και, τέλος, το υπόλοιπο 4%, δηλαδή 24 τίτλοι, αντιστοιχεί σε συγγραφείς, για τους οποίους **δεν έχουμε άλλα στοιχεία** εκτός από το ονοματεπώνυμό τους.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η έρευνα για την ιστορία της εκπαίδευσης συντελείται κατά κύριο λόγο στους χώρους των Πανεπιστημίων και των ερευνητικών ιδρυμάτων, που αποτελούν εξ ορισμού *«προνομιακούς χώρους για την παραγωγή και τη διάχυση επιστημονικού λόγου στην ιστορία της εκπαίδευσης»⁷⁹*. Χρήσιμο, όμως, θα είναι να διερευνηθεί στο μέλλον εάν αυτή η άνθηση της παραγωγής μέσα στα Πανεπιστήμια γίνεται για λόγους ακαδημαϊκής σταδιοδρομίας, για διδακτικές ανάγκες ή έχει ως αφορμή γεγονότα που αφορούν την εκπαίδευση, όπως νομοσχέδια, νόμους ή οδηγίες και διαδικασίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα για την ακαδημαϊκή σταδιοδρομία, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με σκεπτικισμό η εξάρτηση των διορισμών και εξελίξεων και από τον αριθμό των δημοσιευμάτων του υποψηφίου, με συνέπεια τη βεβιασμένη αύξηση της παραγωγής με την προσθήκη δημοσιεύσεων αμφίβολου επιστημονικού λόγου⁸⁰.

Οι εκπαιδευτικοί, διδάκτορες ή μη, έχουν συγγράψει το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό των έργων. Φαίνεται ότι πολλοί εκπαιδευτικοί αποφάσισαν να ασχοληθούν με την ιστορία της εκπαίδευσης, κάτι που θα αποδίδαμε από τη μια στη δημιουργία των παιδαγωγικών τμημάτων, των παιδαγωγικών τομέων, των διδασκαλείων και των μεταπτυχιακών προγραμμάτων που ασχολούνται με την εκπαίδευση, με συνέπεια την αύξηση της εκπόνησης και δημοσίευσης σχετικών διατριβών και βιβλίων, με σκοπό την εξέλιξη των εκπαιδευτικών, και από την άλλη σε συναισθηματικούς λόγους, όπως παρατηρείται από εκπαιδευτικούς που έχουν αφυπηρητήσει. Πολύ μικρό είναι το ποσοστό των συλλογικών έργων που έχουν γραφτεί από μαθητικούς συλλόγους ή από τα ίδια τα σχολεία, έργα που, μορφολογικά, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν μεν λευκώματα, αλλά οι λόγοι δημιουργία τους είναι παραπλήσιοι.

Το υπόλοιπο των έργων, σε ποσοστό 11%, αποδίδεται σε πολιτικούς και άλλους, που ασχολούνται ιστοριοδιφικά με θέματα ιστορίας εκπαίδευσης.

⁷⁹ X. Νούτσος, 1990

⁸⁰ βλ. X. Νούτσος, 1990 και Αλ. Δημαράς, 2002

Αναλυτικά οι πίνακες με τις ιδιότητες όλων των συγγραφέων, παρατίθενται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β.

Γεγονός πάντως είναι ότι η ιστοριογραφία πλέον δεν παράγεται αποκλειστικά στους κόλπους των διδασκαλείων, ακαδημιών και πανεπιστημίων και για τις διδακτικές τους ανάγκες, αλλά και από μελετητές με άλλες ιδιότητες που για διάφορους λόγους ασχολούνται με την ιστορία της εκπαίδευσης.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ

Στη συνέχεια της έρευνάς μας παρουσιάζουμε πρώτα μια γεωγραφική και μετά μια θεματική ταξινόμηση των έργων, με τη βοήθεια των πινάκων και των ερωτημάτων της Microsoft ACCESS. Οι εκθέσεις που προέκυψαν με αυτή την επεξεργασία παρατίθενται, ανά κατηγορία ταξινόμησης, στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ.

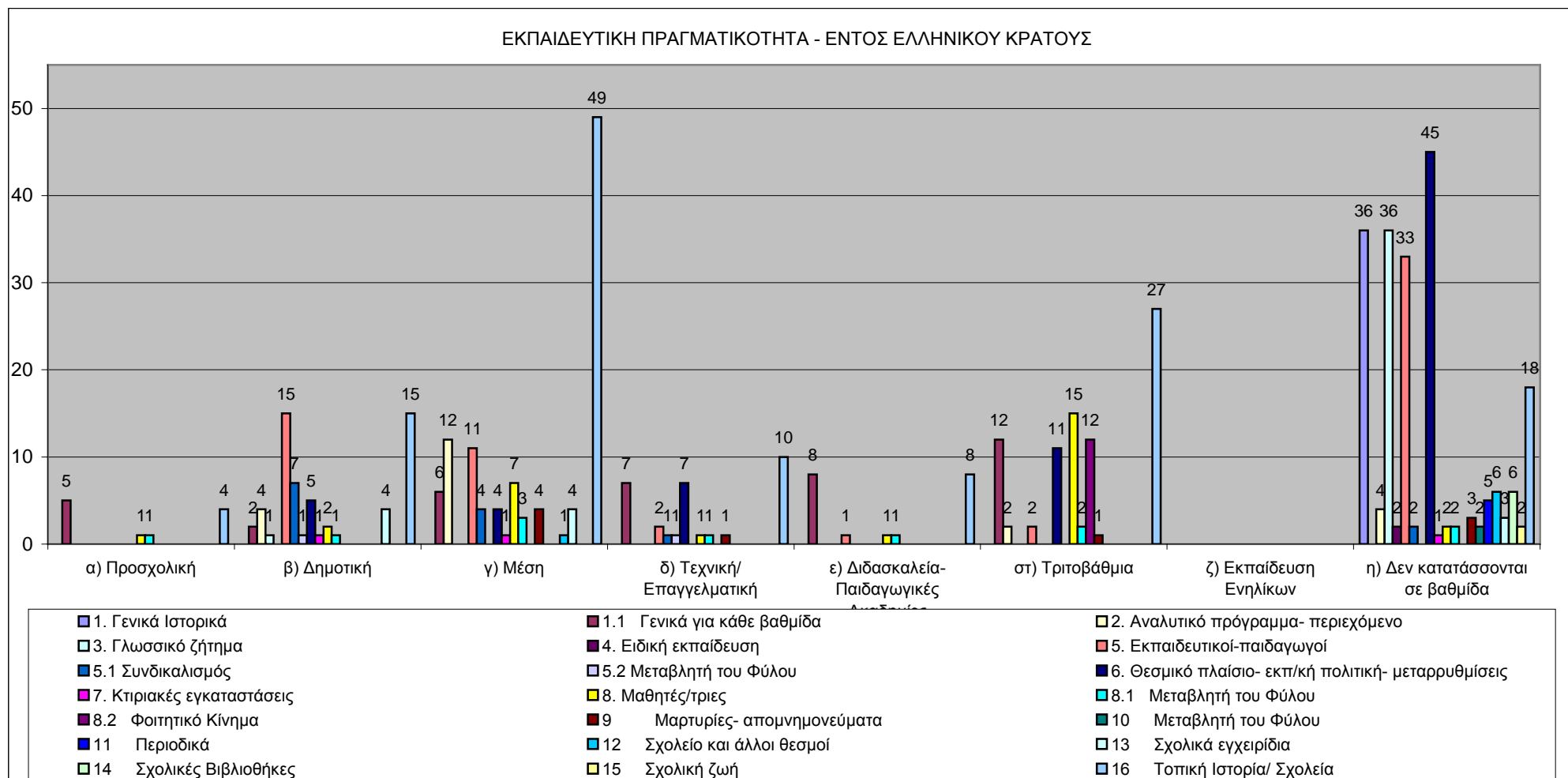
Αναλυτικότερα, τα ποσοτικά ευρήματα αυτής της ταξινόμησης παρατίθενται στους παρακάτω τρεις (3) πίνακες, που αντιστοιχούν στις τρεις μεγάλες κατηγορίες γεωγραφική ταξινόμησης των έργων, I:«Εντός Ελληνικού Κράτους», II:«Εκτός Ελληνικού Κράτους» και III:«Εντός και Εκτός Ελληνικού Κράτους»:

Πίνακας 2

Κατηγορία Ταξινόμησης	ΣΥΝΟΛΟ								
ΙΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	419								
Α. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις	11								
Β. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:		<i>α) Προσχολική</i>	<i>β) Δημοτική</i>	<i>γ) Μέση</i>	<i>δ) Τεχνική/ Επαγγελματική</i>	<i>ε) Διδασκαλεία- Παιδαγωγικές Ακαδημίες</i>	<i>στ) Τριτοβάθμια</i>	<i>ζ) Εκπαίδευση Ενηλίκων</i>	<i>η) Δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα</i>
	408	9	44	86	28	17	65		186
1. Γενικά Ιστορικά	36								36
1.1 Γενικά για κάθε βαθμίδα	36	5	2	6	7	8	12		
2. Αναλυτικό πρόγραμμα- περιεχόμενο	21		4	12			2		4
3. Γλωσσικό ζήτημα	37		1						36
4. Ειδική εκπαίδευση	2								2
5. Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί	61		15	11	2	1	2		33
5.1 Συνδικαλισμός	13		7	4	1				2
5.2 Μεταβλητή του Φύλου	2		1		1				
6. Θεσμικό πλαίσιο- εκπ/κή πολιτική- μεταρρυθμίσεις	68		5	4	7		11		45
7. Κτιριακές εγκαταστάσεις	3		1	1					1
8. Μαθητές/τριες	23	1	2	7	1	1	15		2
8.1 Μεταβλητή του Φύλου	6	1	1	3	1	1	2		2
8.2 Φοιτητικό Κίνημα	12						12		
9. Μαρτυρίες- απομνημονεύματα	9			4	1		1		3
10. Μεταβλητή του Φύλου	2								2
11. Περιοδικά	5								5
12. Σχολείο και άλλοι θεσμοί	7			1					6
13. Σχολικά εγχειρίδια	11		4	4					3
14. Σχολικές Βιβλιοθήκες	6								6
15. Σχολική ζωή	4								2
16. Τοπική Ιστορία/ Σχολεία	118	4	15	49	10	8	27		18

Το παρακάτω γράφημα δείχνει την ποσοτική κατανομή των τίτλων που αναφέρονται στην **Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός του ελληνικού κράτους** (Κατηγορία IB), ανά θεματική. Δε συμπεριλαμβάνονται τα έργα της κατηγορίας IA: Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις, που οι τίτλοι τους ανέρχονται σε 15 και δεν έχει υποδιαίρεσεις

Γράφημα 5

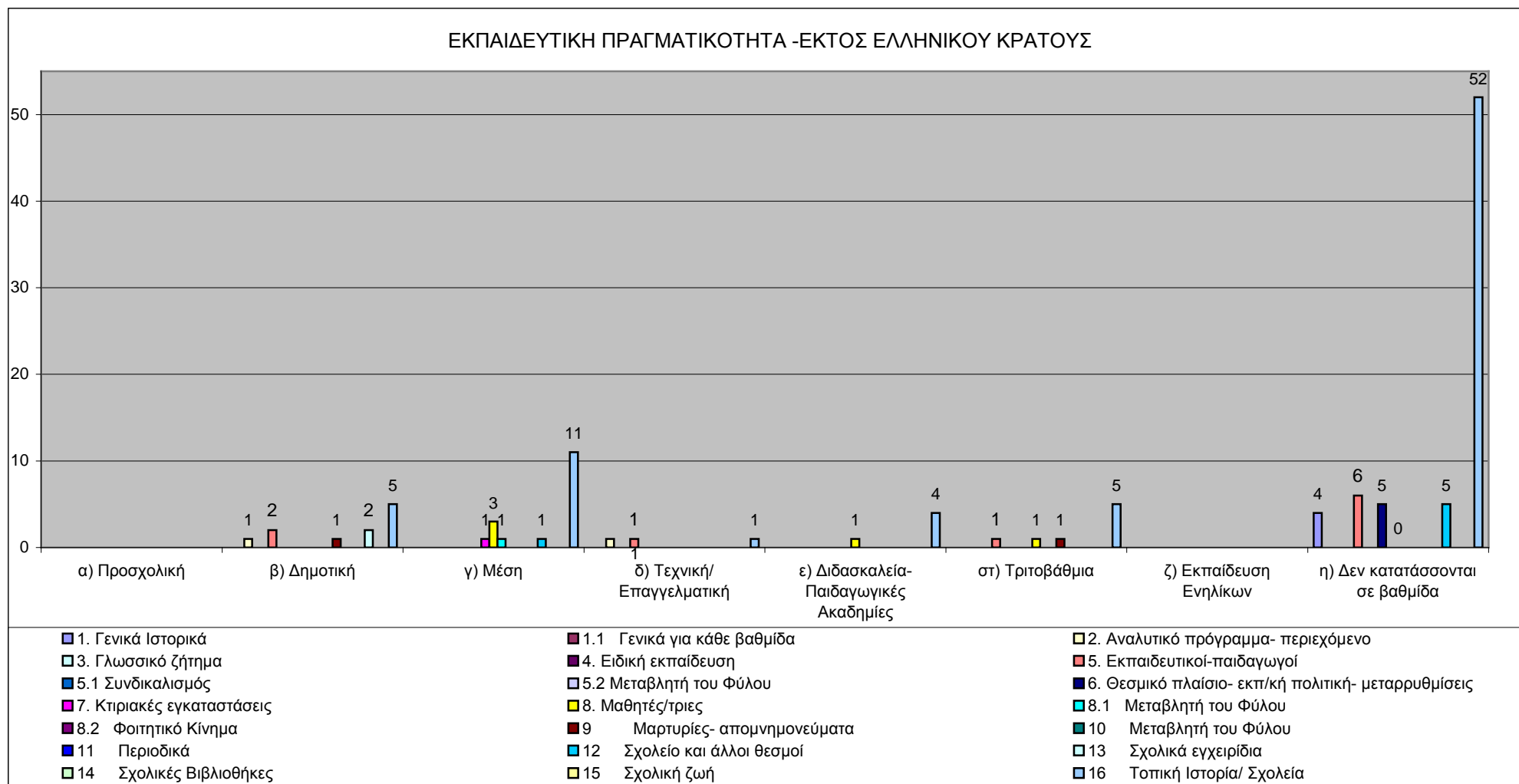

Πίνακας 3

Κατηγορία Ταξινόμησης	ΣΥΝΟΛΟ								
Π.ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	91								
<i>A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις</i>	0								
B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:		<i>α) Προσχολική</i>	<i>β) Δημοτική</i>	<i>γ) Μέση</i>	<i>δ) Τεχνική/ Επαγγελματική</i>	<i>ε) Διδασκαλεία- Παιδαγωγικές Ακαδημίες</i>	<i>στ) Τριτοβάθμια</i>	<i>ζ) Εκπαίδευση Ενηλίκων</i>	<i>η) Δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα</i>
	91		7	11	1	4	6		64
1. Γενικά Ιστορικά	4								4
1.1 Γενικά για κάθε βαθμίδα									
2. Αναλυτικό πρόγραμμα- περιεχόμενο	2		1		1				
3. Γλωσσικό ζήτημα									
4. Ειδική εκπαίδευση									
5. Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί	10		2		1		1		6
5.1 Συνδικαλισμός									
5.2 Μεταβλητή του Φύλου									
6. Θεσμικό πλαίσιο- εκπ/κή πολιτική- μεταρρυθμίσεις	5								5
7. Κτιριακές εγκαταστάσεις	1			1					
8. Μαθητές/τριες	4			3		1	1		0
8.1 Μεταβλητή του Φύλου	1			1					
8.2 Φοιτητικό Κίνημα									
9. Μαρτυρίες- απομνημονεύματα	2		1				1		
10. Μεταβλητή του Φύλου									
11. Περιοδικά									
12. Σχολείο και άλλοι θεσμοί	6			1					5
13. Σχολικά εγχειρίδια	2		2						
14. Σχολικές Βιβλιοθήκες									
15. Σχολική ζωή									
16. Τοπική Ιστορία/ Σχολεία	76		5	11	1	4	5		52

Το παρακάτω γράφημα δείχνει την ποσοτική κατανομή των τίτλων που αναφέρονται στην **Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εκτός του ελληνικού κράτους** (Κατηγορία ΙΙΒ), ανά θεματική. Έχουμε αφήσει έξω τα έργα της κατηγορίας ΙΑ: Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις, που δεν περιλαμβάνει τίτλους.

Γράφημα 6

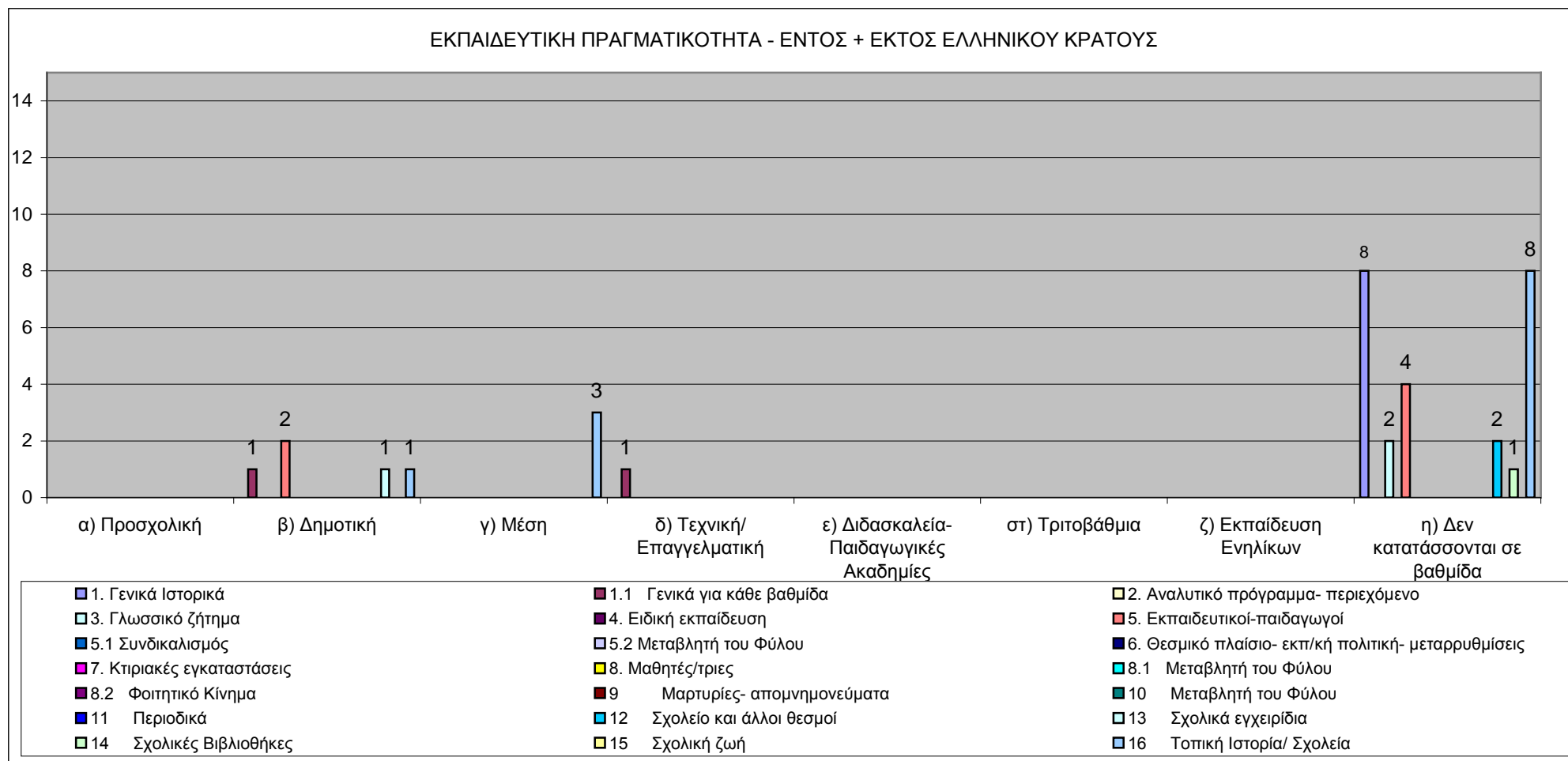

Πίνακας 4

Κατηγορία Ταξινόμησης	ΣΥΝΟΛΟ								
I. ΕΝΤΟΣ + ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	32								
<i>A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις</i>	0								
B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:		<i>α) Προσχολική</i>	<i>β) Δημοτική</i>	<i>γ) Μέση</i>	<i>δ) Τεχνική/ Επαγγελματική ή</i>	<i>ε) Διδασκαλεία- Παιδαγωγικές Ακαδημίες</i>	<i>στ) Τριτοβάθμια</i>	<i>ζ) Εκπαίδευση η Ενηλίκων</i>	<i>η) Δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα</i>
	32		4	3	1				24
1. Γενικά Ιστορικά	8								8
1.1 Γενικά για κάθε βαθμίδα	2		1		1				
2. Αναλυτικό πρόγραμμα- περιεχόμενο									
3. Γλωσσικό ζήτημα	2								2
4. Ειδική εκπαίδευση									
5. Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί	6		2						4
5.1 Συνδικαλισμός									
5.2 Μεταβλητή του Φύλου									
6. Θεσμικό πλαίσιο- εκπ/κή πολιτική-μεταρρυθμίσεις									
7. Κτιριακές εγκαταστάσεις									
8. Μαθητές/τριες									
8.1 Μεταβλητή του Φύλου									
8.2 Φοιτητικό Κίνημα									
9. Μαρτυρίες- απομνημονεύματα									
10. Μεταβλητή του Φύλου									
11. Περιοδικά									
12. Σχολείο και άλλοι θεσμοί	2								2
13. Σχολικά εγχειρίδια	1		1						
14. Σχολικές Βιβλιοθήκες	1								1
15. Σχολική ζωή									
16. Τοπική Ιστορία/ Σχολεία	12		1	3					8

Το παρακάτω γράφημα δείχνει την ποσοτική κατανομή των τίτλων που αναφέρονται στην **Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός και Εκτός του ελληνικού κράτους** (Κατηγορία ΠΙΒ), ανά θεματική. Έχουμε αφήσει έξω τα έργα της κατηγορίας ΠΙΑ: Έργα που αφορούν **παιδαγωγικές απόψεις**, που δεν περιλαμβάνει τίτλους.

Γράφημα 7

Για διευκόλυνση μας παραθέτουμε σε γράφημα την **ποσοστιαία** κατανομή όλων των τίτλων όσο αφορά τις κύριες κατηγορίες ταξινόμησης:

I:«Εντός Ελληνικού Κράτους»

A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις

B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:

II:«Εκτός Ελληνικού Κράτους»

A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις

B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:

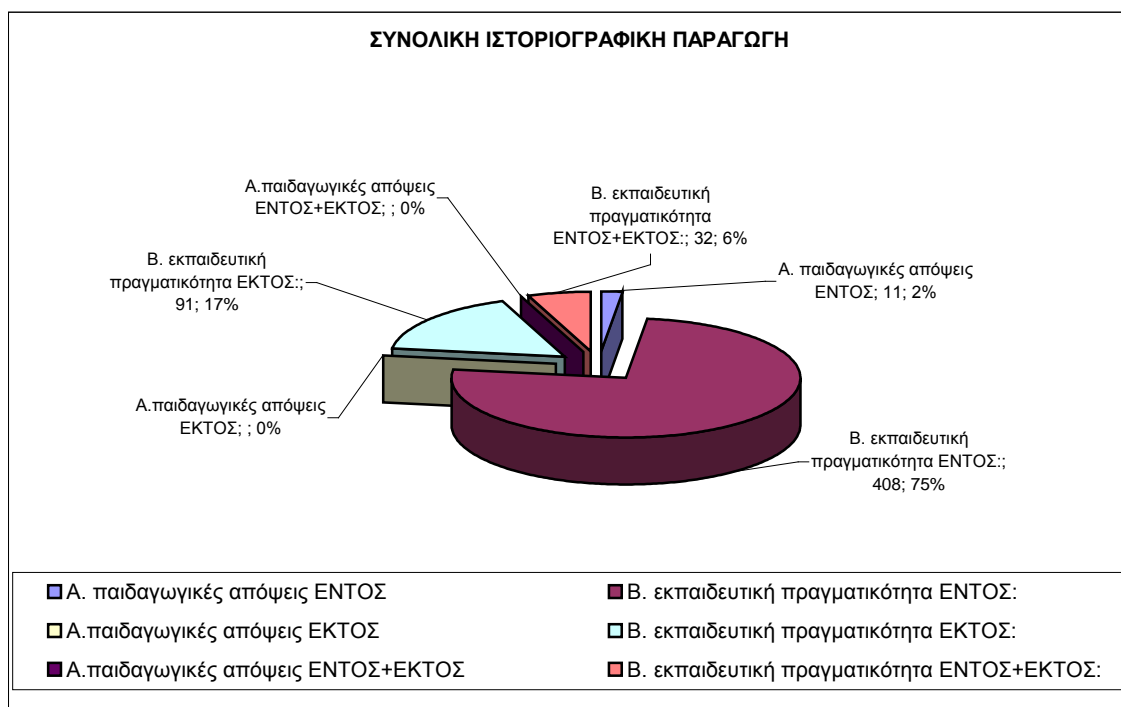
και

III:«Εντός και Εκτός Ελληνικού Κράτους»

A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις

B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:

Γράφημα 8

Συγκρίνοντας τον αριθμό των μελετών από τους πίνακες 1, 2 και 3, παρατηρούμε ότι υπάρχει μεγάλη δυσαναλογία στο ενδιαφέρον των ερευνητών στις τρεις περιοχές, δηλ. εντός, εκτός και εντός&εκτός ελληνικού κράτους. Έτσι η εκπαίδευση εντός ελληνικού κράτους φτάνει τους τετρακόσιους δέκα εννέα (419) τίτλους βιβλίων και ποσοστό 77%, σε αντίθεση με την εκπαίδευση εκτός ελληνικού κράτους που φτάνει τους ενενήντα ένα (91) τίτλους βιβλίων και ποσοστό 17%, ή την

εκπαίδευση εντός&εκτός ελληνικού κράτους με τριάντα δύο (32) τίτλους και ποσοστό 6%.

Ωστόσο, υπάρχει παραπλήσια κατανομή ενδιαφέροντος στις επιμέρους κατηγορίες τους. Έτσι, και στις τρεις ομάδες υπάρχει κοινό ενδιαφέρον για την *Εκπαιδευτική Πραγματικότητα*, σε αντίθεση με τα έργα που αφορούν *Παιδαγωγικές Απόψεις*. Από τα δεδομένα που παρουσιάζονται στο παραπάνω γράφημα 4, προκύπτει ότι το ενδιαφέρον των ερευνητών εστιάζεται κυρίως στην ***Κατηγορία IB: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός του ελληνικού κράτους*** με 408 τίτλους και ποσοστό 75%, ακολουθεί η ***Κατηγορία IIB: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εκτός του ελληνικού κράτους*** με 91 τίτλους και ποσοστό 17%, μετά η ***Κατηγορία IIIB: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός και εκτός του ελληνικού κράτους*** με 32 τίτλους και ποσοστό 6%, η ***Κατηγορία IA: Παιδαγωγικές απόψεις Εντός του ελληνικού κράτους*** με 11 τίτλους και ποσοστό 2%, ενώ δεν έχουν εντοπιστεί έργα που αναφέρονται στις κατηγορίες ***Κατηγορία IIA: Παιδαγωγικές απόψεις Εκτός του ελληνικού κράτους*** και ***Κατηγορία IIIA: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός και εκτός του ελληνικού κράτους***. Διαπιστώνουμε, δηλαδή, ότι οι μελετητές ενδιαφέρονται για θέματα που άπτονται της εκπαιδευτικής πραγματικότητας, όχι γενικόλογα αλλά συγκεκριμένα, γεγονός που δείχνει ότι ξεπεράστηκε η αντίληψη για τις αφηρημένες θεωρίες για την παιδεία και έγινε στροφή της επιστημονικής κατεύθυνσης από το φιλολογικό-περιγραφικό χαρακτήρα της «Ιστορίας της Παιδείας» προς την ερμηνευτική προσέγγιση και ανάλυση των εκπαιδευτικών φαινομένων, και της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

Αναλύοντας την *Εκπαιδευτική Πραγματικότητα*, όσο αφορά τις βαθμίδες εκπαίδευσης, πλειοψηφούν τα έργα που δεν κατατάσσονται σε κάποια συγκεκριμένη βαθμίδα με 186 τίτλους και ποσοστό 34,32% στα εντός ελληνικού κράτους, με 64 τίτλους και ποσοστό 11,81% στα εκτός ελληνικού κράτους και με 24 τίτλους και ποσοστό 4,43% στα εντός&εκτός ελληνικού κράτους.

Στις υπόλοιπες βαθμίδες εκπαίδευσης και τις άλλες υποκατηγορίες του κάθετου άξονα δεν μπορούμε να μιλάμε για απόλυτα ποσοστά γιατί υπάρχουν αρκετές αλληλεπικαλύψεις. Για παράδειγμα, αν κάποιο έργο αναφέρεται και στη δημοτική και τη μέση εκπαίδευση, τότε θα ενταχθεί και στις δύο βαθμίδες. Ή αν κάποιο έργο αναφέρεται και στα σχολικά εγχειρίδια και το αναλυτικό περιεχόμενο, θα συμπεριληφθεί και στις δύο αυτές υποκατηγορίες. Παρ' όλ' αυτά, μπορούμε να βγάλουμε ασφαλή ποσοτικά συμπεράσματα, αφού έτσι κι αλλιώς σε αυτές τις

θεματικές συγκεντρώνεται το ενδιαφέρον των ερευνητών. Έτσι, πρώτη στις επιμέρους βαθμίδες έρχεται η *Μέση Εκπαίδευση* με 86 τίτλους στα εντός ελληνικού κράτους, 11 τίτλους στα εκτός ελληνικού κράτους και 3 τίτλους στα εντός&εκτός ελληνικού κράτους. Στις υποκατηγορίες, τα περισσότερα έργα αφορούν την *Τοπική ιστορία/σχολεία*, με 118, 76 και 12 τίτλους αντίστοιχα. Ο μεγάλος όγκος της συγκεκριμένης θεματικής σχετίζεται εύκολα με την τοπικιστική αντίληψη για την προβολή ενός τόπου-κέντρου του εθνικού κράτους, καθώς παράγοντες του συγκεκριμένου τόπου ή του εκπαιδευτικού ιδρύματος θέλουν να τονίσουν τη συμβολή του στην παιδεία του έθνους. Ειδικά σε περιοχές εκτός ελληνικού κράτους το ενδιαφέρον για την τοπική ιστορία, τα κατά τόπους σχολεία και ιδρύματα ή και κατά τόπους εκπαιδευτικές κινήσεις μπορεί να αποδοθεί και στη διαφοροποίηση της εκπαιδευτικής οργάνωσης των συγκεκριμένων περιοχών, την περίοδο αναφοράς. Συνήθως, την οργάνωση της εκπαίδευσης και τη χρηματοδότησή της αναλάμβαναν κοινοτικοί και εκκλησιαστικοί φορείς, σύλλογοι και αδελφότητες μέχρι την εποχή της ενσωμάτωσης στο ελληνικό κράτος και, συνεπώς, στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Άλλοι βασικοί παράγοντες διαπιστώνεται ότι είναι το θέμα της εθνικής συνείδησης και της αποκατάστασης της αμφισβητούμενης συνέχειας του ελληνισμού και οι διάφορες εθνικιστικές εξάρσεις με αφορμή, ιδίως, το Μακεδονικό ζήτημα⁸¹. Γενική διαπίστωση, πάντως, από την ανάλυση των κατηγοριών *IB*, *IIB* και *IIIB*, είναι ότι οι ερευνητές εστιάζουν κυρίως σε ό,τι αφορά στην εκπαίδευση στις περιοχές που σήμερα ανήκουν στο ελληνικό κράτος, ανεξάρτητα από το εάν οι συγκεκριμένες περιοχές που μελετώνται ανήκαν ή όχι στο ελληνικό κράτος την περίοδο αναφοράς του έργου.

Το μικρότερο ποσοστό στις βαθμίδες εκπαίδευσης συγκεντρώνει η *Προσχολική Εκπαίδευση* με 9 τίτλους στα εντός ελληνικού κράτους, και κανέναν τίτλο στα εκτός ελληνικού κράτους και στα εντός&εκτός ελληνικού κράτους. Στις υποκατηγορίες εντός ελληνικού κράτους το μικρότερο ποσοστό συγκεντρώνει η ειδική εκπαίδευση με 2 τίτλους, ενώ αρκετές είναι οι υποκατηγορίες που δεν έχουν μελετηθεί καθόλου στην εκπαίδευση εκτός ή εντός&εκτός ελληνικού κράτους. Πρέπει να σημειωθεί ότι κανένα έργο δεν έχει ασχοληθεί ιστορικά με την *Εκπαίδευση ενηλίκων* ή τη *Δια βίου μάθηση*, προφανώς επειδή είναι σχετικά πρόσφατος τομέας στην ελληνική εκπαίδευση. Επίσης, υπάρχουν υποκατηγορίες μέσα σε συγκεκριμένες βαθμίδες εκπαίδευσης που

⁸¹ βλ. σχετικά Απ. Ανδρέου, 1995 και Χ. Κουλούρη, 2004

δεν έχουν μελετηθεί. Όλες αυτές οι κατηγορίες ανάλυσης με μηδενικά νούμερα θα μπορούσαν να αποτελέσουν μελλοντικά πεδία έρευνας, κάτι που αποδεικνύει και την πρακτική χρήση της εργασίας μας.

Μια πιο λεπτομερής ανάλυση της κατηγορίας «Εκπαιδευτική Πραγματικότητα» μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε τα υπόλοιπα:

Στην **Κατηγορία IB: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός του ελληνικού κράτους:**

Όπως προαναφέραμε οι περισσότεροι τίτλοι, σε επίπεδο βαθμίδων, εμφανίζονται στην κατηγορία ταξινόμησης η)των έργων που δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα με 186 τίτλους. Ακολουθούν η δ) *Μέση Εκπαίδευση* με 86 τίτλους, η ζ)*Τριτοβάθμια Εκπαίδευση* με 65 τίτλους, η γ)*Δημοτική Εκπαίδευση* με 44 τίτλους, η ε) *Τεχνική/Επαγγελματική Εκπαίδευση* με 28 τίτλους, τα στ)*Διδασκαλεία-Παιδαγωγικές Ακαδημίες* με 17 τίτλους και η β) *Προσχολική Εκπαίδευση* με 9 τίτλους. Στην κατηγορία της Εκπαίδευσης Ενηλίκων δεν έχουν εντοπιστεί σχετικές μελέτες.

Στις κάθετες υποκατηγορίες, το μεγαλύτερο μέρος των τίτλων απαντάται στη υποκατηγορία 16.*Τοπική Ιστορία/Σχολεία* με 118 τίτλους, και ακολουθούν η υποκατηγορία 6.*Θεσμικό πλαίσιο-εκπ/κή πολιτική-μεταρρυθμίσεις* με 68 τίτλους, η 5.*Εκπαιδευτικοί-Παιδαγωγοί* με 61 τίτλους, η 1.*Γενικά Ιστορικά* με 36 τίτλους και η 1.1.*Γενικά ιστορικά για κάθε βαθμίδα* με 36 τίτλους.

Στην υποκατηγορία 16.*Τοπική Ιστορία/Σχολεία* παρατηρούμε ότι οι πιο συχνές αναφορές (15 συνολικά) γίνονται στη Θεσσαλονίκη και σε ιδρύματα ή σχολεία της. Ακολουθεί η Αθήνα με δώδεκα (12) αναφορές, ο Βόλος με οκτώ (8) αναφορές, η ευρύτερη περιοχή των Ιωαννίνων με τέσσερις (4) αναφορές και, τέλος, η Πάτρα και η Άνδρος με τρεις (3). Όσο αφορά ξεχωριστά ιδρύματα ή σχολεία, για το Παρθεναγωγείο του Βόλου γίνεται λόγος σε τέσσερα (4) έργα, για τα Αρσάκεια σχολεία σε τρία (3) έργα, για το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης σε εννέα (9) έργα, για το Πανεπιστήμιο Αθηνών σε έξι (6) έργα, για την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών σε τρία (3) έργα και για το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο και το Πάντειο σε δύο (2) έργα.

Σε ό,τι αφορά στην υποκατηγορία 5 *Εκπαιδευτικοί/Παιδαγωγοί*, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι ο πιο συχνά αναφερόμενος παιδαγωγός είναι ο Αλέξανδρος Δελμούζος, με έξι (6) μελέτες που αναφέρονται στην ρησωπικότητα, το έργο και την προσφορά του και ακολουθεί ο Ε.Π. Παπανούτσος με τρεις (3) τίτλους βιβλίων

αφιερωμένους σε αυτόν. Τρεις (3) αναφορές υπάρχουν για το Δημήτρη Γληνό και το Φώτη Φωτιάδη, ενώ από δύο (2) αναφορές έχουν ο Μιχάλης Παπαμαύρος, ο Κ. Παλαμάς και ο Μίλτος Κουντουράς. Ακολουθούν με μία (1) αναφορά οι Δ. Ρίζος, ΚΘ Δημαράς, Κ. Παπαρηγόπουλος, Ι.Π. Κοκκώνης, Χρ. Χρηστοβασίλης, Χρ. Σούλης, Μ. Τριανταφυλλίδης, Κ. Βάρναλης, Ρ. Ιμβριώτη, Ευ. Καΐρη, Κ. Σωτηρίου, Ελ. Γιαννίδης, Ι. Δραγούμης, Γ. Παπανδρέου, Στ. Αβέλιος, Ι Ψυχάρης, Φ. Αποστολόπουλος, Αθ. Δημόπουλος και Ευ. Πέτρου ο Κυδωνιεύς.

Το μικρότερο ενδιαφέρον συγκεντρώνουν η κατηγορία *7.Κτιριακές εγκαταστάσεις*, με 3 τίτλους και η *4. Ειδική εκπαίδευση* με 2 τίτλους. Όπως είδαμε και στη γενική ανάλυση, υπάρχουν πολλές υποκατηγορίες θεματικών μέσα σε συγκεκριμένες βαθμίδες εκπαίδευσης που δεν έχουν μελετηθεί, όπως τα *σχολικά εγχειρίδια στην τεχνική και τριτοβάθμια εκπαίδευση*, το *θεσμικό πλαίσιο*, οι *μεταρρυθμίσεις* και το *αναλυτικό πρόγραμμα* ειδικά της *προσχολικής εκπαίδευσης*.

Στην Κατηγορία *ΠΒ: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εκτός του ελληνικού κράτους*:

Στην κατηγορία αυτή, επίσης, σε ό,τι αφορά τις βαθμίδες, οι περισσότεροι τίτλοι εμφανίζονται στην κατηγορία ταξινόμησης η) *έργα που δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα* (64 τίτλοι) και στη δ) *Μέση εκπαίδευση* (11 τίτλοι). Αντίθετα, δεν εντοπίστηκαν έργα που να αναφέρονται στην *Προσχολική εκπαίδευση* ή την *Εκπαίδευση ενηλίκων*.

Στις κάθετες θεματικές υποκατηγορίες τα περισσότερα έργα αφορούν την *16.Τοπική Ιστορία/Σχολεία* (76 τίτλοι), που συγκεντρώνει γενικά και το μεγαλύτερο ποσοστό σε όλη την κατηγορία της *Εκπαιδευτικής πραγματικότητας Εκτός του ελληνικού κράτους*. Σε αυτή την υποκατηγορία παρατηρούμε ότι το ενδιαφέρον των ερευνητών επικεντρώνεται κυρίως στην περιοχή της Μακεδονίας, όπου απαντώνται δεκαοκτώ (18) τίτλοι βιβλίων και ακολουθεί η Κωνσταντινούπολη με εννέα (9) τίτλους. Έξι (6) βιβλία αφορούν την εκπαίδευση στην Κρήτη και πέντε (5) βιβλία την εκπαίδευση στον Πόντο και περιοχές της πρώην ΕΣΣΔ. Από τέσσερα (4) βιβλία είναι αφιερωμένα στα Δωδεκάνησα, τη Μ. Ασία και την Ήπειρο, ενώ από τρία (3) βιβλία είναι αφιερωμένα στη Β. Ήπειρο, την Αλβανία, τα Ιόνια Νησιά και τη Θράκη. Οι υπόλοιπες περιοχές της κατηγορίας, όπως το Παρίσι, η Βουλγαρία, η Πίζα και η Δημητσάνα, αναφέρονται από μία φορά. Όπως ήδη αναφέραμε και στη γενική ανάλυση των κατηγοριών, οι αναφορές των έργων στις παραπάνω περιοχές μπορούν

εύκολα να συσχετισθούν με το ζήτημα της εθνικής συνείδησης, της αμφισβητούμενης συνέχειας του ελληνισμού και τις διάφορες εθνικιστικές εξάρσεις με αφορμή, ιδίως, το Μακεδονικό ζήτημα.

Στην υποκατηγορία *5.των Εκπαιδευτικών/Παιδαγωγών*, αναφέρονται από μία (1) φορά οι Εμ. Ζάχος, Ανδ. Σπαθάρης, Γ. Σκληρός, Γ. Μαρασλής και Μ. Κούμας.

Οι αδιερεύνητες θεματικές της κατηγορίας *Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εκτός του ελληνικού κράτους*, είναι πολύ περισσότερες από τα έργα *Εντός ελληνικού κράτους*, που σημαίνει ότι δεν υπήρξε ακόμη η αφορμή για να ασχοληθούν οι μελετητές με τα συγκεκριμένα ζητήματα. Παραμένουν, πάντως, στη διάθεση των μελλοντικών ερευνητών.

Στην Κατηγορία IIIB: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός και Εκτός του ελληνικού κράτους:

Και εδώ τα περισσότερα έργα, δηλαδή, τα 24 από τα 32, δεν κατατάσσονται σε συγκεκριμένη βαθμίδα εκπαίδευσης (*κατηγορία η*). Ακολουθούν τα έργα για την *2) Τοπική Ιστορία/Σχολεία* με δώδεκα (12) τίτλους, που αναφέρονται προφανώς στην εκπαίδευση σε περιοχές από την εποχή που ήταν υπό ξένη κατοχή μέχρι και την περίοδο που αποτελούσαν κομμάτι του ελληνικού κράτους. Εδώ, μόνο η Λευκάδα αναφέρεται δυό (2) φορές, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές έχουν από μία αναφορά. Σε σύνολο, όμως, πάλι η περιοχή της Μακεδονίας συγκεντρώνει πέντε (5) αναφορές. Με οκτώ (8) τίτλους ακολουθεί η υποκατηγορία *1. Γενικά Ιστορικά* που αναφέρεται γενικά στην εκπαίδευση εντός και εκτός του ελληνικού κράτους και με έξι (6) τίτλους η υποκατηγορία *5.των Εκπαιδευτικών/Παιδαγωγών*, στην οποία αναφέρονται από μία (1) φορά οι Θ. Καΐρης, Ν. Δούκας, Χ. Φιλητάς, Κ. Ασώπιος Ν. Νικητόπουλος και Κ. Κούμας.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ

Σε αυτή την τέταρτη φάση της ανάλυσης των δεδομένων, καταναίμαμε χρονολογικά τους 542 τίτλους βιβλίων, ταξινομημένους ήδη στις τρεις κύριες κατηγορίες **IB: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός του ελληνικού κράτους, IIB: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εκτός του ελληνικού κράτους και IIIB: Εκπαιδευτική πραγματικότητα Εντός και εκτός του ελληνικού κράτους**. Αυτή η χρονολογική ταξινόμηση έγινε με στόχο την απεικόνιση της αυξομείωσης του ενδιαφέροντος των ερευνητών για κάθε θεματική, μέσα στο χρόνο. Αυτό θα μας επέτρεπε να συσχετίσουμε αυτήν την αυξομείωση της παραγωγής μέσα στο χρόνο, με σημαντικά ζητήματα της εκπαίδευσης, που είναι πολύ πιθανό να πυροδότησαν τέτοιες έρευνες.

Συγκεκριμένα, χωρίσαμε την περίοδο 1974-2008 σε πενταετίες (1973/4-1978, 1979-1983, 1984-1988, 1989-1993, 1994-1998, 1999-2003, 2004-2008), ταξινομήσαμε ανάλογα τα έργα και αποτυπώσαμε σε γραφήματα τις *αυξομειώσεις* του ενδιαφέροντος των ερευνητών για τις θεματικές κατηγορίες που προέκυψαν στην προηγούμενη φάση ανάλυσης των δεδομένων, σε κάθε 5ετία. Οι σχετικοί πίνακες και τα γραφήματα παρατίθενται παρακάτω.

Πριν από την παράθεση των πινάκων και των γραφημάτων, κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε ότι από την επεξεργασία των σχετικών δεδομένων προκύπτει ότι σημειώνεται μια γενικότερη αύξηση του ενδιαφέροντος των ερευνητών από το 1994-1998 και εξής για επιμέρους θέματα που αφορούν τις επιμέρους βαθμίδες της εκπαίδευσης, ενώ για θέματα που δεν αφορούν μόνο κάποιες συγκεκριμένες βαθμίδες εκπαίδευσης το αντίστοιχο ενδιαφέρον των ερευνητών εκτινάσσεται την περίοδο 1984-1988. Πέρα από τις σχετικές νομοθεσίες ή άλλες εξελίξεις στο χώρο της εκπαίδευσης και γενικότερα στο ελληνικό κράτος, που μπορεί να κέντρισαν ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των ερευνητών με αποτέλεσμα την αύξηση της ιστοριογραφικής παραγωγής, και που θα αναλύσουμε στη συνέχεια, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι εκείνη την περίοδο είχε παρέλθει ήδη μια δεκαετία από την ίδρυση των Παιδαγωγικών Τμημάτων και των Παιδαγωγικών Τομέων των Τμημάτων ΦΠΨ (Ν. 1268/82). Η Ιστορία της Εκπαίδευσης είχε καθιερωθεί ως επιστημονικός κλάδος και γνωστικό αντικείμενο. Αυτό σημαίνει ότι οι απόφοιτοι αυτών των σχολών θα είχαν στη διάθεσή τους τον απαιτούμενο χρόνο να ολοκληρώσουν μεταπτυχιακές σπουδές

σχετικές με το χώρο της ιστορίας και κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης και είτε να εκδώσουν τις εκπονηθείσες διατριβές τους, είτε να προχωρήσουν στη συγγραφή βιβλίων με σκοπό την ανέλιξή τους (βλ. και Αλ. Δημαράς, 2002).

Ο ακόλουθος πίνακας (5) και το αντίστοιχο γράφημα (9) αποτυπώνουν την αυξομείωση του ενδιαφέροντος των ερευνητών συγκεντρωτικά ανά 5ετία, για θέματα που αφορούν τη νεοελληνική εκπαίδευση εντός, εκτός και εντός & εκτός του ελληνικού κράτους

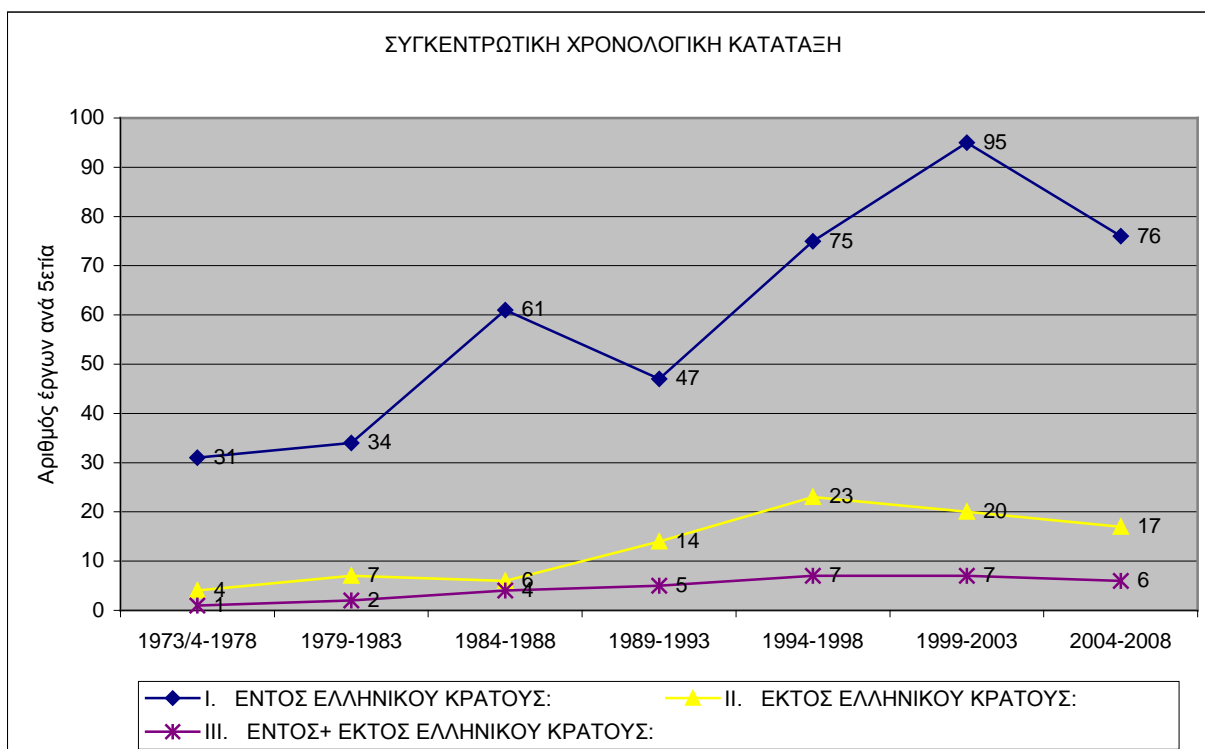
Όπως ήταν αναμενόμενο, παρατηρείται μια αύξηση του αριθμού των έργων που εκδίδονται με την πάροδο του χρόνου. Τα περισσότερα έργα εκδόθηκαν την 5ετία 1999-2003 (σύνολο 237 τίτλων), παρουσιάζοντας έναν υπερτριπλασιασμό (233.8%) της παραγωγής σε σχέση με τον αριθμό των εκδόσεων της πρώτης 5ετίας, 1974-1978 (71 τίτλοι). Αντίθετα, την τελευταία 5ετία αναφοράς, δηλ τα έτη 2004-2008, παρατηρούμε μια μείωση της παραγωγής που φτάνει στο 18,99% (192 τίτλοι), σε σχέση με την προηγούμενη 5ετία, 1999-2003.

Πίνακας 5

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑΤΑΞΗΣ

	1973/4- 1978	1979- 1983	1984- 1988	1989- 1993	1994- 1998	1999- 2003	2004- 2008
I. ΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	31	34	61	47	75	95	76
II. ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	4	7	6	14	23	20	17
III. ΕΝΤΟΣ+ ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	1	2	4	5	7	7	6
ΣΥΝΟΛΟ	71	84	138	127	203	237	192

Γράφημα 9

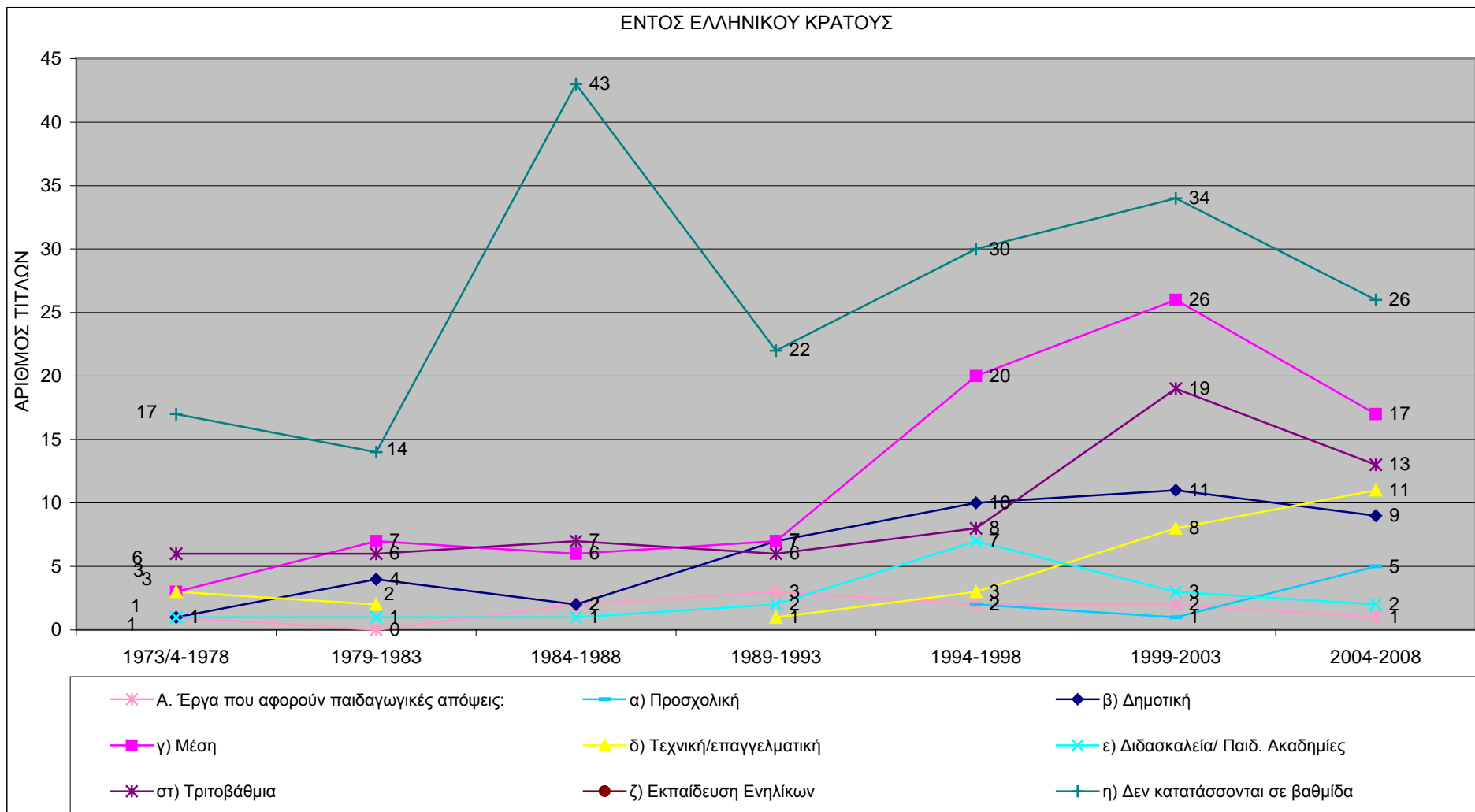

Στη συνέχεια παραθέτουμε αναλυτικούς πίνακες και γραφήματα για την αυξομείωση των εκδόσεων μέσα στο χρόνο, ανά 5ετία. Αρχικά παρατίθενται πίνακες και γραφήματα που αφορούν τη νεοελληνική εκπαίδευση «Εντός ελληνικού κράτους», αρχικά ταξινομημένα ανά βαθμίδα εκπαίδευσης και μετά ανά θεματική υποκατηγορία. Στη συνέχεια παρατίθενται οι αντίστοιχοι πίνακες και τα γραφήματα για τη νεοελληνική εκπαίδευση «Εκτός ελληνικού κράτους» και, τέλος, παρατίθενται οι αντίστοιχοι πίνακες και τα γραφήματα για τη νεοελληνική εκπαίδευση «Εντός και Εκτός ελληνικού κράτους». Μετά από κάθε γράφημα, ακολουθεί και η σχετική ανάλυση.

Πίνακας 6
ΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
(ανά βαθμίδα εκπαίδευσης)

Κατηγορία Ταξινόμησης	Αριθμός Τίτλων	Ποσοστιαία Κατανομή	1973/4-1978	1979-1983	1984-1988	1989-1993	1994-1998	1999-2003	2004-2008
I. ΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	419	77,31	31	34	61	47	75	95	76
A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις:	11	2,03	1	0	2	3	2	2	1
B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:	408	75,28	30	34	59	44	73	93	75
α) Προσχολική	9	1,66	1				2	1	5
β) Δημοτική	44	8,12	1	4	2	7	10	11	9
γ) Μέση	86	15,87	3	7	6	7	20	26	17
δ) Τεχνική/επαγγελματική	28	5,17	3	2		1	3	8	11
ε) Διδασκαλεία/ Παιδ. Ακαδημίες	17	3,14	1	1	1	2	7	3	2
στ) Τριτοβάθμια	65	11,99	6	6	7	6	8	19	13
ζ) Εκπαίδευση Ενηλίκων	0	0,00							
η) Δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα	186	34,32	17	14	43	22	30	34	26

Γράφημα 10
(ανά βαθμίδα εκπαίδευσης)

Όσον αφορά την ενασχόληση με βαθμίδες εκπαίδευσης «Εντός Ελληνικού Κράτους», βλέπουμε ότι τα έργα που δεν εντάσσονται σε κάποια συγκεκριμένη βαθμίδα παρουσιάζουν δύο «εξάρσεις»: την περίοδο 1984-1988 (41 τίτλοι) και την περίοδο 1994-2003 (32 τίτλοι). Μία πιθανή ερμηνεία των «εξάρσεων» της συγκεκριμένης περιόδου φαίνεται να μας παραπέμπει στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής της, θα μπορούσαμε να τη συσχετίσουμε γενικά με τους νόμους για την εκπαίδευση που θεσπίστηκαν από τη νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ (1982 κ εξής), με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1997 (Γ. Αρσένης) και τέλος με τις διαδικασίες της Μπολόνια (1999) και της Λισαβόνας (2000). Μετά το 2004 έχουμε μείωση της παραγωγής στους 25 τίτλους. Αν παραλληλίσουμε τις καμπύλες των αδιαβάθμητων βιβλίων με αυτές των υπολοίπων βαθμίδων, φαίνεται ότι από το 1994-1998 και εξής το ενδιαφέρον των ερευνητών εστιάζεται περισσότερο σε συγκεκριμένες βαθμίδες εκπαίδευσης και λιγότερο σε γενικά έργα.

Ειδικότερα, ανά βαθμίδα εκπαίδευσης παρατηρούμε τα εξής:

Τα έργα που αφορούν την προσχολική αγωγή, εκτός από ένα την πενταετία 1974*-1978, κάνουν την εμφάνισή τους από το 1996 και εξής. Ιστορικά, η δομή και η λειτουργία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης θεσμοθετείται με το Ν. 1566/ 1985, αλλά ειδικότερα η οργάνωση και λειτουργία των Νηπιαγωγείων θεσμοθετείται με το Π.Δ. 200/ 1-7-1998. Με το Ν. 2525/1997 καθιερώθηκε η λειτουργία των ολοήμερων νηπιαγωγείων και με το Ν. 3518/2006 γίνεται υποχρεωτική η φοίτηση στο νηπιαγωγείο για παιδιά 5 ετών.

Το ενδιαφέρον για τη δημοτική εκπαίδευση αρχίζει να παρουσιάζεται εντονότερο από το 1994 και εξής. Εκείνη την περίοδο έχουμε τα ΠΔ 8/1995 και 121/1995 για την αξιολόγηση των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου, το ΠΔ 201/1998 για την οργάνωση και λειτουργία των Δημοτικών Σχολείων και την Υπ. Απόφαση 21072β/Γ2 του 2003 για το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών. Παράλληλα, με το Ν. 2525/1997 καθιερώνεται το Ολοήμερο Δημοτικό οι Ν. 2341/1995 και 2413-1996 αφορούν θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης της μουσουλμανικής μειονότητας και με το Ν. θεσμοθετούνται θέματα αξιολόγησης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και οργάνωσης των περιφερειακών υπηρεσιών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Στις μελέτες για τη Μέση Εκπαίδευση παρατηρούμε σταδιακή άνοδο από το 1994, όταν από 7 τίτλους την περίοδο 1989-1993, ανεβαίνουμε στους 20, με αποκορύφωμα το 1999-2003, με την έκδοση 26 τίτλων. Μετά το 2005, όμως,

παρατηρείται πτώση της παραγωγής, με αποτέλεσμα να εκδοθούν 17 τίτλοι το 2004-2008. Στην εκπαιδευτική πραγματικότητα της εποχής 1994-2008 έχουμε τη Μεταρρύθμιση του 1997, το Ν. 2525/1997 για το Ενιαίο Λύκειο και την πρόσβαση των αποφοίτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τους Ν. 2640/1998 και Ν. 3475/2006 για την οργάνωση και λειτουργία της δευτεροβάθμιας τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης (Γενικό Λύκειο και ΕΠΑΛ/ΕΠΑΣ).

Η Τεχνική/Επαγγελματική εκπαίδευση αποτελεί αντικείμενο μελέτης κυρίως από το 1999 και εξής και, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες βαθμίδες, συνεχίζει να παρουσιάζει σταθερή άνοδο. Οι νόμοι και τα ΠΔ για την τεχνική/επαγγελματική εκπαίδευση αυτή την περίοδο έχουν ως εξής: με τη Μεταρρύθμιση του 1997 και το Ν. 2640/1998 για τη δευτεροβάθμια τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση, το Ν. 2916/2001 με τον οποίο τα ΤΕΙ εντάχθηκαν στην Ανώτατη εκπαίδευση, το Ν. 3027/2002 που εντάσσει την ΑΣΠΑΙΤΕ στην ανώτατη εκπαίδευση, το Ν. 3191/2003 για το Εθνικό σύστημα σύνδεσης της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης με την απασχόληση (ίδρυση των ΚΕΕ και των σχολών γονέων), το Ν. 3432/2006 για τη δομή και λειτουργία της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, το Ν. 4350/2006 για την αναδιάρθρωση της ναυτικής εκπαίδευσης, τους Ν. 2640/1998 (ΤΕΕ) και Ν. 3475/2006 για την οργάνωση και λειτουργία της δευτεροβάθμιας τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης (ΕΠΑΛ/ΕΠΑΣ), το Ν. 3577/2007 για τη δημιουργία φορέα διαχείρισης ολοκληρωμένου προγράμματος δια βίου μάθησης και το Π.Δ. 323/2003 για την αξιολόγηση των μαθητών του τεχνικού επαγγελματικού εκπαιδευτηρίου.

Το ενδιαφέρον για τα Διδασκαλεία και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες κυμαίνεται στα ίδια επίπεδα σε όλες τις χρονικές περιόδους με μικρή διαφοροποίηση την περίοδο 1994-1998, χωρίς ιδιαίτερες εξάρσεις.

Το ενδιαφέρον για την τριτοβάθμια εκπαίδευση αυξάνεται σημαντικά (από 8 σε 19 τίτλους) την περίοδο 1999-2003 και μετά αρχίζει να μειώνεται. Αυτή την περίοδο, που είναι αμέσως μετά τη Μεταρρύθμιση του 1997, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουμε τις Διαδικασίες της Μπολόνια (1999) και της Λισαβόνας (2000) και τις Συνόδους της Πράγας (2001) και του Βερολίνου (2003). Τα θέματα που απασχόλησαν τους Υπουργούς Παιδείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφορούσαν κατά κύριο λόγο την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και τη συμβολή της στη δια βίου εκπαίδευση. Στο ελληνικό κράτος, εκτός από τους Ν.2525,2530,2552/1997 της Μεταρρύθμισης, έχουμε το Ν.2909/2001 για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια

εκπαίδευση, το Ν. 2916/2001 για τη διάρθρωση της ανώτατης εκπαίδευσης και για θέματα του τεχνολογικού της τομέα, με τον οποίο τα ΤΕΙ εντάχθηκαν στην Ανώτατη εκπαίδευση, το Ν. 3027/2002 που εντάσσει την ΑΣΠΑΙΤΕ στην ανώτατη εκπαίδευση, το Ν. 3187/2003 για τα Ανώτατα Στρατιωτικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, το Ν. 3191/2003 για τη σύνδεση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης με την απασχόληση, το Ν. 3255/2004 για την ίδρυση νέων πανεπιστημιακών τμημάτων και άλλα θέματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το Ν. 3374/2005 για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, το Ν. 3404/2005 για ρύθμιση θεμάτων της ανώτατης εκπαίδευσης, το Ν. 3685/2008 για τις μεταπτυχιακές σπουδές και το Ν. 3696/2008 για την ίδρυση και λειτουργία κολλεγίων.

Η μελέτη της εκπαίδευσης των φύλων αρχίζει να απασχολεί τους μελετητές από το 1986 και εξής. Έχουν προηγηθεί οι κοινωνικές πιέσεις και το γυναικείο κίνημα. Η εισαγωγή του ριζοσπαστικού φεμινισμού στην Ελλάδα γίνεται στα τέλη της δεκαετίας του '70 από μικρές αυτόνομες ομάδες νεαρών γυναικών μεσοαστικής καταγωγής, υψηλής μορφωτικής σκευής και αριστερής πολιτικής ιδεολογίας. Τα έντυπα «Σκούπα» (1979-81) και «Κατίνα» (1987) οριοθετούν αντίστοιχα την αρχή και το τέλος των έντονων διεργασιών. Από την άλλη, ο Νόμος 1329/83 *«Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο»*, εκσυγχρονίζει το οικογενειακό δίκαιο και κατοχυρώνει θεσμικά την ισότητα των δύο φύλων και ο Ν. 1268/1982 για τη *«Δομή και λειτουργία των ΑΕΙ»*, προβλέπει ότι αποστολή των ΑΕΙ είναι και *«να συμβάλλουν στην εμπέδωση της ισότητας των φύλων και της ισοπολιτείας μεταξύ ανδρών και γυναικών»*. Παράλληλα, οι έντονες επιρροές της Νέας Ιστορίας αυτή την περίοδο, προσανατολίζουν το ενδιαφέρον το ερευνητών σε επιμέρους θεματικές, όπως το φύλο.

Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι η ενασχόληση των μελετητών με θέματα ιστορίας των διαφόρων βαθμίδων της εκπαίδευσης και άλλων επιμέρους θεματικών σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την αντίστοιχη ελληνική βασική νομοθεσία και τις συνόδους ή διαδικασίες της ΕΕ.

Πίνακας 7
ΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
(ανά θεματική υποκατηγορία)

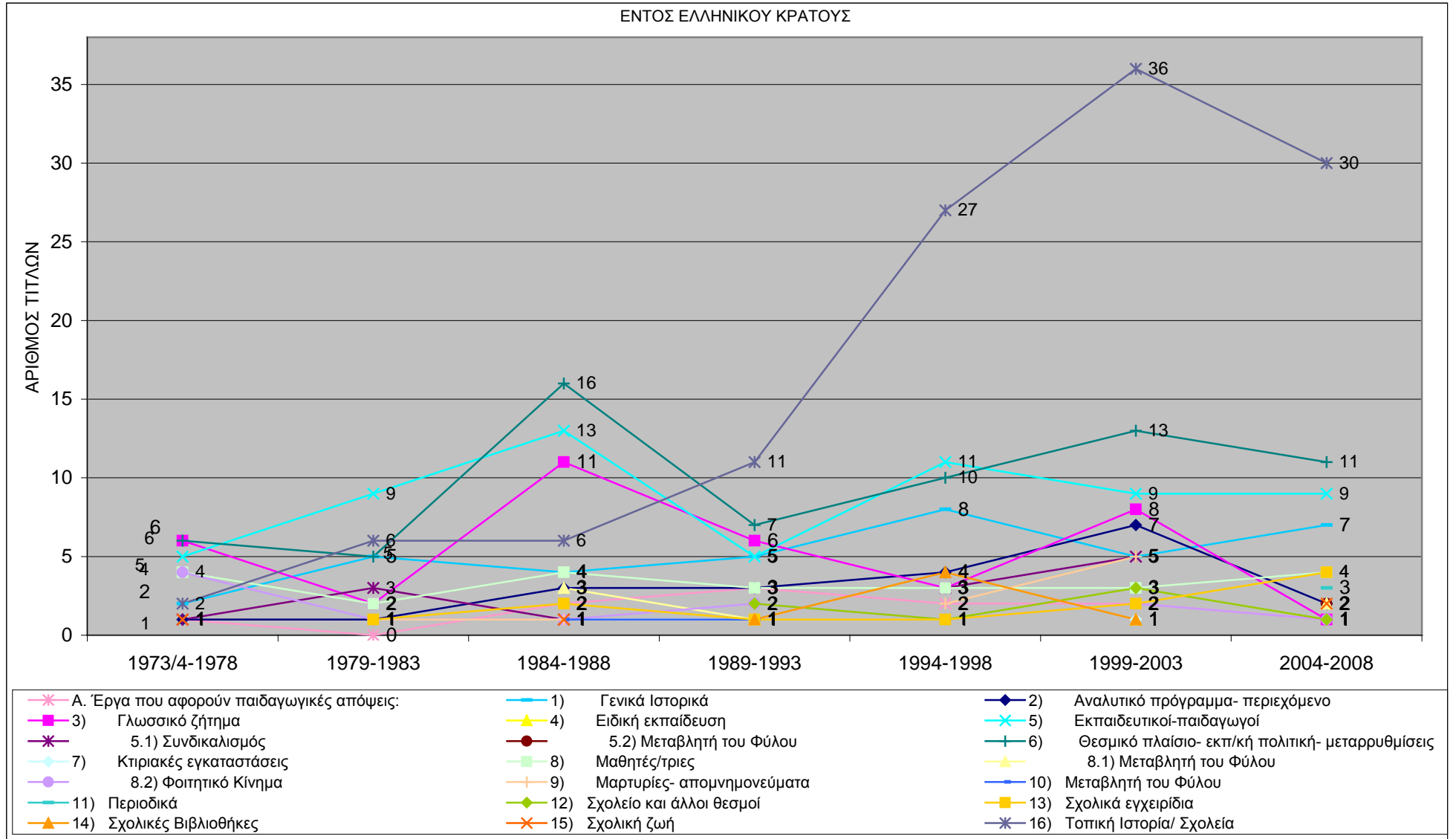
Κατηγορία Ταξινόμησης	Αριθμός Τίτλων	Ποσοστιαία Κατανομή	1973/4-1978	1979-1983	1984-1988
I. ΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	419	77,16	31	34	61
<i>A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις:</i>	11	2,03	1	0	2
<i>B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:</i>	408	75,14	30	34	59
1) Γενικά Ιστορικά	36	6,63	2	5	4
2) Αναλυτικό πρόγραμμα-περιεχόμενο	21	3,87	1	1	3
3) Γλωσσικό ζήτημα	37	6,81	6	2	11
4) Ειδική εκπαίδευση	2	0,37			
5) Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί	61	11,23	5	9	13
5.1) Συνδικαλισμός	13	2,39	1	3	1
5.2) Μεταβλητή του Φύλου	2	0,37			
6) Θεσμικό πλαίσιο- εκπ/κή πολιτική- μεταρρυθμίσεις	68	12,52	6	5	16
7) Κτιριακές εγκαταστάσεις	3	0,55			1
8) Μαθητές/τριες	23	4,24	4	2	4
8.1) Μεταβλητή του Φύλου	6	1,10			3
8.2) Φοιτητικό Κίνημα	12	2,21	4	1	1
9) Μαρτυρίες- απομνημονεύματα	9	1,66		1	1
10) Μεταβλητή του Φύλου	2	0,37			1
11) Περιοδικά	5	0,92			2
12) Σχολείο και άλλοι θεσμοί	7	1,29			
13) Σχολικά εγχειρίδια	11	2,03		1	2
14) Σχολικές Βιβλιοθήκες	6	1,10			
15) Σχολική ζωή	4	0,74	1		1
16) Τοπική Ιστορία/ Σχολεία	118	21,73	2	6	6

Κατηγορία Ταξινόμησης	Αριθμός Τίτλων	Ποσοστιαία Κατανομή	1973/4-1978	1979-1983	1984-1988	1989-1993	1994-1998	1999-2003	2004-2008
I. ΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	419	77,31	31	34	61	47	75	95	76

A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις:	11	2,03							
			1	0	2	3	2	2	1
B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:	408	75,28							
			30	34	59	44	73	93	75
1) Γενικά Ιστορικά	36	6,64							
			2	5	4	5	8	5	7
2) Αναλυτικό πρόγραμμα-περιεχόμενο	21	3,87							
			1	1	3	3	4	7	2
3) Γλωσσικό ζήτημα	37	6,83							
			6	2	11	6	3	8	1
4) Ειδική εκπαίδευση	2	0,37							
						1		1	
5) Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί	61	11,25							
			5	9	13	5	11	9	9
5.1) Συνδικαλισμός	13	2,40							
			1	3	1		3	5	
5.2) Μεταβλητή του Φύλου	2	0,37							
									2
6) Θεσμικό πλαίσιο-εκπ/κή πολιτική-μεταρρυθμίσεις	68	12,55							
			6	5	16	7	10	13	11
7) Κτιριακές εγκαταστάσεις	3	0,55							
					1	1		1	
8) Μαθητές/τριες	23	4,24							
			4	2	4	3	3	3	4
8.1) Μεταβλητή του Φύλου	6	1,11							
					3	1			2
8.2) Φοιτητικό Κίνημα	12	2,21							
			4	1	1	2	1	2	1
9) Μαρτυρίες-απομνημονεύματα	9	1,66							
				1	1		2	5	
10) Μεταβλητή του Φύλου	2	0,37							
					1	1			
11) Περιοδικά	5	0,92							
					2				3
12) Σχολείο και άλλοι θεσμοί	7	1,29							
						2	1	3	1
13) Σχολικά εγχειρίδια	11	2,03							
				1	2	1	1	2	4
14) Σχολικές Βιβλιοθήκες	6	1,11							
						1	4	1	
15) Σχολική ζωή	4	0,74							
			1		1				2
16) Τοπική Ιστορία/ Σχολεία	118	21,77							
			2	6	6	11	27	36	30

Γράφημα 11
(ανά θεματική υποκατηγορία)

ΕΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Από την ανάλυση των παραπάνω στοιχείων που αφορούν τις υπόλοιπες θεματικές κατηγορίες σε θέματα εκπαίδευσης εντός του ελληνικού κράτους, σημειώσαμε τα εξής: Οι περισσότερες θεματικές δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες αυξομειώσεις στη διάρκεια των ετών 1974 έως 2008. Εξαιρούνται τα έργα που αφορούν την Τοπική ιστορία/σχολεία, αυτά που αφορούν το θεσμικό πλαίσιο/εκπαιδευτική πολιτική/μεταρρυθμίσεις, τους εκπαιδευτικούς/παιδαγωγούς και το γλωσσικό ζήτημα.

Αναλυτικότερα, το ενδιαφέρον για την εκπαιδευτική ιστορία συγκεκριμένων περιοχών της Ελλάδας ή για συγκεκριμένες σχολικές μονάδες αρχίζει κυριολεκτικά να «εκτινάσσεται» στα ύψη μετά την περίοδο 1989-1993. Χαρακτηριστικά, από 6 τίτλους το 1984-1988 φτάνουμε στους 11 το 1989-1993 και στους 27 το 1994-1998, στους 36 το 1999-2003 και στους 30 το 2004-2008. Μία εξήγηση θα ήταν οι προσπάθειες αυτονομίησης και ανεξαρτητοποίησης και οι διεκδικήσεις των χωρών του πρώην ανατολικού μπλοκ, μετά την κατάρρευσή του το 1989. Το «Μακεδονικό ζήτημα», που επανεμφανίστηκε με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ανάμεσα σε Ελλάδα, Βουλγαρία και Γιουγκοσλαβία στην αρχή, και Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας στη συνέχεια, ως το Ζήτημα της ονομασίας της ΠΓΔΜ, και οι γενικότερες εθνικιστικές εξάρσεις στα Βαλκάνια φαίνεται ότι δημιούργησαν «αντιστάσεις» και στο χώρο της ιστορίας της εκπαίδευσης, καθώς εξακολουθούν να υπάρχουν θέματα της Ελλάδας με γείτονες χώρες. Εξού και, όπως παρατηρήσαμε ήδη στο κεφάλαιο της ανάλυσης των θεματικών κατηγοριών (γ' φάση), τα περισσότερα έργα αναφέρονται στην περιοχή της Μακεδονίας.

Ένας άλλος παράγοντας για την έξαρση της τοπικής ιστορίας αυτή την περίοδο θα μπορούσε να είναι το ρεύμα της «Νέας Ιστορίας»-μικροϊστορίας, που εμφανίζεται τότε στην Ελλάδα και που ευνοεί τη διάσπαση της ιστορίας σε πολλές μικρές ιστορίες και την ενασχόληση με συγκεκριμένους τόπους και πρόσωπα.

Με τον ίδιο τρόπο, η «Νέα Ιστορία» θα μπορούσε να επηρεάζει και την κατηγορία των Εκπαιδευτικών/Παιδαγωγών, και την αύξησή της από το 1994-1998 και εξής. Αυτή η κατηγορία παρουσιάζει άνοδο και την περίοδο 1984-1988, όπως και η θεματική του Γλωσσικού ζητήματος. Τα έργα, πολλά από τα οποία είναι κοινά και στις δύο κατηγορίες, αφορούν τους πρωτεργάτες και άλλα θέματα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Το ενδιαφέρον για τους Εκπαιδευτικούς/Παιδαγωγούς παραμένει αμείωτο μέχρι σήμερα. Η θεματική του Γλωσσικού ζητήματος αρχικά έκανε την εμφάνισή της με 5 έργα μαζί το 1976-77, αμέσως μετά την καθιέρωση της νεοελληνικής γλώσσας σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, με τον νόμο 309/30.04.1976 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδύσεως». Η

θεματική του Γλωσσικού ζητήματος παρουσιάζει ακόμη δύο εξάρσεις: την περίοδο 1984-88 (η οποία θα μπορούσε να συσχετιστεί με την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος γραφής της ελληνικής γλώσσας με το Π.Δ. 297/1982) και την περίοδο 1999-2003. Αντίθετα, από το 2004 έως το 2008 εκδόθηκε μόνο ένα σχετικό έργο.

Η τελευταία κατηγορία με ιδιαίτερη αυξομείωση είναι η θεματική για το Θεσμικό πλαίσιο/ εκπαιδευτική πολιτική/μεταρρυθμίσεις. Παρατηρούμε δύο κορυφώσεις του ενδιαφέροντος των ερευνητών: το 1984-1988 και το 1999-2003. Για το 1999-2003, το αυξημένο ενδιαφέρον θα μπορούσε να εξηγηθεί με τη Μεταρρύθμιση του 1997, που πυροδότησε τέτοια παραγωγή. Για το 1984-1988, μπορούμε να συσχετίσουμε την παραγωγή ως αποτέλεσμα των βασικών νόμων για την εκπαίδευση από τη Μεταρρύθμιση του 1977, και με τους νόμους από τη νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ (1982 και εξής), ιδίως με τους Ν. 1566/1985 για τη δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, Ν. 1268/1982 για τη δομή και λειτουργία των ΑΕΙ, και το Ν. 1404/1983 για τη δομή και λειτουργία των ΤΕΙ.

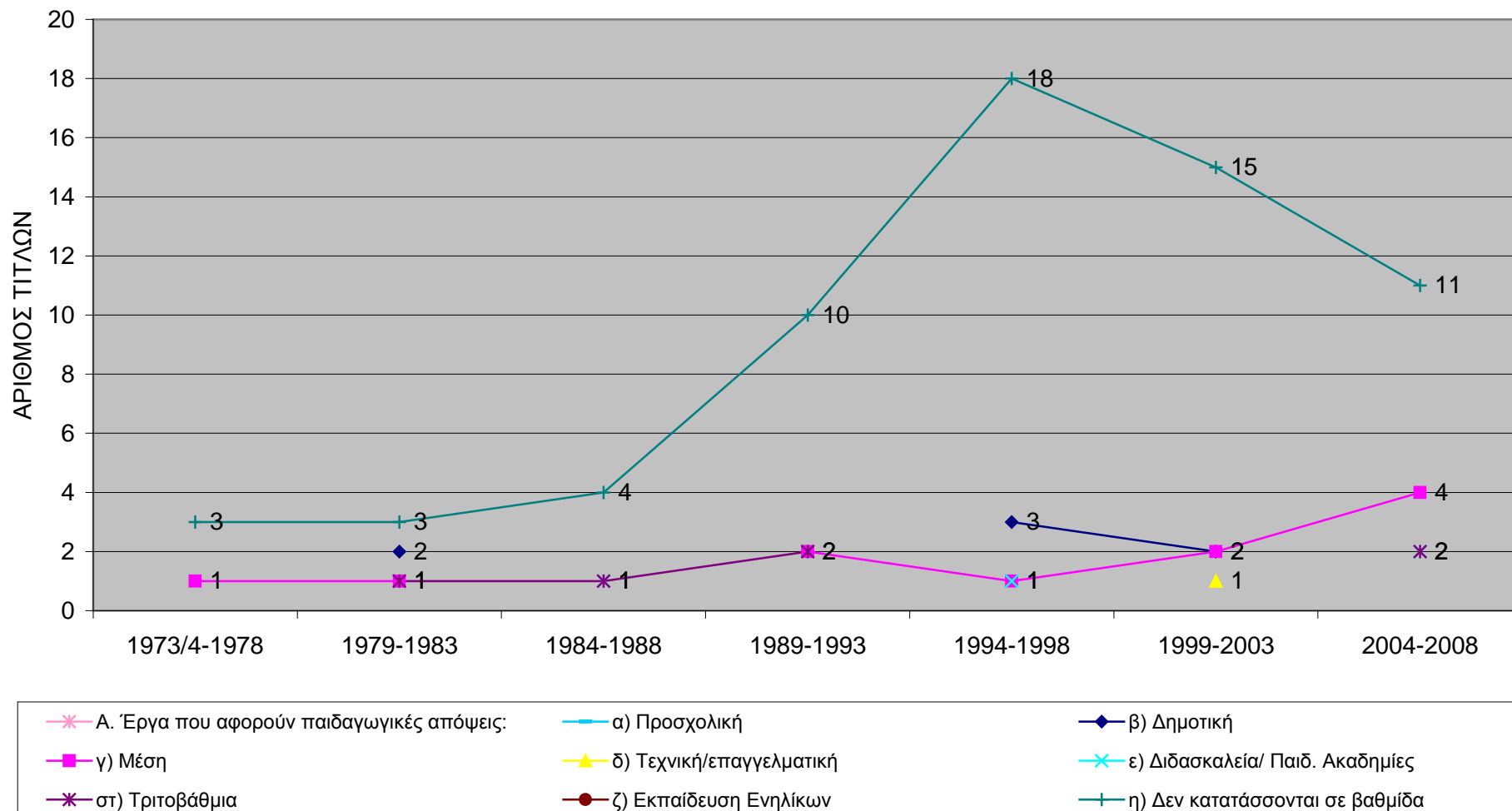
Μια μικρή αύξηση παρατηρείται στη θεματική του Αναλυτικού προγράμματος/περιεχομένου, την περίοδο 1999-2003. Μία πιθανή εξήγηση για τα έργα του 2003 θα μπορούσε να είναι οι Υπουργικές αποφάσεις για το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Δημοτικού και Γυμνασίου, στις αρχές του 2003, αλλά τα θέματα στα οποία αναφέρονται τα βιβλία είναι πολύ διαφορετικά μεταξύ τους, ώστε να μπορούμε να τα αποδώσουμε κάπου συγκεκριμένα.

Πίνακας 8
ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
(ανά βαθμίδα εκπαίδευσης)

Κατηγορία Ταξινόμησης	Αριθμός Τίτλων	Ποσοστιαία Κατανομή	1973/4-1978	1979-1983	1984-1988	1989-1993	1994-1998	1999-2003	2004-2008
Π. ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	91	16,79							
Α. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις:	0	0,00							
Β. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:	91	16,79							
α) Προσχολική	0	0,00							
β) Δημοτική	7	1,29		2			3	2	
γ) Μέση	11	2,03	1	1		2	1	2	4
δ) Τεχνική/ επαγγελματική	1	0,18						1	
ε) Διδασκαλεία/ Παιδ. Ακαδημίες	4	0,74			1		1		2
στ) Τριτοβάθμια	6	1,11		1	1	2			2
ζ) Εκπαίδευση Ενηλίκων	0	0,00							
η) Δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα	64	11,81	3	3	4	10	18	15	11

Γράφημα 12
(ανά βαθμίδα εκπαίδευσης)

ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Στα παραπάνω έργα, που αφορούν τις βαθμίδες της εκπαίδευσης για περιοχές εκτός του ελληνικού κράτους, η μεγαλύτερη αυξομείωση του ενδιαφέροντος των ερευνητών μέσα στο χρόνο παρατηρείται στα έργα που δεν εντάσσονται σε κάποια συγκεκριμένη βαθμίδα. Όπως και στην κατηγορία των έργων εντός του ελληνικού κράτους, έτσι και εδώ η μεγαλύτερη παραγωγή βιβλίων παρατηρείται από το 1989-1993 και μετά, ενώ παρατηρείται μείωσή της στο τέλος της περιόδου.

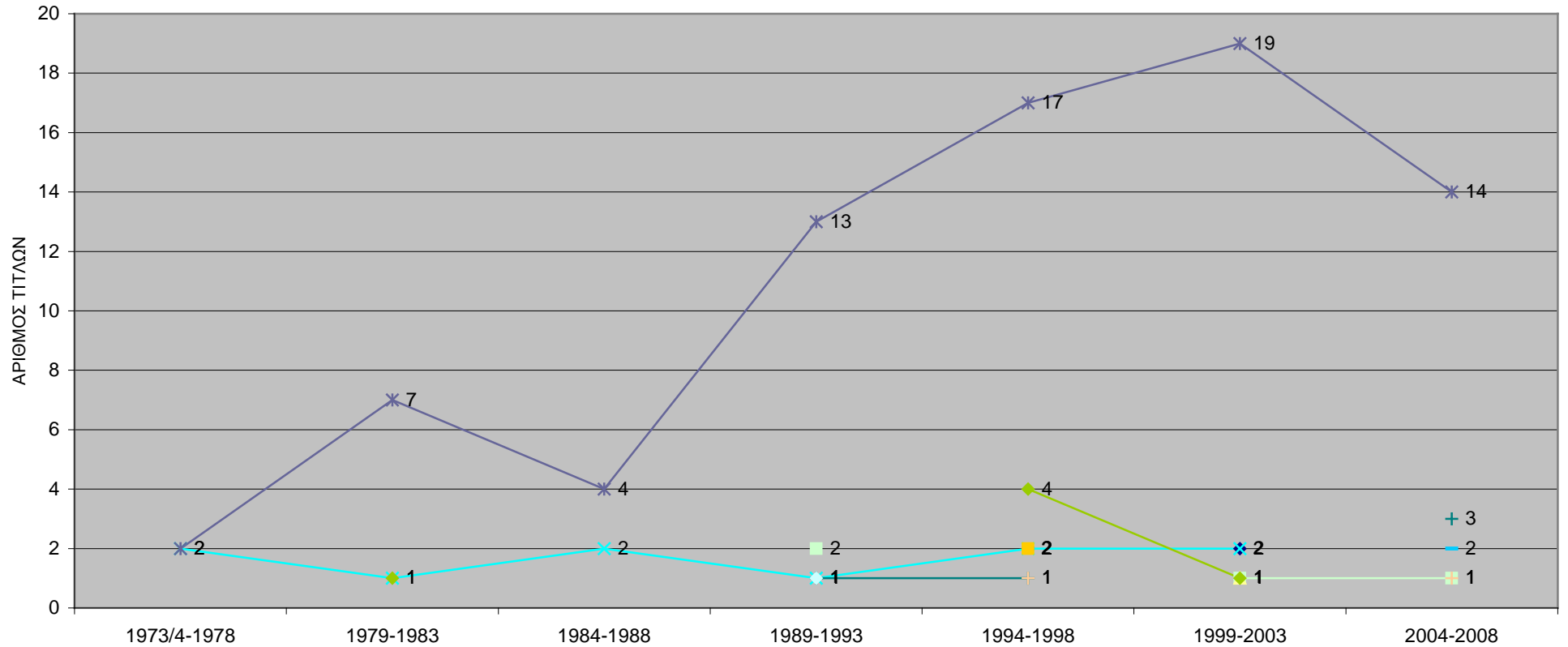
Η Δημοτική Εκπαίδευση απασχολεί του μελετητές κυρίως από το 1994 έως το 2003, η Μέση κυρίως από το 1989 έως το 2008, η Τριτοβάθμια από το 1979 έως το 1993 και ξανά το 2004-2008, ενώ τα Διδασκαλεία/Παιδαγωγικές Ακαδημίες δεν παρουσιάζουν διαφοροποίηση.

Πίνακας 9
ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
(ανά θεματική υποκατηγορία)

Κατηγορία Ταξινόμησης	Αριθμός Τίτλων	Ποσοστιαία Κατανομή	1973/4-1978	1979-1983	1984-1988	1989-1993	1994-1998	1999-2003	2004-2008
Π. ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	91	16,79	4	7	6	14	23	20	17
<i>A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις:</i>	0	0,00							
<i>B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:</i>	91	16,79	4	7	6	14	23	20	17
1) Γενικά Ιστορικά	4	0,74					2		2
2) Αναλυτικό πρόγραμμα-περιεχόμενο	2	0,37						2	
3) Γλωσσικό ζήτημα	0	0,00							
4) Ειδική εκπαίδευση	0	0,00							
5) Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί	10	1,85	2	1	2	1	2	2	
5.1) Συνδικαλισμός	0	0,00							
5.2) Μεταβλητή του Φύλου	0	0,00							
6) Θεσμικό πλαίσιο-εκπ/κή πολιτική-μεταρρυθμίσεις	5	0,92				1	1		3
7) Κτιριακές εγκαταστάσεις	1	0,18				1			
8) Μαθητές/τριες	4	0,74				2		1	1
8.1) Μεταβλητή του Φύλου	1	0,18						1	
8.2) Φοιτητικό Κίνημα	0	0,00							
9) Μαρτυρίες-απομνημονεύματα	2	0,37					1		1
10) Μεταβλητή του Φύλου	1	0,18							
11) Περιοδικά	0	0,00							
12) Σχολείο και άλλοι θεσμοί	6	1,11		1			4	1	
13) Σχολικά εγχειρίδια	2	0,37					2		
14) Σχολικές Βιβλιοθήκες	0	0,00							
15) Σχολική ζωή	0	0,00							
16) Τοπική Ιστορία/ Σχολεία	76	14,02	2	7	4	13	17	19	14

Γράφημα 13
(ανά θεματική υποκατηγορία)

ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

✱ A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις:	1) Γενικά Ιστορικά	2) Αναλυτικό πρόγραμμα- περιεχόμενο
3) Γλωσσικό ζήτημα	4) Ειδική εκπαίδευση	5) Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί
5.1) Συνδικαλισμός	5.2) Μεταβλητή του Φύλου	6) Θεσμικό πλαίσιο- εκπ/κή πολιτική- μεταρρυθμίσεις
7) Κτιριακές εγκαταστάσεις	8) Μαθητές/τριες	8.1) Μεταβλητή του Φύλου
8.2) Φοιτητικό Κίνημα	9) Μαρτυρίες- απομνημονεύματα	10) Μεταβλητή του Φύλου
11) Περιοδικά	12) Σχολείο και άλλοι θεσμοί	13) Σχολικά εγχειρίδια
14) Σχολικές Βιβλιοθήκες	15) Σχολική ζωή	16) Τοπική Ιστορία/ Σχολεία

Στις υπόλοιπες θεματικές κατηγορίες Εκτός ελληνικού κράτους, παρατηρούμε, ότι η θεματική της τοπικής ιστορίας/σχολείων, που συγκεντρώνει τη «μερίδα του λέοντος» του συνόλου της ιστοριογραφικής παραγωγής της κατηγορίας, αυξάνεται κατακόρυφα μετά το 1988. Συγκεκριμένα, από 4 τίτλους το 1984-1988, φτάνει στους 13 (το χρονικό διάστημα 1989-1993), στους 17 (το χρονικό διάστημα 1994-1998), στους 19 (το χρονικό διάστημα 1999-2003) και στους 14 το 2004-2008. Όπως προαναφέραμε, η πλειονότητα των έργων αναφέρεται σε περιοχές της Μακεδονίας και της Κωνσταντινούπολης, σε μια προσπάθεια των μελετητών να αποδείξουν την εθνική συνέχεια σε αυτές τις διαφιλονικούμενες περιοχές, ιδίως με τα ζητήματα εθνικών ταυτοτήτων στα Βαλκάνια που προέκυψαν εντονότερα με την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ.

Η θεματική των εκπαιδευτικών/παιδαγωγών δεν παρουσιάζει διαφοροποιήσεις, εκτός από την τελευταία περίοδο (2004-2008) που δεν εμφανίζει σχετικά έργα.

Το θεσμικό πλαίσιο/εκπαιδευτική πολιτική/μεταρρυθμίσεις εμφανίζει από ένα έργο το 1989 και το 1995 και αυξάνεται σε 3 την περίοδο 2004-2008.

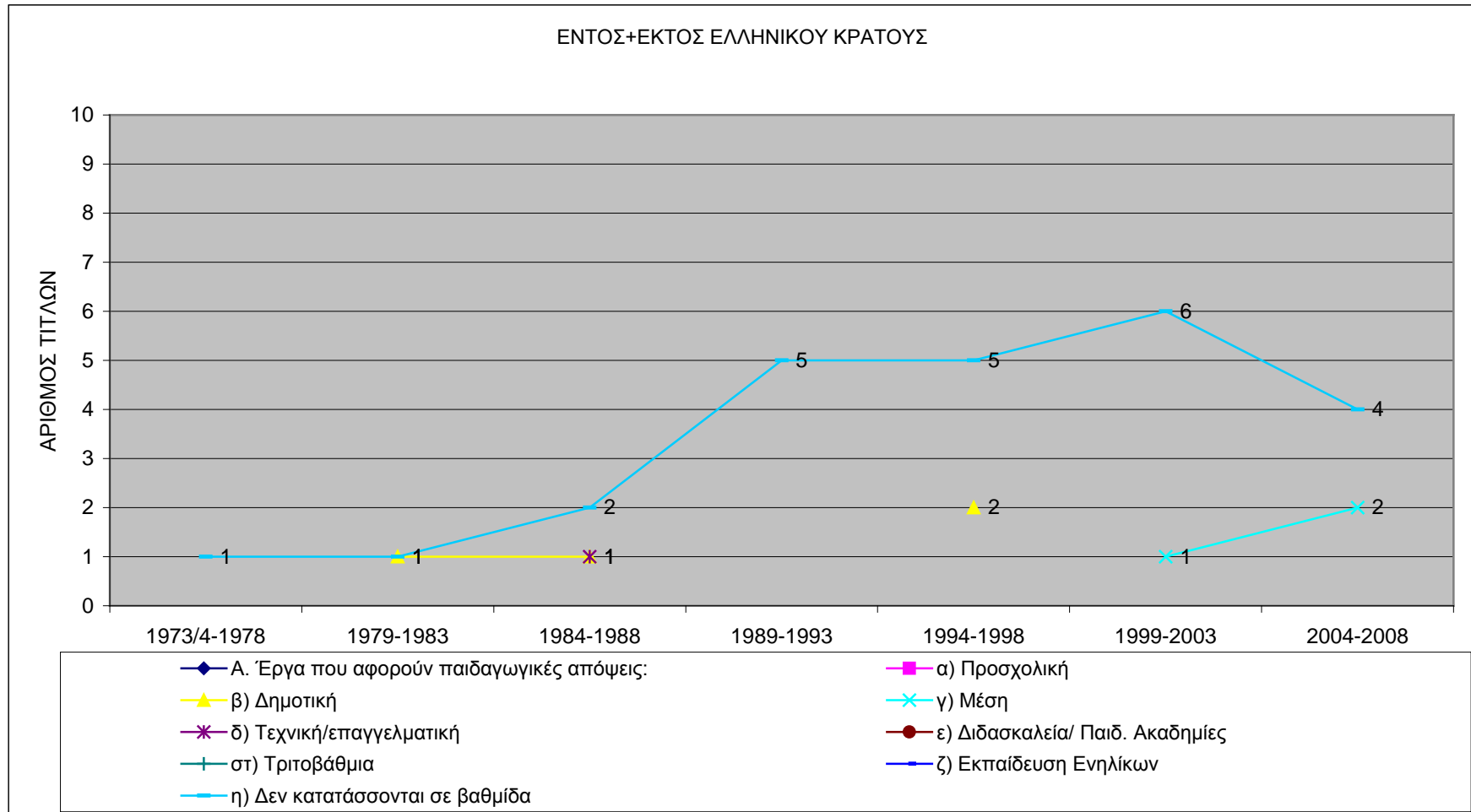
Το Σχολείο και άλλοι θεσμοί εμφανίζει 1 έργο το 1983, επανέρχεται με 4 έργα το 1994-1998 και 1 έργο το 2002.

Οι Μαθητές/τριες εμφανίζουν 2 έργα το 1989-1993, 1 το 2000 και 1 το 2007.

Πίνακας 10
ΕΝΤΟΣ & ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
(ανά βαθμίδα εκπαίδευσης)

Κατηγορία Ταξινόμησης	Αριθμός Τίτλων	Ποσοστιαία Κατανομή	1973/4- 1978	1979- 1983	1984- 1988	1989- 1993	1994- 1998	1999- 2003	2004- 2008
ΙΙΙ. ΕΝΤΟΣ+ ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	32	5,90	1	2	4	5	7	7	6
Α. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις:	0	0,00							
Β. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:	32	5,90	1	2	4	5	7	7	6
α) Προσχολική	0	0,00							
β) Δημοτική	4	0,74		1	1		2		
γ) Μέση	3	0,55						1	2
δ) Τεχνική/επαγγελματική	1	0,18			1				
ε) Διδασκαλεία/ Παιδ. Ακαδημίες	0	0,00							
στ) Τριτοβάθμια	0	0,00							
ζ) Εκπαίδευση Ενηλίκων	0	0,00							
η) Δεν κατατάσσονται σε βαθμίδα	24	4,43	1	1	2	5	5	6	4

Γράφημα 14
(ανά βαθμίδα εκπαίδευσης)

Όσο αφορά τα έργα Εντός και Εκτός ελληνικού κράτους, τα περισσότερα δεν είναι ενταγμένα σε βαθμίδες. Το ενδιαφέρον για αυτά αυξάνεται, όπως και στις προηγούμενες κατηγορίες, από το 1989 και εξής αλλά οι διαφοροποιήσεις είναι μικρή.

Σποραδικά, εμφανίζονται έργα της Δημοτικής εκπαίδευσης: 1 το 1983, 1 το 1985, 1 το 1995 και 1 το 1998.

Για τη Μέση εκπαίδευση έχουμε 1 έργο το 200, 1 το 2006 και 1 το 2007.

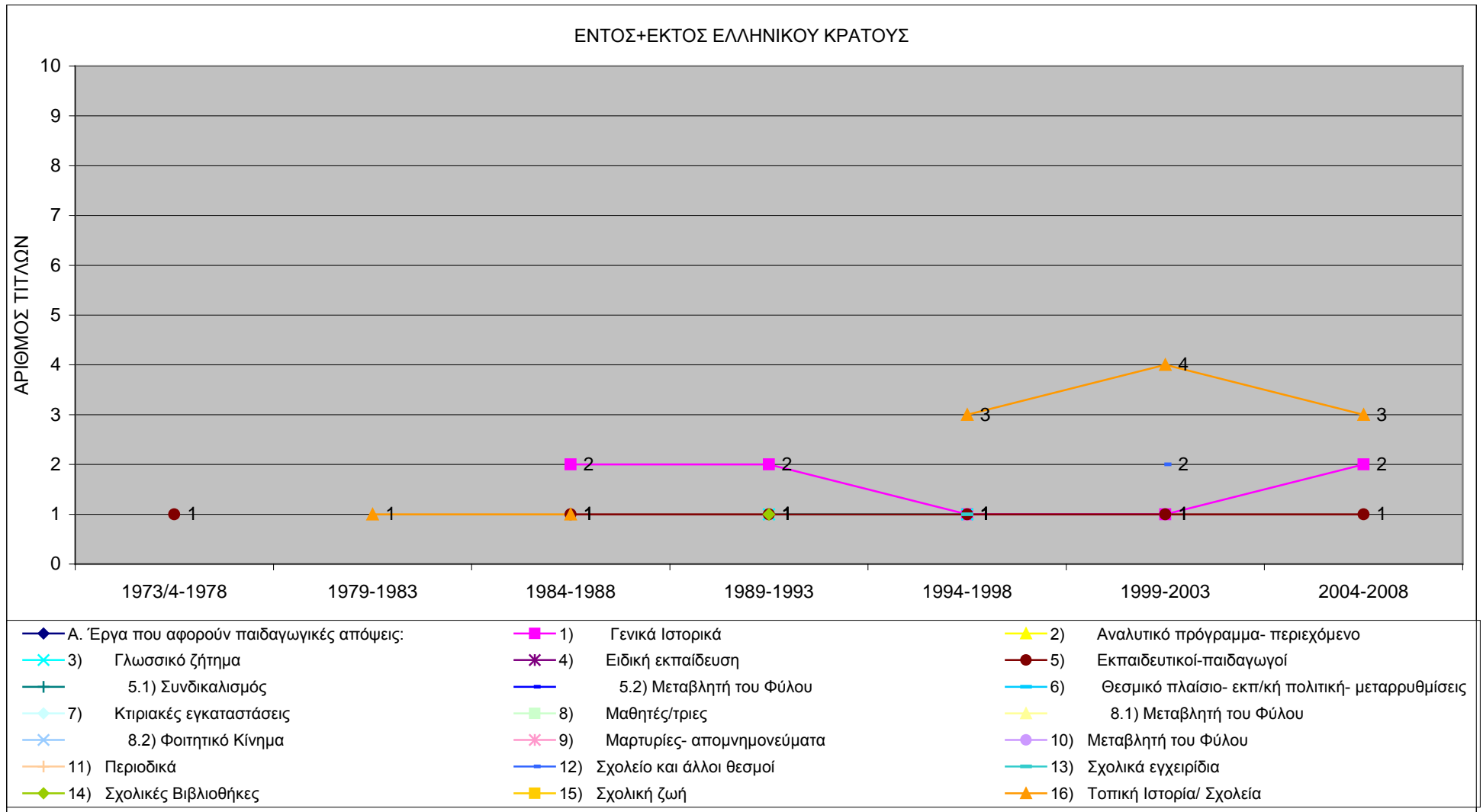
Τέλος, για την Τεχνική/επαγγελματική εκπαίδευση έχουμε 1 έργο το 1986.

Τα παραπάνω έργα δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη συγκέντρωση σε μια χρονική περίοδο και η σποραδικότητά τους δε μας επιτρέπει να αποδώσουμε κάπου τις μικρές αυξομειώσεις τους.

Πίνακας 11
ΕΝΤΟΣ & ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
(ανά θεματική υποκατηγορία)

Κατηγορία Ταξινόμησης	Αριθμός Τίτλων	Ποσοστιαία Κατανομή	1973/4- 1978	1979- 1983	1984- 1988	1989- 1993	1994- 1998	1999- 2003	2004- 2008
III. ΕΝΤΟΣ+ ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ:	32	5,90	1	2	4	5	7	7	6
<i>A. Έργα που αφορούν παιδαγωγικές απόψεις:</i>	0	0,00							
<i>B. Έργα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πραγματικότητα:</i>	32	5,90	1	2	4	5	7	7	6
1) Γενικά Ιστορικά	8	1,48			2	2	1	1	2
2) Αναλυτικό πρόγραμμα- περιεχόμενο	0	0,00							
3) Γλωσσικό ζήτημα	2	0,37				1	1		
4) Ειδική εκπαίδευση	0	0,00							
5) Εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί	6	1,11	1		1	1	1	1	1
5.1) Συνδικαλισμός	0	0,00							
5.2) Μεταβλητή του Φύλου	0	0,00							
6) Θεσμικό πλαίσιο- εκπ/κή πολιτική- μεταρρυθμίσεις	0	0,00							
7) Κτιριακές εγκαταστάσεις	0	0,00							
8) Μαθητές/τριες	0	0,00							
8.1) Μεταβλητή του Φύλου	0	0,00							
8.2) Φοιτητικό Κίνημα	0	0,00							
9) Μαρτυρίες- απομνημονεύματα	0	0,00							
10) Μεταβλητή του Φύλου	0	0,00							
11) Περιοδικά	0	0,00							
12) Σχολείο και άλλοι θεσμοί	2	0,37						2	
13) Σχολικά εγχειρίδια	1	0,18					1		
14) Σχολικές Βιβλιοθήκες	1	0,18				1			
15) Σχολική ζωή	0	0,00							
16) Τοπική Ιστορία/ Σχολεία	12	2,21		1	1		3	4	3

Γράφημα 15
(ανά θεματική υποκατηγορία)

Όπως βλέπουμε από τους παραπάνω πίνακες, στις υπόλοιπες θεματικές των έργων Εντός και Εκτός ελληνικού κράτους, πάλι η Τοπική ιστορία/σχολεία έχει την τιμητική της. Παρουσιάζει από ένα έργο το 1979 και το 1985 και επανεμφανίζεται το 1994-1998 με 3 έργα, το 1999-2003 με 4 έργα και το 2004-2008 με 3 έργα. Πέντε (5) από τα έργα αφορούν περιοχές της Μακεδονίας και 2 της Λευκάδας. Πάλι θα μπορούσαμε να αποδώσουμε την ενασχόληση με την περιοχή της Μακεδονίας, στην προσπάθεια να φανεί η συνέχεια της ελληνικής ταυτότητας εκεί.

Τα γενικά ιστορικά έργα έχουν μια μικρή αυξομείωση με 2 έργα το 1984-1988 και το 1989-1993, 1 έργο το 1994-1998, 1 έργο το 1999-2003 και 2 έργα το 2004-2008.

Η θεματική των Εκπαιδευτικών/παιδαγωγών παρουσιάζουν σταθερή πορεία με 1 έργο σε κάθε περίοδο, εκτός από το 1979-1983, που δεν υπάρχει σχετική μελέτη.

Το Σχολείο και άλλοι θεσμοί, εμφανίζει μόνο 2 έργα την περίοδο 1999-2003 και το Γλωσσικό ζήτημα από 1 έργο το 1989-1993 και το 1994-1998.

ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΕΙΣ

Ανάμεσα στα έργα που καταγράψαμε, συμπεριλάβαμε και έργα που επανεκδόθηκαν μετά το 1974. Συνήθως αυτά τα έργα επανεκδίδονταν με την επιμέλεια τρίτων μελετητών που τα προλόγιζαν και τα σχολίαζαν. Στη συνέχεια παραθέτουμε τα συγκεκριμένα έργα, κατ' αλφαβητική σειρά ως προς το επώνυμο του συγγραφέα. Αναφέρεται το έτος επανέκδοσης των βιβλίων, μετά το 1973, ενώ το έτος πρώτης έκδοσής τους αναφέρεται στην ανάλυση των βιβλίων που έπεται:

ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΕΙΣ					
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΤΙΤΛΟΣ	ΕΚΔΟΣΕΙΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΤΟΣ	ISBN
Αραβαντινός, Παναγιώτης - Νικολαΐδου, Ελευθερία (επ)	<i>Ιστορία της ελληνικής παιδείας παρ' Ελλησιν</i>	Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών	Ιωάννινα	1986	
Γιαννίδης, Ελισσαίος	<i>Γλώσσα και ζωή. Αναλυτική μελέτη του γλωσσικού ζητήματος</i>	Κάλβος	Αθήνα	1974	
Γληνός, Δημήτρης- Ηλιού Φίλιππος (επ.)	<i>Απαντα 1898-1943</i>	Θεμέλιο	Αθήνα	1983	960-310-026-9
Γριτσόπουλος , Τάσος	<i>Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή</i>	[χ.ο]	Αθήνα	2004	
Δελμούζος , Αλέξανδρος	<i>Το κρυφό σκολειό, 1908- 1911</i>	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονί κη	2006	9602436204
Δελμούζος, Αλέξανδρος	<i>Το βιβλίο αυτό εγράφη με την πεποίθησιν ότι θα το διαβάζουν κάποτε σαν παραμύθι</i>	Μπάϋρον	Αθήνα	1983	
Δελμούζος, Αλέξανδρος	<i>Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής Σχολής</i>	Μπάϋρον	Αθήνα	1983	
Ιμβριώτης, Γιάννης	<i>Η κοινωνική σημασία της ιδεολογίας του δημοτικισμού</i>	Σύγχρονη Εποχή	Αθήνα	1976	
Καλαντζής, Κώστας	<i>Η παιδεία εν Ελλάδι, 1935-1951</i>	Ελληνικά Γράμματα	Αθήνα	2002	960-406-305-7
Κάστανος , Θεόδωρος	<i>Η εκπαίδευση των δημοδιδασκάλων στην Ελλάδα</i>	Δημόσια Βιβλιοθήκη Φλώρινας "Βασιλικής Πιτόσκα - Βαρνά"	Φλώρινα	1995	960-85362-4-3
Καστόρχης, Ευθύμιος- Μακρής Νικόλαος	<i>Περί της εν Δημητσάνη Ελληνικής Σχολής και περί των καθιδρυτών και</i>	Γκαλερί "Κουλτούρα"	Αθήνα	1978	

ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΕΙΣ					
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΤΙΤΛΟΣ	ΕΚΔΟΣΕΙΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΤΟΣ	ISBN
	<i>πρώτων αυτής διδασκάλων</i>				
Κονεμένος, Νικόλαος	<i>Το ζήτημα της γλώσσας</i>	Φιλόμυθος	Αθήνα	1993	
Κουντουράς, Μίλτος- Δημαράς, Αλέξης	<i>Κλείστε τα σχολεία - εκπαιδευτικά άπαντα - τόμος Α' & Β</i>	Γνώση	Αθήνα	1985	960-235-277-9
Ξανθόπουλος, Κωνσταντίνος	<i>Συνοπτική έκθεσις της πνευματικής αναπτύξεως των νεώτερων ελλήνων από της αναγεννήσεως αυτών μέχρι τούδε</i>	Καραβίας	Αθήνα	1988	
Ξηραδάκη , Κούλα	<i>Ευανθία Καΐρη (1799-1866) : η πρώτη ελληνίδα της νεότερης Ελλάδας που διέδωσε τη μόρφωση -2η έκδ</i>	Κέδρος	Αθήνα	1984	
Παπανούτσος , Ε. Π.	<i>Αγώνες και αγωνία για την παιδεία - 2η έκδ</i>	Φιλιπότης	Αθήνα	1996	
Ραβασόπουλος,Θουκυδίδης	<i>Περί εγκύων διδασκαλισσών και ο Χρ. Χρηστοβασίλης</i>	Συλλογές	Αθήνα	2005	960-532-003-7
Σακελλαρόπουλος, Σ. -Σκιάς Α. - Μιχαλόπουλος Θ. -- Τσολάκης Χ. (επιμ.)	<i>Έκθεσις της επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων</i>	Βάνιας	Θεσσαλονίκη	1992	
Τριανταφυλλίδης, Μανόλης	<i>Άπαντα</i>	ΑΠΘ Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών	Θεσσαλονίκη	1981	
Χατζιδάκις, Γεώργιος	<i>Γεννηθήτω φως: Ο μαλλιαρισμός εις τα δημοτικά σχολεία</i>	Πελασγός	Αθήνα	2003	960-522-178-0

Αναλυτικότερα παρατηρούμε τα εξής:

Όπως αναφέρει στην αρχή του βιβλίου *Ιστορία της ελληνικής παιδείας παρ' Ελλήσιν* του Π. Αραβαντινού, ο τότε Πρόεδρος της ΕΗΜ, Κώστας Φρόντζος, πρόκειται για την έκδοση των κατάλοιπων του Π. Αραβαντινού. Σωζόμενα κατάλοιπα που βρέθηκαν στην κατοχή του Κ.Θ. Δημαρά, παραχωρήθηκαν στην ΕΗΜ για έκδοση. Πρόκειται, κυρίως, για την πραγματεία «Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας» που είχε γράψει ο Π. Αραβαντινός στο πλαίσιο του Ροδοκανάκειου φιλολογικού διαγωνισμού, το 1867 και που ο ίδιος προόριζε για έκδοση. Ο Κ.Θ. Δημαράς είχε γράψει δύο εκτενείς εισαγωγές, ενώ η επιμέλεια έγινε από συνεργάτες της ΕΗΜ. Την

έκδοση προλογίζει η Ε. Ι. Νικολαΐδου, τ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και μέλος της ΕΗΜ, που έχει αναλάβει και την επιμέλεια.

Η πρώτη έκδοση του έργου *Γλώσσα και Ζωή: Αναλυτική μελέτη του Γλωσσικού Ζητήματος* του Ελ. Γιαννίδη, έγινε το 1908 από το Αδελφάτο Ελληνικής Γλώσσας. Η 2^η έκδοσή του το 1974, από τις εκδόσεις Κάλβος, περιέχει «Εισαγωγικό Σημείωμα» που εξάρει την ευστοχία και την αξία του βιβλίου.

Στο δίτομο έργο *Απαντα 1898-1943* εκδίδονται τα έργα του Δημ. Γληνού. Την εκδοτική φροντίδα έχει ο Φιλ. Ηλιού που γράφει την Εισαγωγή και τις Σημειώσεις. Όπως αναφέρεται σε αυτές, η παρούσα έκδοση απορρέει από την ανάθεση του 1965 από τον Ανδρέα και την Άννα Γλήνου στις εκδόσεις Θεμέλιο. Τα συμβάντα που ακολούθησαν κατέστησαν αδύνατη εκείνη την έκδοση για πολλά χρόνια. Συμπεριλαμβάνονται όλα τα επώνυμα, ανώνυμα και έργα του Δ.Γληνού με ψευδώνυμο, γιατί, όπως γράφει ο Φ. Ηλιού, ο Δ. Γληνός ήταν «ένδοξος αλλά αγνοημένος». Βασίστηκε σε αρχειακές έρευνες και προφορικές μαρτυρίες. Στην Εισαγωγή αναφέρεται η τυπική βιογραφία του Δ. Γληνού, η ιδεολογική του εξέλιξη και η παρουσίαση της ύλης. Ο Α΄ τόμος καλύπτει έργα από το 1898 έως το 1910 και ο Β΄ τόμος έργα από το 1910 έως το 1914.

Η πρώτη έκδοση του Α΄ τόμου του έργου *Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή* του Τ. Γριτσόπουλου, έγινε το 1966 και του Β΄ τόμου το 1971. Η έκδοση του 2004 πρόκειται για φωτομηχανική επανεκτύπωσή τους από το Σύνδεσμο των εν Αθήναις Μεγαλοσχιολιτών, με την έγκριση του συγγραφέα και χωρίς αναθεωρήσεις, το 2004. Με επιστολή του προς το συγγραφέα το Διοικητικό Συμβούλιο του Συνδέσμου, θεωρεί το έργο πνευματικό μνημείο αντάξιο της Σχολής, και ζητούν την επανέκδοσή του με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 550 ετών από την ίδρυσή της. Το έργο, αναφέρουν, είναι εξαντλημένο και δυσεύρετο αλλά τόσο πλήρες ώστε η εξάντλησή του να δημιουργεί κενό στο χώρο. Ακολουθούν «Σύντομες Αναδρομικές Σημειώσεις» από το συγγραφέα όπου αναλύει τις κατά καιρούς παρουσιάσεις του έργου από «έγκυρους επιστήμονες».

Η πρώτη έκδοσή του έργου *Το κρυφό σχολειό, 1908-1911* του Αλ. Δελμούζου έγινε το 1950 από το INSTITUT FRANÇAIS D' ATHÈNES., με πρόλογο και

εισαγωγή του συγγραφέα. Η επανέκδοση του έργου έγινε το 2006 από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Εγκαινιάζει μια σειρά εκδόσεων που σκοπό έχουν να προσφέρουν «έργα παιδείας», δηλαδή ποιότητας και επιπέδου έργα», όπως αναγράφεται στο Εισαγωγικό σημείωμα από τον Πρύτανη του ΑΠΘ. Ο Αλ. Δελμούζος, εξάλλου, υπήρξε ένας από τους πρώτους καθηγητές και θεμελιωτές του ΑΠΘ. Ακολουθούν τα «Προλογικά», με βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα.

Το επόμενο έργο του Αλ. Δελμούζου ***Το βιβλίο αυτό εγράφη με την πεποίθησιν ότι θα το διαβάζουν κάποτε σαν παραμύθι*** πρωτοεκδόθηκε το 1911 στην Αθήνα από το τυπογραφείο «Εστία». Περιλαμβάνει τα πραγματικά γεγονότα, τις κατηγορίες και την απολογία του Αλ. Δελμούζου στη δίκη για το σχολείο του Βόλου. Η επανέκδοσή του έγινε το 1983. Πρόκειται για ακριβές αντίγραφο της πρώτης έκδοσης, χωρίς πρόλογο ή σχολιασμό τρίτου, και χωρίς να αιτιολογείται η επανέκδοση. Επισημαίνεται απλώς ότι στο κείμενο διατηρείται η ορθογραφία, η σύνταξη και η στίξη του συγγραφέα.

Όπως και στο παραπάνω βιβλίο του Δελμούζου, έτσι και στο έργο ***Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής Σχολής*** η επανέκδοση έγινε το 1983. Πρόκειται για ακριβές αντίγραφο της πρώτης έκδοσης, χωρίς πρόλογο ή σχολιασμό τρίτου, και χωρίς να αιτιολογείται η επανέκδοση. Επισημαίνεται απλώς ότι στο κείμενο διατηρείται η ορθογραφία, η σύνταξη και η στίξη του συγγραφέα. Η πρώτη του έκδοση ήταν το 1944, τρία χρόνια μετά την ολοκλήρωσή του λόγω των «μεγάλων γεγονότων» όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, χωρίς προσθήκες ή αλλαγές.

Η εκπαιδευτική συγκυρία της αλλαγής της κυβέρνησης (κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ) και του Ν. 1268/82 για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ίδρυση Παιδαγωγικών Τμημάτων), μπορεί να αποτέλεσαν εναύσματα για την επανέκδοση των δύο παραπάνω έργων.

Η έκδοση το 1976 του έργου του Γ. Ιμβριώτη ***Η κοινωνική σημασία της ιδεολογίας του δημοτικισμού***, αποτελεί απλή επανέκδοση της πρώτης έκδοσης που έγινε στο Βερολίνο, το 1959, χωρίς άλλες προσθήκες, πρόλογο ή σχόλια από τον ίδιον ή κάποιον τρίτο σχολιαστή.

Το έργο *Η παιδεία εν Ελλάδι, 1935-1951* του Κ. Καλαντζή αρχικά έμεινε αδημοσίευτο για περισσότερο από 50 χρόνια και δεν αξιοποιήθηκε στην ιστοριογραφία της εκπαίδευσης. Στην Εισαγωγή, ο Γ. Γρόλλιος και ο Χρ. Τζήκας, μέλη ΔΕΠ του ΠΤΔΕ του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αναφέρουν ότι στην παρούσα εργασία προσεγγίζουν τη συμβολή του Κ. Καλαντζή στη μελέτη της περιόδου 1935-1951 καλύπτει την περίοδο αυτή με διατριβή αδημοσίευτη για χρόνια, ενώ δεν έχει μελετηθεί συνθετικά από άλλη εργασία. Η αξιοποίηση της συγκεκριμένης διατριβής, καθώς και εργασιών άλλων αριστερών παιδαγωγών, θεωρούν ότι αποτελεί και τιμή στο δικό τους έργο και στους αγώνες που έδωσαν.

Η πρώτη έκδοση του βιβλίου *Η εκπαίδευση των δημοδιδασκάλων στην Ελλάδα* του Θ. Κάστανου, έγινε το 1920 στη Γερμανία. Επρόκειτο για έκδοση στη γερμανική γλώσσα της Διδακτορικής Διατριβής του συγγραφέα. Στην επανέκδοση του 1995, μεταφράζει και προλογίζει, με «Επιτάφιο Επίγραμμα», ο Καθηγητής Παιδαγωγικών Δημ. Θωίδης. Εκεί περιλαμβάνει βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα και εξηγεί το πώς οδηγήθηκε στην έκδοση αυτή. Όπως γράφει, φαίνεται ότι στην Ελλάδα δεν κυκλοφόρησε η πρώτη έκδοση και οι ελάχιστες αναφορές σε αυτό έγιναν από γερμανομαθείς Έλληνες μελετητές. Ο ίδιος ο Θωίδης το είχε συμπεριλάβει στη βιβλιογραφία της Διδακτορικής του Διατριβής.. Θεωρεί πως η μετάφραση και η επανέκδοσή του αποτελεί δείγμα οφειλόμενης τιμής και ευγνωμοσύνης σε κάποιον που «υπηρετήσε μια πίστη και έπεσε πρόωρα στις επάλξεις του καθήκοντος, θύμα των συκοφαντιών και της άδικης μεταχείρισης».

Η θέση του Θ. Κάστανου ήταν ότι το κύριο μέρος της εργασίας για τη μόρφωση του λαού ανήκει προπαντός στο λαϊκό σχολείο και ότι η εκπαίδευση των δασκάλων των λαϊκών σχολείων πρέπει να «ανυψωθεί σε ανώτατη βαθμίδα». Έτσι ο Δημ. Θωίδης, προχωράει στην έκδοση αυτή, αναφέρεται στο, θεωρώντας ότι τώρα (δηλ. το 1995), που έχουν παρέλθει 10 χρόνια από Ν 1268/82, για την ίδρυση και λειτουργία των Παιδαγωγικών Τμημάτων στα Πανεπιστήμια, δεν έχουν νόημα οι διάφορες αρνητικές τοποθετήσεις και αμφισβητήσεις σχετικά με τη σκοπιμότητα και την αναγκαιότητα αυτής της «ανωτατικοποίησης».

Το βιβλίο *Το ζήτημα της Γλώσσας. Λόγος έργου σκιά* του Ν. Κονεμένου του 1993, είναι επανέκδοση κειμένων του συγγραφέα. Πρώτη έκδοση με τίτλο «Το ζήτημα της Γλώσσας» έγινε το 1873 στην Κέρκυρα, από τις εκδόσεις «Ο Κάδμος».

Την επιλογή, την Εισαγωγή και τα σχόλια για το βιβλίο του 1993 έκανε η Ρηνιώ Παπατσαρούχα-Μισσιου. Όπως σχολιάζει, πρόκειται για μια απολογία για τη γλώσσα γιατί, παρά την καθιέρωση της Δημοτικής, εξακολουθεί να κινδυνεύει από αλλοιώσεις και συρρικνώσεις.

Την επιμέλεια και το σχολιασμό της δίτομης έκδοσης *Κλείστε τα σχολεία - εκπαιδευτικά άπαντα - τόμος Α' & Β* του Μ. Κουντουρά, ανέλαβε ο Αλ. Δημαράς. Στα «Προλογικά» αναφέρει ότι για την επανέκδοση των κειμένων του συγγραφέα, βασίστηκε στο αρχείο που περισώθηκε από την οικογένειά του. Έτσι θεωρεί ότι δίνει ολοκληρωμένη την εικόνα των σκέψεων και των πράξεων ενός από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους του εκπαιδευτικού δημοτικισμού και πλουτίζει καθοριστικά την περίοδο 1923-1933, μια από τις πιο ενδιαφέρουσες πλευρές της εκπαιδευτικής ιστορίας. Το υλικό που συγκεντρώθηκε για να ολοκληρωθεί αυτή η έκδοση «τεκμηριώνει θεωρητικές απόψεις για το νόημα και το βάθος των συγκρούσεων που χαρακτήριζαν την εποχή», αλλά αποκαλύπτει και την έκταση του κινήματος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού και την ανάγκη να ξεφύγει πια η μελέτη του από τους τρεις «μεγάλους» του, δηλ τον Αλ. Δελμούζο, το Δ Γληνό και τον Μ. Τριανταφυλλίδη.

Η πρώτη έκδοση της έκθεσης με τίτλο *Συνοπτική έκθεσις της πνευματικής αναπτύξεως των νεώτερων ελλήνων από της αναγεννήσεως αυτών μέχρι τούδε* του Κ. Ξανθόπουλου, έγινε το 1880 στην Κωνσταντινούπολη ΤΥΠΟΙΣ ΒΟΥΤΥΡΑ και Σ/ας. Η επανέκδοσή της το 1988 από το Βιβλιοπωλείο Δ.Ν. Καραβία στην Αθήνα, είναι ακριβής επανεκτύπωση, χωρίς πρόλογο ή σχολιασμό.

Το έργο της Κ. Ξηραδάκη *Ευανθία Καΐρη (1799-1866) : η πρώτη ελληνίδα της νεότερης Ελλάδας που διέδωσε τη μόρφωση*, πρωτοεκδόθηκε στην Αθήνα το 1956, χωρίς να αναγράφεται το όνομα του εκδότη. Το 1984 επανεκδίδεται από την ίδια με διαφορετικό πρόλογο, αλλαγές στη διατύπωση του αρχικού κειμένου και συμπληρώσεις μέσα στα αρχικά κεφάλαια. Στο τέλος προσθέτει ένα Παράρτημα με επιστολές από και προς την Ευ. Καΐρη και ολοκληρώνει την επανέκδοση με «Μερικές γενικές παρατηρήσεις», όπου τονίζει σημαντικά σημεία του έργου της Ευ. Καΐρη. Πρόκειται για επανέκδοση με συμπληρώσεις, ίσως με την εύρεση νέων πηγών, χωρίς να υποδηλώνεται κάποιος άλλος λόγος.

Η πρώτη έκδοση του έργου *Αγώνες και αγωνία για την παιδεία* του Ε.Π. Παπανούτσου έγινε το 1965. Ο ίδιος ο εκδότης, Στρατής Γ. Φιλιππότης, προχώρησε στην επανέκδοση το 1996. Στο «Σημειώμά» του αναφέρει ότι πέρασαν 31 χρόνια από την πρώτη έκδοση και ακόμη γίνονται αγώνες και υπάρχει αγωνία για την παιδεία. Αποφάσισε να παρουσιάσει ο ίδιος τη έκδοση αυτή συμβάλλοντας και αυτός στο χώρο της παιδείας., καθώς, σύμφωνα με τον ίδιο τον Ε.Π. Παπανούτσο, κάθε γενιά δίνει τη μάχη της για την παιδεία. Στην επανέκδοση δε συμπεριέλαβε τα κείμενα νομοθεσίας και προγραμματισμού της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης, γιατί μετά από 31 χρόνια έχουν αλλάξει.

Η πρώτη έκδοση της *Έκθεσης της επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέταση της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων* έγινε το 1921 από το Τυπογραφείο Μ Μαντζεβελάκη. Στην επανέκδοσή του, το 1992, εντάχθηκε στη σειρά «Παιδεία και Γλώσσα» των εκδόσεων Βάνια. Στο «Σημείωμα» του εκδότη αναφέρεται ότι το ενέταξαν σε αυτή τη σειρά με σκοπό να σύρουν την αυλαία του χρόνου για να μη σβήσουν εξαιτίας του έργα *«μεγάλα και θωμαστά»*, γιατί ήταν πρωτοφανής η απόφαση της επιτροπής να κάψουν τα διδακτικά βιβλία της μεταρρύθμισης του 1917. Επίσης, θέλουν να θυμίσουν παλιές και να αποτρέψουν νέες συμφορές. Η Έκθεση παρατίθεται αναλλοίωτη και ασχολίαστη. Συνοδεύεται από Εισαγωγή του Χρ. Τσολάκη, που έχει τη διεύθυνση της σειράς, όπου αναφέρεται στο γλωσσικό ζήτημα και τα σχολικά αναγνωστικά.

Αρχικά το 8τομο έργο των *Απάντων* του Μ. Τριανταφυλλίδη εκδόθηκε από το 1963 έως το 1969 από το Ίδρυμα Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη) του Αριστοτέλειο Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το 1967 την έκδοση προλόγιζε ο Ιω. Κακριδής, ως πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του Ιδρύματος. Η πρώτη αυτή έκδοση αποτελούσε όρο της διαθήκης του Μ. Τριανταφυλλίδη για το Ινστιτούτο.

Το 1981, η επανέκδοση των τόμων 3. «Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική Εισαγωγή» και 6. «Δημοτικισμός και αντίδραση», πρόκειται ουσιαστικά για ανατύπωση με διορθώσεις. Όπως φαίνεται από την αρχική σημείωση του Διοικητικού Συμβουλίου, ο τ. 3 δεν είχε ανατυπωθεί το 1963-1965 μαζί με τα άλλα έργα του, επειδή υπήρχαν ακόμα πολλά παλιά αντίτυπα. Η επέμβαση του Ινστιτούτου

περιορίστηκε σε διορθώσεις τυπογραφικών λαθών, λαθεμένων παραπομπών και την αποκατάσταση των παροραμάτων. Το βιβλίο κυκλοφορεί σε διπλάσιο αριθμό αντιτύπων από τους άλλους τόμους, κυρίως επειδή συνοδεύει τη μεγάλη «Νεοελληνική Γραμματική». Ο τ. 6 επανεκδόθηκε το 1988, φωτομηχανικά και χωρίς επεμβάσεις στο περιεχόμενό του, παρά μόνο διορθώσεις τυπογραφικών λαθών. Πρόκειται για το τελευταίο έργο του Μ. Τρισανταφυλλίδη και διακόπηκε με το θάνατό του στο 22^ο τυπογραφικό. Οι σημειώσεις που άφησε χρησιμοποιήθηκαν για την αποπεράτωσή του. Κυκλοφορεί και αυτός ο τόμος σε διπλάσιο αριθμό αντιτύπων από τους υπόλοιπους.

Η πρώτη έκδοση του έργου *Γενηθήτω φως: Ο μαλλιαρισμός εις τα δημοτικά σχολεία* του Γ. Χατζιδάκι, έγινε το 1920 από το Τυπογραφείο της Β. Αυλής Α. Ραφτάνη. Στην επανέκδοση δεν μπορέσαμε να κάνουμε αυτοψία, αλλά από τα στοιχεία που διατίθενται από τον εκδοτικό οίκο, βλέπουμε ότι έχει το παλιό εξώφυλλο και τον ίδιο αριθμό σελίδων. Πρόκειται, προφανώς, για απλή επανεκτύπωση.

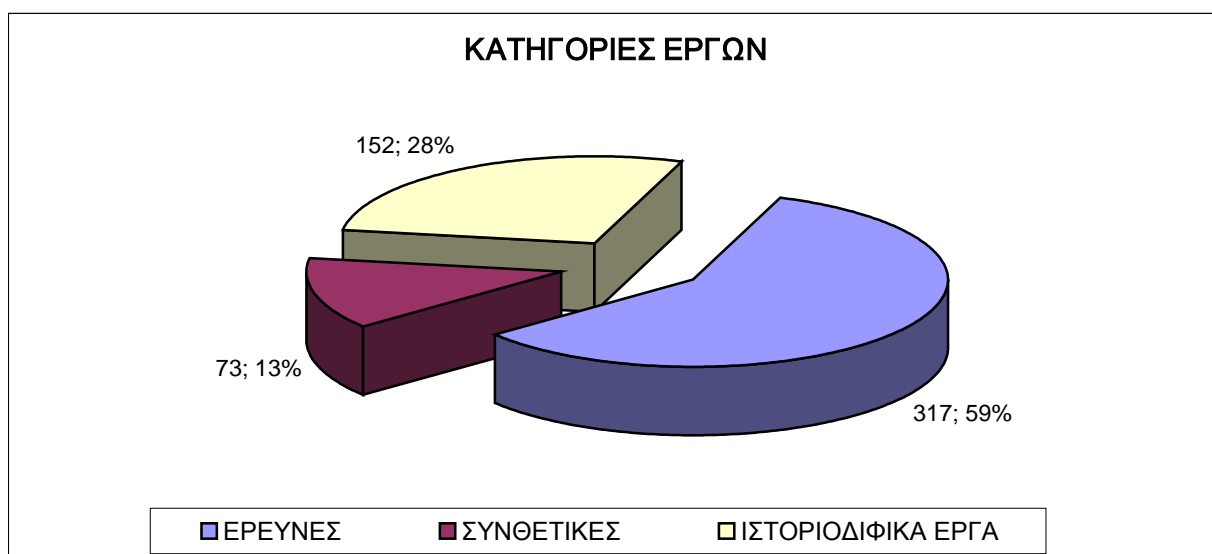
ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΕΡΓΩΝ

Στη συνέχεια, κατατάξαμε τα έργα στις ακόλουθες κατηγορίες ανάλογα με το περιεχόμενό τους.

- α. Έρευνες-** πρόκειται για έργα που κρίναμε ότι αποτελούν ερευνητική δουλειά, δηλαδή, είναι βασισμένες σε νέα ντοκουμέντα και τεκμήρια-πηγές και ακολουθούν κανόνες επιστημονικής δεοντολογίας.
- β. Συνθετικές εργασίες-** πρόκειται για γενικές επισκοπήσεις που βασίζονται σε προηγούμενες αναλύσεις. Συνθέτουν γενικά απόψεις, χωρίς να γίνεται νέα έρευνα ή να προσκομίζονται νέα δεδομένα.
- γ. Ιστοριοδιφικά έργα-** πρόκειται για έργα ερασιτεχνών, χωρίς να ακολουθούν απαραίτητα κανόνες επιστημονικής δεοντολογίας.

Στο σύνολο των πεντακοσίων σαράντα δύο (542) τίτλων διακρίναμε τριακόσιες δέκα τέσσερις (314) έρευνες, εβδομήντα τρεις (73) συνθετικές εργασίες και εκατόν πενήντα δύο (152) ιστοριοδιφικά έργα. Ακολουθεί το σχετικό γράφημα με την ποσοστιαία κατανομή των έργων ανάλογα με το είδος τους.

Γράφημα 16

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Όπως αναφέραμε και στην Εισαγωγή και όπως προέβλεπε από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, η αύξηση της ιστοριογραφικής παραγωγής για την εκπαίδευση από τη δεκαετία του 1970 και εξής συνδέεται αιτιακά με πολλούς και ποικίλους παράγοντες. Οι βασικότεροι από αυτούς φαίνεται να είναι η συγκυρία της μεταπολίτευσης, με τις παρεπόμενες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976, η επαφή των ερευνητών με τη γαλλική και την αγγλική παιδεία, και, κατά συνέπεια, με τα κυρίαρχα στο εξωτερικό ρεύματα ιστοριογραφίας, η διασταύρωση με άλλες επιστήμες, κυρίως την κοινωνιολογία, τα οικονομικά και τις πολιτικές επιστήμες, και η υιοθέτηση μεθοδολογικών εργαλείων, ερμηνευτικών πλαισίων και προσεγγίσεων από τις συγκεκριμένες επιστήμες. Αναφερθήκαμε επίσης στην ιδεολογία που αναπόφευκτα επηρεάζει το έργο των ερευνητών, ειδικά για την εκπαίδευση, που αποτελεί χώρο ιδεολογικών συγκρούσεων και κρατικό ιδεολογικό μηχανισμό που συμβάλλει στη διευρυμένη αναπαραγωγή των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων. *«Ποικίλες προσπάθειες που έγιναν για να ερμηνευτούν τα εκπαιδευτικά φαινόμενα από ιδεολογικά διαφορετικές οπτικές γωνίες, έδειξαν και αυτές την αξία των πολλαπλών προσεγγίσεων»* (Δημαράς, 1988).

Όλες αυτές οι επιρροές και οι ιδεολογικές αντιλήψεις/απόψεις/παραδοχές/τάσεις αντικατοπτρίζονται στα έργα των ιστοριογράφων της εκπαίδευσης που εντοπίσαμε στο πλαίσιο της μελέτης μας.

Παρατηρούμε, λοιπόν ότι εξακολουθούν να υπάρχουν, σε μικρότερο βαθμό από ό,τι στο παρελθόν, έργα παραδοσιακής ιστοριογραφίας, επηρεασμένα από την αγγλοσαξονική θετικιστική σχολή, με κοινό χαρακτηριστικό την περιγραφικότητα και την έλλειψη ερμηνευτικού σχήματος, που σε πολλές περιπτώσεις, συνδυάζουν το θετικισμό με τον εθνικισμό/εθνοκεντρισμό. Στηρίζονται σε έρευνα αρχειακών πηγών και δευτερογενών πηγών, με έμφαση στη νομοθεσία και το θεσμικό πλαίσιο ή την τοπική ιστορία, και συχνά εξάρουν το σημαντικό ρόλο προσωπικοτήτων στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού γίγνεσθαι και το έργο των μεγάλων παιδαγωγών και εκπροσώπων των παιδαγωγικών ρευμάτων. Τονίζουν κυρίως το «τι δεν έγινε» και τα αίτια της καθυστέρησης. Ενδεικτικά θα αναφέραμε το έργο του Θ.Δ. Χατζηστεφανίδη *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, του Σπ. Ευαγγελόπουλου, *Ιστορία της*

νεοελληνικής εκπαίδευσης. *Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης*, της Ελ. Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική : η περίπτωση της Θράκης 1856-1912*, του Γ. Πυργιωτάκη, *Η οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*, και του ίδιου *Προβλήματα στην ιστορία της εκπαιδύσεως των δασκάλων στα πρώτα πενήντα χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828-1878)*, του Π. Ροντογιάννη, *Η εκπαίδευση στη Λευκάδα 1613-1950*, κ.ά.

Παράλληλα με τα έργα παραδοσιακής ιστοριογραφίας υπάρχουν και έργα σαφώς επηρεασμένα από άλλα ιστοριογραφικά ρεύματα με νέες, καινοτόμες προσεγγίσεις. Στην πλειονότητα είναι έργα με επιρροές από τη Σχολή των «Annales», την ιστορία των νοοτροπιών, που απορρίπτει με εμμονή την πολιτική ανάλυση της ιστορίζουσας σχολής, και στρέφεται στην οικονομική δραστηριότητα, την κοινωνική ζωή και τους μηχανισμούς της συλλογικής ψυχολογίας και των νοοτροπιών, με αποτέλεσμα τη διεπιστημονικότητα, το άνοιγμα προς άλλες επιστήμες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα «*Άπαντα*» του Δ. Γληνού από τον Φ. Ηλιού. Ανιχνεύονται, επίσης, επιρροές από την τρίτη φάση των Annales (με τον (F. Braudel), που τη χαρακτηρίζει η μαρξίζουσα επίδραση.

Οι δύο παραπάνω προσεγγίσεις χαρακτηρίζουν τον κύριο όγκο της ιστοριογραφικής παραγωγής.

Η διασταύρωση με άλλες επιστήμες και η ενασχόληση κοινωνιολόγων με την ιστορία, οδήγησε στη δημιουργία έργων επηρεασμένων από τη θεωρία της «εξάρτησης» και μαρξιστικές και νεομαρξιστικές θεωρίες, με σαφή την κοινωνιολογική προσέγγιση στο έργο τους. Χαρακτηριστικά είναι τα έργα του Κ. Τσουκαλά «*Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*», της Α. Φραγκουδάκη «*Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*», του Χ. Νούτσου «*Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*» κ.ά.

Όπως προαναφέραμε στο κεφάλαιο της θεματικής ταξινόμησης, η θεματική που ενδιαφέρει τους περισσότερους συγγραφείς είναι η «*Τοπική Ιστορία/ Σχολεία*». Επίσης, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό από τους τίτλους, αναφέρεται στη ζωή και το έργο συγκεκριμένων παιδαγωγών και εκπαιδευτικών. Αυτή η πληθώρα των βιογραφιών, της τοπικής ιστορίας και της ιστορίας μεμονωμένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, που παρατηρείται στα έργα που εξετάσαμε, δεν έχει τις ρίζες της μόνο στην παραδοσιακή ιστοριογραφία, αλλά οφείλεται και στις επιρροές από τη «*Νέα Ιστορία*», που, όπως προαναφέραμε σηματοδοτεί μια άλλη προσέγγιση. Τα σχετικά έργα ξεφεύγουν από

τη λογική της «συνολικής ιστορίας», διερευνούν νέες ομάδες και νέα θέματα και επικεντρώνονται σε ένα θέμα/ζήτημα το οποίο εξετάζεται διαχρονικά, με τη χρήση πολλών νέων κατηγοριών πηγών, όπως τις προσωπικές μαρτυρίες.

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση, όμως, δεν μπορεί να εφαρμοσθεί σε όλα τα έργα επειδή:

- α) η πλειονότητα των ιστοριοδικών έργων δεν ακολουθεί πιστά κανόνες επιστημονικής δεοντολογίας και δεν έχει συγκεκριμένες θεωρητικές αφετηρίες και
- β) σε κάποια από τα υπόλοιπα έργα, δηλ. τις έρευνες και τις συνθετικές εργασίες, δεν είναι σαφώς οριοθετημένες οι θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις.
- γ) παρατηρείται, ακόμη, ο συγγραφέας να δηλώνει ότι υιοθετεί κάποια συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση και στη συνέχεια, το ίδιο του το έργο να τον διαψεύει, καθώς ακολουθεί μια άλλη προσέγγιση.

Μέρος Τρίτο:

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στόχος της έρευνάς μας ήταν η ανάλυση και κατανόηση της ελληνόγλωσσης βιβλιογραφικής παραγωγής στον τομέα της Ιστοριογραφίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, εντός ή εκτός του ελλαδικού χώρου, από την ίδρυση του ανεξαρτήτου ελληνικού κράτους έως τις μέρες μας. Επιλέξαμε να ασχοληθούμε και να μελετήσουμε τα έργα που εκδόθηκαν από το 1974 έως το 2008. Η επιλογή μας δεν ήταν τυχαία. Αντίθετα θεμελιώνεται στη βιοβιβλιογραφική επισκόπηση από την οποία ανάγεται ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1970 σημειώθηκε μια «τομή», καθώς υιοθετούνται νέες θεματολογίες, διαμορφώνεται ένα νέο ερμηνευτικό πλαίσιο και επανακαθορίζονται οι στόχοι της ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης, με έργο σταθμό τη «*Μεταρρύθμιση που δεν έγινε*» του Αλ. Δημαρά, που εκδόθηκε το 1973/74.

Από την επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά στο κεφάλαιο που προηγήθηκε, προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

1. Η πλειονότητα των ερευνητών είναι άντρες, σε αναλογία 3:1 σε σχέση με τις γυναίκες ερευνήτριες.
2. Το μεγαλύτερο ποσοστό των συγγραφέων (56%) πρόκειται για επαγγελματίες ερευνητές/επιστήμονες, που παράγουν ιστοριογραφία είτε μέσα στα Πανεπιστήμια είτε σε ερευνητικά ιδρύματα. Όμως, το υπόλοιπο 44% πρόκειται για μελετητές άλλων ιδιοτήτων, κυρίως εκπαιδευτικών, γεγονός που μας δείχνει ότι η σχεδόν αποκλειστική παραγωγή ιστορίας μέσα στα πανεπιστήμια αποτελεί πια παρελθόν.
3. Το 28% της παραγωγής πρόκειται για έργα ιστοριοδιφικά, που δεν ακολουθούν τους κανόνες της επιστημονικής δεοντολογίας. Αν σκεφτούμε ότι και για ένα μέρος των υπολοίπων ερευνητικών και συνθετικών εργασιών αμφισβητείται η τήρηση κοινά αποδεκτών επιστημονικών απαιτήσεων, η μελέτη των έργων θα πρέπει να γίνεται με πολλή προσοχή.
4. Ξεπεράστηκε ο φιλολογικός-περιγραφικός χαρακτήρας της «Ιστορίας της Παιδείας» και έγινε στροφή προς την ερμηνευτική προσέγγιση και ανάλυση των εκπαιδευτικών φαινομένων, της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πραγματικότητας.
5. Οι ερευνητές εστιάζουν κυρίως σε ό,τι αφορά στην εκπαίδευση στις περιοχές που σήμερα ανήκουν στο ελληνικό κράτος, ανεξάρτητα από το εάν οι

συγκεκριμένες περιοχές που μελετώνται ανήκαν ή όχι στο ελληνικό κράτος τη χρονική περίοδο αναφοράς. Η μελέτη της εκπαίδευσης των Ελλήνων σε περιοχές εκτός του ελληνικού κράτους παρουσιάζει πάρα πολλά κενά και αποτελεί πρόσφορο πεδίο έρευνας.

6. Η ιστορία της εκπαίδευσης αναπροσανατολίζεται σε νέα θέματα, όπως οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, η εκπαίδευση των κοριτσιών, τα αναλυτικά προγράμματα, το γλωσσικό ζήτημα, ο συνδικαλισμός των εκπαιδευτικών και το φοιτητικό κίνημα. Η πλειονότητα των έργων μελετά συγκεκριμένους τόπους ή εκπαιδευτικά ιδρύματα. Αυτό φαίνεται να οφείλεται στην ανάγκη προβολής ενός τόπου ή ιδρύματος και της συμβολής του στην παιδεία του έθνους και στην προσπάθεια αποκατάστασης της αμφισβητούμενης συνέχειας του ελληνισμού. Σε πολλές περιπτώσεις όμως, πρόκειται για προϊόν συναισθηματισμού, όταν για παράδειγμα, γράφεται η ιστορία ενός σχολείου από δασκάλους που έχουν αφυπηρητήσει.
7. Τα περισσότερα έργα ασχολούνται με ζητήματα που δεν αφορούν συγκεκριμένη βαθμίδα της εκπαίδευσης, αντίθετα, ασχολούνται γενικά με την εκπαιδευτική πραγματικότητα. Όσον αφορά, όμως, στις βαθμίδες της εκπαίδευσης, το ενδιαφέρον των μελετητών στρέφεται κυρίως προς τη Μέση Εκπαίδευση, που συγκεντρώνει συνολικά 100 έργα, ενώ το πεδίο της προσχολικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης ενηλίκων μένουν κατά κύριο λόγο αδιερεύνητα: μόνο 9 έργα αφορούν την προσχολική και κανένα την εκπαίδευση ενηλίκων.
8. Η 5ετία που παράγονται τα περισσότερα έργα είναι εκείνη του 1999-2003. Παρατηρούμε, ότι η αυξομείωση του ενδιαφέροντος των μελετητών για θέματα ιστορίας των διαφόρων βαθμίδων της εκπαίδευσης μέσα στο χρόνο, σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τη σχετική ελληνική βασική νομοθεσία και τις συνόδους ή διαδικασίες της ΕΕ. Παράλληλα, στις επιμέρους θεματικές κατηγορίες, η αυξομείωση του ενδιαφέροντος των μελετητών ειδικά για την Τοπική Ιστορία σχετίζεται και με τις εκάστοτε εθνικιστικές εξάρσεις και διεκδικήσεις στα Βαλκάνια. Επομένως, πολλές από τις συγκεκριμένες ιστορικές μελέτες έρχονται να απαντήσουν σε ερωτήματα και απαιτήσεις του καιρού τους.
9. Παρατηρούνται επανεκδόσεις έργων που πρωτοεκδόθηκαν πριν το 1974, συνήθως, πολλά χρόνια πριν την επανέκδοσή τους. Για τα περισσότερα από

αυτά τα έργα την επιμέλεια έχει αναλάβει κάποιος ιστορικός της εκπαίδευσης, που παίρνει την πρωτοβουλία της επανέκδοσης είτε θεωρώντας ότι διαφορετικά θα υπήρχε ένα μεγάλο ερευνητικό κενό στο συγκεκριμένο πεδίο είτε ορμώμενος από πολιτικές συγκυρίες και σχετικές εκπαιδευτικές νομοθεσίες.

10. Το μεγαλύτερο ποσοστό των έργων (59%) αποτελούν έρευνες, σε αντίθεση με το υπόλοιπο ποσοστό που πρόκειται για συνθετικές και ιστοριογραφικές εργασίες. Το υψηλό ποσοστό των ερευνητικών μελετών είναι δυνατό να σχετίζεται πρώτον, με τις ιδιότητες των ερευνητών που, όπως προαναφέραμε είναι κυρίως επαγγελματίες ερευνητές, αν και στην περίοδο που ερενούμε, η μελέτη της ιστορίας συντελείται και εκτός πανεπιστημίων, που είχαν την αποκλειστικότητα στο παρελθόν και, δεύτερον, με την υιοθέτηση μεθοδολογικών εργαλείων και προσεγγίσεων από τα ρεύματα που κυριαρχούν στο διεθνή χώρο.
11. Όσον αφορά στις θεωρητικές προσεγγίσεις, τα περισσότερα έργα ακολουθούν τις τάσεις της αγγλοσαξονικής σχολής και, λιγότερο, τη σχολή των Annales. Η επίδραση της κοινωνιολογίας φαίνεται σε έργα που ακολουθούν τις θεωρίες της εξάρτησης και μαρξιστικές/νεομαρξιστικές θεωρίες. Η «Νέα Ιστορία» κάνει έκδηλη την παρουσία της με την πληθώρα των βιογραφιών και των μελετών συγκεκριμένων τόπων και σχολικών μονάδων.

Καταλήγοντας θα θέλαμε να τονίσουμε ότι, αν και έχει παρατηρηθεί σημαντική αύξηση της ιστοριογραφικής παραγωγής για τη νεοελληνική εκπαίδευση από το 1974 και εξής, παρατηρούνται πολλά ερευνητικά κενά σε επιμέρους θεματικές κατηγορίες που χρήζουν μελέτης, ιδίως για την εκπαίδευση των Ελλήνων εκτός του ελληνικού κράτους.

Αλλά ακόμη και πολλές από τις θεματικές που έχουν ήδη μελετηθεί, μελετήθηκαν με συγκεκριμένες προσεγγίσεις ή με αμφισβητούμενες μεθοδολογίες, οπότε υπάρχει ανάγκη εκ νέου έρευνας ή έρευνας με άλλη προσέγγιση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Bell Judith, *Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία. Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2007
- Bloch Mark, *Απολογία για την Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1994
- Bouzakis Sifis, «Historiography of the Greek education: Creation, development, influences, perspectives (1824-2006)» στο *Educational Research and Review*, τ. 4(12), Δεκέμβριος 2009, σ.596-601
- Compère Marie-Madeleine, *L'Histoire de l'éducation en Europe. Essai comparatif sur la façon dont elle s'écrit*, I. N. R. P. Peter Lang, 1995
- Da Silva Jose Gentil, «Η ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στην πρόσφατη ιστορική παραγωγή», *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, τ. Α', ΙΑΕΝ, Αθήνα 1986
- Dewey Melvil, *Συνοπτική δεκαδική ταξινόμηση Dewey και ευρετήριο σχετικών όρων*, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2001
- EACEA, *Οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα 2008/09*, Ημερομηνία ανάκτησης 02.11.2009 από
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/EL_EL.pdf
- EACEA, *Οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα 2009/10*, Ημερομηνία ανάκτησης 27.04.2011 από
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/EL_EL.pdf
- Eco Umberto, *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία*, νήσος, Αθήνα 2001
- Gordon Peter - Szreter Richard (ed.), *History of Education. The making of a Discipline*, The Woburn Press, Exeter, 1989
- <http://eur-lex.europa.eu/el/legis/20090901/chap1630.htm> (Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 08.05.2011)
- <http://www.agonsyn.gr/Nomoi/nomoths.htm> (Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 27.04.2011)

<http://www.alfavita.gr/egiklio/index.php> (Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 08.05.2011)

Lowe Roy, Do we still need history of education: is it central or peripheral? *History of Education*, 2002, vol.31, no.6, 491-504

Noutsos Babis, "Pedagogical Research and Modern Greek Education: A Critical Overview of the Recent Greek Pedagogical Bibliography", *Journal of the Hellenic Diaspora*, τομ. VIII, αρ 1-2 ,1981, σ. 161-167.

Offenstadt Nicolas (διεύθυνση), *Οι λέξεις του Ιστορικού*, (Κ. Γκοτσιννας μτφρ), Κέδρος, Αθήνα 2007

Richarson William, British Historiography of Education in International Context at the Turn of the Century, 1996-2006, *History of Education*, vol. 36, nos 4-5, July-September 2007, pp.569-593

Silver Harold, *Education as History*, Methuen & Co., Cambridge, 1983

Thuillier Guy- Tulard Jean, *Οι Ιστορικές Σχολές*, Ινστιτούτο του Βιβλίου Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993

Trohler Daniel, History and Historiography of Education: Some remarks on the utility of historical knowledge in the age of efficiency, *Encounters on Education*, vol. 7, Fall 2006, pp. 5-24

Tyack David, Foreword in Silver Harold, *Education as History*, Methuen & Co., Cambridge, 1983

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αθανασιάδης Χάρης, «Η μεταρρύθμιση του πνεύματος και το πνεύμα της μεταρρύθμισης», περ *Παιδεία και Κοινωνία* (ένθετο εφημ. *Η Αυγή*), τχ. 8, Δεκέμβριος 2005

Ανδρεαδάκης Νικόλαος, Βαμβούκας Μιχαήλ, *Οδηγός για την εκπόνηση και τη σύνταξη γραπτής ερευνητικής εργασίας*, Ατραπός, Αθήνα 2005

Ανδρέου Αποστόλης, *Πηγές της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης : αρχεία - αρχαιακές συλλογές, βιβλιογραφία, καταγραφή*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992.

Ανδρέου Αποστόλης, «Ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Μία περιοδολόγηση», *Θέσεις*, τ. 45., Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1993

- Ανδρέου Αποστόλης, «Τοπική εκπαιδευτική ιστορία. Η ελληνική περίπτωση», *Θέσεις*, τ. 50., Ιανουάριος-Μάρτιος 1995
- Ανδρέου Αποστόλης - Παπακωνσταντίνου Γιώργος, *Εξουσία και οργάνωση- διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1994
- Αντωνίου Δαυίδ, *Τα προγράμματα της μέσης εκπαίδευσης (1833-1929) τ.Α'*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής. Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1987
- Αντωνίου Δαυίδ, *Τα προγράμματα της μέσης εκπαίδευσης (1833-1929) τ.Β'*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής. Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1988
- Γιαννόπουλος Γιάννης - Οικονομοπούλου Ξένη - Κατσουλάκος Θεόδωρος, *Εισαγωγή στις Ιστορικές Σπουδές*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1984
- Δαλακούρα Κ.Ι., «Νέες οπτικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις στη σύγχρονη ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης» στο Τζήκας Χρήστος (επιμ.), *Ζητήματα Ιστορίας και Ιστοριογραφίας της Εκπαίδευσης, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 105-121
- Δερτιλής Γιώργος, «Η ιστοριογραφία του νεότερου ελληνισμού σήμερα», *Σύγχρονα Θέματα*, τ.35-37, Δεκέμβριος 1988, σ. 84-93
- Δημαράς Αλέξης, «Ιστοριογραφία της εκπαίδευσης», *Σύγχρονα Θέματα*, τ.35-37, Δεκέμβριος 1988, σ. 191-197
- Δημαράς Αλέξης, «Μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» στο Μπουζάκης Σήφης (επιμ.), *Επίκαιρα θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά Ιου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 17-24
- Δημαράς Αλέξης, «Η ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Απαρχές και θεσμοθέτηση (1821-1967)» στο *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τομ.Α', Αθήνα 2004, σ.475-494
- Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, τ. Α'*, Εστία, Αθήνα 2005
- Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, τ. Β'*, Εστία, Αθήνα 2005
- Υγκερς Γκέοργκ, *Η Ιστοριογραφία στον 20^ο αιώνα*, Νεφέλη, Αθήνα 1999
- Καραμανωλάκης Βαγγέλης, *Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, ΙΑΕΝ, ΓΓΝΓ ΙΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα 2006

- Κιμουρτζής Παναγιώτης, «Η ιστορία της εκπαίδευσης μέσα από την ιστορία της παιδείας», στα πρακτικά *Επιστημονική συνάντηση στην μνήμη Κ.Θ. Δημαρά*, ΚΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα 1994, σ. 111-119
- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, Πρόλογος, στο *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τομ.Α΄, Αθήνα 2004, σ.11-15
- Κουλούρη Χριστίνα, «Η ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Συνέχειες και ρήξεις (1967-2002)» στο *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τομ.Α΄, Αθήνα 2004, σ. 495-511
- Κυπριανός Παντελής, *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004
- Λάππας Κώστας, «Η ιστοριογραφία της εκπαίδευσης πριν από την επανάσταση του 1821. Παράδοση και ανανεωτικές τάσεις», στο *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τομ.Α΄, Αθήνα 2004, σ.463-473.
- Λέφοβιτς Μαίρη, *Μάθημα ιστορίας. Μια φυλετική οδύσσεια*, Ενάλιος, Αθήνα, 2010
- Λιάκος Αντώνης, «Μεταμοντερνισμός και Ιστορία» [Ηλεκτρονική έκδοση], *Το Βήμα*, 01/03/1998, ημερομηνία ανάκτησης 18 Μαρτίου 2010, από <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bfNrYSZCnkUJ:www.tonima.gr/opinions/article/%3Faid%3D96635+%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1+%CE%BA%CE%B1%CE%B9+%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82&cd=1&hl=el&ct=clnk&gl=gr&source=www.google.gr>
- Μαρκαντώνης Ιωάννης, «Αγωγή» στο *ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΙΡΙΤΑΝΝΙΚΑ*, τ. 2, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα, 1981
- Μπουζάκης Σήφης - Σιμενή-Δούκα Περσεφόνη, «Ιστοριογραφία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης: Το παράδειγμα του πανεπιστημίου Αθηνών (1836-2005)» στο Χρήστος Τζήκας (επιμ.), *Ζητήματα Ιστορίας και Ιστοριογραφίας της Εκπαίδευσης, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 57-69
- Μπουζάκης Σήφης, «Όψεις της Ιστοριογραφίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» στο Σήφης Μπουζάκης (επιμ.), *Επίκαιρα θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά Ιου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ.71-81

- Μπουρλιάσκος Βασίλειος, *Πώς γράφεται μια επιστημονική εργασία. Πρακτικός Οδηγός*, Διόνικος, Αθήνα 2010
- Μυλωνάς Θεόδωρος, «Ιστορία και Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης-Επιστημολογικές διαπλοκές» στο Σήφης Μπουζάκης (επιμ.), *Επίκαιρα θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 83-92
- Νούτσος Χαράλαμπος, *Ιστορία της Εκπαίδευσης και Ιδεολογία. Όψεις του Μεσοπολέμου*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1990
- Παπακωνσταντίνου Παναγιώτης, *Η Διάπλαση των Δασκάλων (1834-1994). Από τη συγκρότηση της παράστασης στη «φιλοτέχνησή» της*, Διδακτικές Σημειώσεις, Ιωάννινα 1996
- ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΙΡΙΤΑΝΝΙΚΑ, τ. 47, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα, 1991
- Σακελλαρίδου- Σωτηρούδη Α., Κεχαγιόγλου Γ., Αναστασιάδη- Συμεωνίδα Άννα κ.ά., *Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα πρώτα 75 χρόνια*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000
- Σταμέλος Γιώργος, Δακοπούλου Αθανασία, *Η διατριβή στις κοινωνικές επιστήμες. Από το σχεδιασμό στην υλοποίηση*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006
- Τζήκας Χρήστος, «Πρόλογος» στο Τζήκας Χρήστος (επιμ.), *Ζητήματα Ιστορίας και Ιστοριογραφίας της Εκπαίδευσης, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006
- Φούκας Βασίλειος, «Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της έως τη Μεταπολίτευση: Πρόσωπα και προγράμματα, συνέχειες και ασυνέχειες» στο *Πανόραμα ιστορίας της Εκπαίδευσης. Όψεις και Απόψεις*, τ.Β, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2011
- Χαρίτος Χαράλαμπος, «Δοκίμιο για την ιστορία της Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση (54)*, 1990, σ. 46-54

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Νομοθεσία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΑΣΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ 1975-2008		
1974-1977	N. 309/1976	"Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης"
(Μεταρρύθμιση)	N. 576/1977	"Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Μέσης και Ανωτέρας επαγγελματικής και Τεχνικής Εκπαιδεύσεως"
	N. 682/1977	"Περί Ιδιωτικών σχολείων Γενικής Εκπαιδεύσεως και Σχολικών Οικοτροφείων"
1982-1985	N. 1232/1982	Καταργούνται οι γενικοί διευθυντές και επόπτες δημοτικής και μέσης (γενικής και επαγγελματικής) εκπαίδευσης
	N. 1264/1982	Συνδικαλιστικές οργανώσεις - Συνδικάτα - Συνδικαλιστική ελευθερία - Δράση - Αδειες - Εκλογές κ.λπ.
	N. 1268/1982	"Δομή και Λειτουργία των ΑΕΙ" - ίδρυση πανεπιστημιακών παιδαγωγικών τμημάτων
	N. 1304/1982	Θεσμός σχολικού συμβούλου, ίδρυση διευθύνσεων εκπαίδευσης
	ΠΔ 297/1982	Καθιέρωση της χρήσης του μονοτονικού συστήματος γραφής της ελληνικής γλώσσας
	N. 1329/1983	«Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο»
	N. 1351/1983	"Εισαγωγή των σπουδαστών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και άλλες διατάξεις"
	N. 1404/1983	"Δομή και λειτουργία των Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων" (Θεσμοθέτηση ΤΕΙ- κατάργηση ΚΑΤΕΕ)
	N. 1566/1985	"Δομή και λειτουργία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις"
	Π.Δ. 462/1991	"Αξιολόγηση και ενισχυτική διδασκαλία μαθητών Δημοτικού Σχολείου"
	N. 2003/1992	Ίδρυση ΙΕΚ και ΟΕΕΚ
	N. 2009/1992	"Εθνικό Σύστημα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και άλλες διατάξεις"
	N. 2083/1992	ΑΕΙ: ανακατανομή εξουσίας, μεταπτυχιακές σπουδές
	N. 2327/1995	"Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας ρύθμιση θεμάτων έρευνας παιδείας και μετεκπαίδευσης εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις"
	N. 2341/1995	«Ρύθμιση θεμάτων του εκπαιδευτικού προσωπικού μειονοτικών σχολείων της Θράκης και της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης και άλλες διατάξεις"
	Π.Δ. 8/1995	"Αξιολόγηση μαθητών του Δημοτικού Σχολείου"
	Π.Δ. 121/1995	"Συμπλήρωση διατάξεων για την αξιολόγηση των μαθητών του δημοτικού σχολείου"
	N. 2413/1996	"Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις"
1997-1998	N. 2517/1997	"Εκλογή Διδακτικού Προσωπικού των Ανωτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων"
(Μεταρρύθμιση)	N. 2525/1997	"Ενιαίο λύκειο, πρόσβαση των αποφοίτων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις" (και λειτουργία Ολοήμερου Νηπιαγωγείου)
	N. 2552/1997	«Περί του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου»
	N. 2530/1997	"Υπηρεσιακή κατάσταση και αναμόρφωση μισθολογίου του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού και του εκπαιδευτικού προσωπικού των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ΑΕΙ, ΤΕΙ, μισθολογικές ρυθμίσεις ερευνητών των ερευνητικών ιδρυμάτων και άλλες διατάξεις"

	N. 1824/1998	"Ρύθμιση θεμάτων εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις"
	N. 2640/1998	"Δευτεροβάθμια Τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις"
	Π.Δ. 200/ 1-7-1998	"Οργάνωση και λειτουργία Νηπιαγωγείων"
	Π.Δ. 201/1998	"Οργάνωση και λειτουργία Δημοτικών Σχολείων"
	N. 2725/1999	«Ερασιτεχνικός και επαγγελματικός αθλητισμός και άλλες διατάξεις»
	N. 2817/2000	"Εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και άλλες διατάξεις "
	N. 2834/2000	"Ρύθμιση θεμάτων διορισμού εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις"
	N. 2909/2001	"Ρυθμίσεις θεμάτων εισαγωγής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και άλλες διατάξεις"
	N. 2916/2001	"Διάρθρωση της ανώτατης εκπαίδευσης και ρύθμιση θεμάτων του τεχνολογικού τομέα αυτής"
	N. 2986/2002	Οργάνωση των περιφερειακών υπηρεσιών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών, επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις
	N. 3027/2002	"Θέματα Οργανισμού Σχολικών Κτιρίων, Ανώτατης Εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις" (και ίδρυση ΑΣΠΑΙΤΕ)
	N. 3149/2003	"Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, δημόσιες Βιβλιοθήκες και άλλες διατάξεις"
	N. 3187/2009	"Ανώτατα Στρατιωτικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα ΑΣΕΙ"
	N. 3191/2003	"Το Εθνικό Σύστημα Σύνδεσης της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης με την Απασχόληση" (Ίδρυση ΚΕΕ και Σχολών Γονέων)
	N. 3194/2003	"Ρύθμιση εκπαιδευτικών θεμάτων και άλλες διατάξεις"
	Π.Δ.35/2003:	"Βαθμολογική κατάσταση, πρόσληψη, υπηρεσιακή κατάσταση και απασχόληση των μελών του εργαστηριακού διδακτικού προσωπικού των τεχνολογικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων
	Υπ. Απ. 21072α/Γ2/ΦΕΚ 303 τ.Β'/13-3-2003 και Υπ. Απ. 21072β/Γ2/ΦΕΚ 304 τ.Β'/ 13-3-2003	"Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και Αναλυτικά προγράμματα Σπουδών Δημοτικού και Γυμνασίου"
2004-2008	N. 3255/2004	«Ρυθμίσεις θεμάτων όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων»
	N. 3260/2004	«Ρυθμίσεις του συστήματος προσλήψεων και θεμάτων δημόσιας διοίκησης»
	N. 3282/2004	«Μετεγγραφές φοιτητών και σπουδαστών εσωτερικού και άλλες διατάξεις»
	N. 3323/2005	«Κυβερνητική Επιτροπή Παιδείας και Πολιτισμού»
	N. 3328/2005	«Διεπιστημονικός Οργανισμός Αναγνώρισης Τίτλων Ακαδημαϊκών και Πληροφόρησης»
	N. 3369/2005	«Συστηματοποίηση Δια βίου Μάθησης και άλλες Διατάξεις»
	N. 3374/2005	«Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση, Σύστημα Μεταφοράς και Συσσώρευσης Πιστωτικών Μονάδων, Παράρτημα Διπλώματος»
	N. 3376/2005	«Ίδρυση Σχολείου Ευρωπαϊκής Παιδείας»
	N. 3391/2005	«Ίδρυση Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος»
	N. 3404/2005	«Ρύθμιση θεμάτων Ανώτατης Πανεπιστημιακής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης και λοιπές διατάξεις»
	N. 3432/2006	«Δομή και Λειτουργία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης»
	N. 3443/2006	«Τοπικά Συμβούλια Νέων και άλλες διατάξεις»
	N. 3450/2006	"Αναβάθμιση και αναδιάρθρωση της ναυτικής εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις"
	N. 3467/2006	«Επιλογή στελεχών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ρύθμιση θεμάτων διοίκησης της

		εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις»
	N. 3475/2006	«Οργάνωση και λειτουργία της δευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις»
	N. 3518/2006	(άρθρο 73) Θέματα Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Υποχρωτική Προσχολική Αγωγή)
	Π.Δ. 60/2006	"Αξιολόγηση μαθητών του Ενιαίου Λυκείου"
	N. 3549/2007	«Μεταρρύθμιση του θεσμικού Πλαισίου για τη Δομή και Λειτουργία των ΑΕΙ»
	N. 3577/2007	«Δημιουργία Φορέα Διαχείρισης Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δια βίου Μάθησης, ρύθμιση θεμάτων ιδιωτικής εκπαίδευσης και φορέων εποπτείας Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και άλλες διατάξεις».
	N. 3653/2008	"Θεσμικό πλαίσιο έρευνας και τεχνολογίας και άλλες διατάξεις"
	N. 3685/2008	"Θεσμικό πλαίσιο για τις μεταπτυχιακές σπουδές"
	N. 3687/2008	"Θέματα προσωπικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και άλλες διατάξεις"
	N. 3696/2008	"Ίδρυση και λειτουργία κολλεγίων και άλλες διατάξεις"
	N. 3699/2008	"Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες" (Μετονομασία της ΓΓΕΕ σε Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης)

Πηγές:

Κυπριανός Παντελής, *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004
ΕΑΕΕΑ, *Οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα 2008/09*, Ημερομηνία ανάκτησης 02.11.2009 από http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/EL_EL.pdf
ΕΑΕΕΑ, *Οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα 2009/10*, Ημερομηνία ανάκτησης 27.04.2011 από http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/EL_EL.pdf
<http://www.agonsyn.gr/Nomoi/nomothses.htm> (Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 27.04.2011)
<http://www.alfavita.gr/egiklio/index.php> (Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 08.05.2011)

http://eur-lex.europa.eu/el/legis/20090901/chap1630.htm	
16.30 Εκπαίδευση και επαγγελματική επιμόρφωση (αριθμός πράξεων: 117)	
1985	Απόφαση Δικαστηρίου Ευρωπ. Κοινοτήτων για την ένταξη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην επαγγελματική εκπαίδευση
(EE C 111 της 6.5.2008, σ. 1 έως 7)	Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, σχετικά με τη θέσπιση του ευρωπαϊκού πλαισίου επαγγελματικών προσόντων για τη διά βίου μάθηση (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)
(EE C 155 της 8.7.2009, σ. 1 έως 10)	Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 2009, για τη δημιουργία ευρωπαϊκού πλαισίου αναφοράς για τη διασφάλιση της ποιότητας στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)
(EE C 155 της 8.7.2009, σ. 11 έως 18)	Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 2009, για τη θέσπιση του ευρωπαϊκού συστήματος πιστωτικών μονάδων για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (ECVET) (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)
(EE C 182 της 4.8.2006, σ. 2 έως 4)	Αναθεωρημένος εσωτερικός κανονισμός του διοικητικού συμβουλίου του Ευρωπαϊκού Κέντρου για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης (εγκρίθηκε από το Συμβούλιο στις 24 Ιουλίου 2006)

(EE C 29 της 9.2.1976, σ. 1 έως 10)	Σύμβαση περί ιδρύσεως Ευρωπαϊκού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου
(EE C 81 της 12.8.1971, σ. 5 έως 11)	Γενικοί προσανατολισμοί για την κατάρτιση προγράμματος δραστηριοτήτων σε κοινοτικό επίπεδο όσον αφορά την επαγγελματική κατάρτιση
(EE L 132 της 16.6.1995, σ. 18 έως 18)	95/209/EK: Κοινή δήλωση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής όσον αφορά την απόφαση αριθ. 819/95/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Μαρτίου 1995 για τη θέσπιση του προγράμματος κοινοτικής δράσης Socrates
(EE L 134 της 31.5.1979, σ. 14 έως 22)	Πρωτόκολλο για τη συμφωνία σχετικά με την εισαγωγή αγαθών εκπαιδευτικής, επιστημονικής και πολιτιστικής φύσεως
(EE L 145 της 4.6.2008, σ. 227 έως 233)	Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 452/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, σχετικά με την παραγωγή και την ανάπτυξη στατιστικών για την εκπαίδευση και τη διά βίου μάθηση (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)
(EE L 212 της 17.8.1994, σ. 3 έως 14)	Σύμβαση σχετικά με το καταστατικό των ευρωπαϊκών σχολείων
(EE L 215 της 9.8.2001, σ. 30 έως 37)	Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Ιουλίου 2001, για την ενδοκοινοτική κινητικότητα των σπουδαστών, των επιμορφωμένων ατόμων, των εθελοντών, των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτών
(EE L 255 της 30.9.2005, σ. 1 έως 5)	Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1552/2005 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, σχετικά με στατιστικές για την επαγγελματική κατάρτιση στις επιχειρήσεις (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)
(EE L 256 της 26.10.1995, σ. 45 έως 48)	95/431/EK: Απόφαση αριθ. 2493/95/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 1995 για την καθιέρωση του 1996 ως «Ευρωπαϊκού έτους της διά βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης»
(EE L 263 της 23.9.2006, σ. 12 έως 13)	2006/644/EK: Απόφαση της Επιτροπής, της 20ής Σεπτεμβρίου 2006, για τη σύσταση ομάδας υψηλού επιπέδου για την πολυγλωσσία
(EE L 270 της 7.10.1998, σ. 56 έως 59)	98/561/EK: Σύσταση του Συμβουλίου της 24ης Σεπτεμβρίου 1998 για την ευρωπαϊκή συνεργασία με σκοπό τη διασφάλιση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση
(EE L 32 της 4.2.2006, σ. 15 έως 33)	Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 198/2006 της Επιτροπής, της 3ης Φεβρουαρίου 2006, για την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1552/2005 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με στατιστικές για την επαγγελματική κατάρτιση στις επιχειρήσεις (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)
(EE L 327 της 24.11.2006, σ. 30 έως 44)	Απόφαση αριθ. 1719/2006/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Νοεμβρίου 2006, για τη θέσπιση του προγράμματος Νεολαία εν δράσει για την περίοδο 2007-2013
(EE L 327 της 24.11.2006, σ. 45 έως 68)	Απόφαση αριθ. 1720/2006/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Νοεμβρίου 2006, για τη θέσπιση προγράμματος δράσης στον τομέα της διά βίου μάθησης
(EE L 340 της 19.12.2008, σ. 83 έως 98)	Απόφαση αριθ. 1298/2008/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τη θέσπιση του προγράμματος δράσης Erasmus Mundus 2009-2013 για την ενίσχυση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και για την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης μέσω της συνεργασίας με τρίτες χώρες (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)
(EE L 375 της 23.12.2004, σ. 12 έως 18)	Οδηγία 2004/114/EK του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2004, σχετικά με τις προϋποθέσεις εισδοχής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό τις σπουδές, την ανταλλαγή μαθητών, την άμιση πρακτική άσκηση ή την εθελοντική υπηρεσία
(EE L 39 της 13.2.1975, σ. 1 έως 4)	Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 337/75 του Συμβουλίου της 10ης Φεβρουαρίου 1975 περί δημιουργίας Ευρωπαϊκού Κέντρου για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισεως
(EE L 390 της 31.12.2004, σ. 6 έως 20)	Απόφαση αριθ. 2241/2004/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Δεκεμβρίου 2004, σχετικά με το ενιαίο κοινοτικό πλαίσιο για τη διαφάνεια των επαγγελματικών προσόντων και ικανοτήτων (Europass)

(EE L 394 της 30.12.2006, σ. 5 έως 9)	Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2006 , σχετικά με τη διακρατική κινητικότητα εντός της Κοινότητας για σκοπούς εκπαίδευσης και κατάρτισης: Ευρωπαϊκός χάρτης ποιότητας για την κινητικότητα (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)
(EE L 43 της 18.2.2003, σ. 1 έως 5)	Απόφαση αριθ. 291/2003/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Φεβρουαρίου 2003, για την ανακήρυξη του 2004 ως ευρωπαϊκού έτους εκπαίδευσης μέσω του αθλητισμού
(EE L 60 της 1.3.2001, σ. 51 έως 53)	Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Φεβρουαρίου 2001, περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση
(EE L 64 της 4.3.2006, σ. 60 έως 62)	Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Φεβρουαρίου 2006 , για περαιτέρω ευρωπαϊκή συνεργασία με σκοπό τη διασφάλιση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση
(EE L 68 της 6.3.2004, σ. 25 έως 26)	2004/223/ΕΚ: Απόφαση του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2004, για θέσπιση του καταστατικού της συμβουλευτικής επιτροπής για την επαγγελματική κατάρτιση

Πηγή:

<http://eur-lex.europa.eu/el/legis/20090901/chap1630.htm> (Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 08.05.2011)

ΣΥΝΟΔΟΙ- ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ	
1963	Γενικοί κανόνες για την εφαρμογή μιας κοινής πολιτικής στην επαγγελματική εκπαίδευση
1992	Συνθήκη Μάαστριχτ
1999	Διαδικασία της Μπολόνια
2000	Διαδικασία της Λισαβόνας
2001	Σύνοδος της Πράγας
2003	Σύνοδος του Βερολίνου
2005	Σύνοδος του Bergen (Νορβηγία)
2007	Σύνοδος του Λονδίνου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Ιδιότητες Συγγραφέων

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ
1ο Γυμνάσιο Βόλου	Σχολείο
2ο Λύκειο Βόλου	Σχολείο
Anton, John P.	Παν/κός
Henderson, George Patrick	Παν/κός στη Σκωτία
Αβέλλιος, Αθανάσιος	
Αγγελίδης, Σωκράτης	Παν/κός
Αγγελόπουλος, Αθανάσιος	Παν/κός
Αγραφιώτου-Γραφοπούλου Πέρσα	Σχολική Σύμβουλος φιλολόγων- Σύμβουλος Υπουργού Παιδείας
Αγραφιώτου-Γραφοπούλου, Πέρσα	MSc στη Βυζαντινή ιστορία- Σχολική Σύμβουλος φιλολόγων- Σύμβουλος Υπουργού Παιδείας
Αδάμου, Ιωάννης	Ιστορικός - Λογοτέχνης
Αδάμου, Μαρία	Σχολική Σύμβουλος Β/θμιας - Δρ Κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης - διδάσκει στα παιδαγωγικά τμήματα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Αθανασιάδης, Χάρης	Παν/κός
Αθανασιάδης, Χάρης (εισαγωγή- επιμέλεια)/ Δημαράς, Αλ. (εποπτεία)	Παν/κός
Αλεξίου, Έλλη	Εκπ/κός Β/θμιας
Αλιβιζάτος, Νίκος	Παν/κός
Αναστασιάδης, Γιώργος	Παν/κός
Ανδρέου, Αποστόλης	Παν/κός
Ανδρέου, Αποστόλης- Παπακωνσταντίνου, Γεώργιος	Παν/κός
Ανδρέου, Αποστόλης- Παπακωνσταντίνου, Γεώργιος.	Παν/κός
Ανδριώτης, Νίκος - Οιχαλιώτης, Ρέννος	Ιστορικός
Ανθεμίδης, Αχιλλέας	Dr Νομικής-συγγραφέας
Αντωνίου Δαυίδ	Εκπ/κός Β/θμιας (φιλόλογος) - επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Αντωνίου, Χρήστος	Εκπ/κός Β/θμιας (φιλόλογος) - επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Αραβαντινός, Παναγιώτης -Νικολαΐδου, Ελευθερία (επ)	Λόγιος - Ιστορικός
Αργυρίου, Αλέξανδρος	Πολιτικός Μηχανικός- Κριτικός και ιστορικός της λογοτεχνίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκη	Ερευνητικό Κέντρο
Αυγητίδης, Κ.Γ.	Ιστορικός
Βαϊάννη, Μαρία	Φιλολογος- Αρχαιολόγος
Βαϊνά, Μαρία	Καθηγήτρια Παιδαγωγικής στην ΑΣΠΑΙΤΕ
Βακαλόπουλος, Κωνσταντίνος	Παν/κός
Βακουφάρης, Περικλής	Δρ. Ιστορίας- τ. Σχολικός σύμβουλος, φιλόλογος
Βαλαής, Διονύσιος	Παν/κός
Βαλσαμάκη- Ράλλη, Ήρα	Φιλολογος,ιστορικός- Master στα Παιδαγωγικά- πολιτικός- συγγραφέας
Βαλσαμόπουλος, Ν.	Εκπ/κός Α/θμιας- Σχολικός Σύμβουλος- Αιρετός Σύμβουλος στο Υπουργείο Παιδείας- μέλος και Πρόεδρος του Κεντρικού Υπηρεσιακού Συμβουλίου (1978-1988), Πρόεδρος του Συμβουλίου Κρίσεων και Επιλογών, Συντονιστής της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του Υπουργείου
Βαξεβανόγλου, Αλίκη	Ερευνήτρια στο Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας της Ακαδημίας Αθηνών- Μεταπτυχ. στην ιστορία
Βάος Αντώνης	Παν/κός
Βαρελάς, Λάμπρος	Φιλολογός Ερευνητής στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Βαρμάζης, Νικόλαος	Παν/κός
Βασιλού- Παπαγεωργίου, Βάσω	Καθηγήτρια-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Βαστάκης, Κωνσταντίνος	Πρωτοπρεσβύτερος
Βελώνη, Συρμούλα- Βέργος, Κων/νος- Γκιουλουμίδης, Γεώργιος	Εκπ/κοί Α/θμιας
Βεργωτής, Γεώργιος	Δρ. Θεολογίας, καθηγητής
Βερράρου-Μέντη Αλεξάνδρα (επιμ.)	Εκπ/κός Α/θμιας- Διευθύντρια
Βιγγόπουλος, Ηλίας	Καθ. Παιδ. Ακαδ.
Βούρη, Σοφία	Παν/κός
Βούρη, Σοφία- Καψάλης, Γεώργιος	Παν/κός
Βρυχέα, Άννη-Γαβρόγλου, Κώστας	Παν/κός
Γαβαλά, Πέπη	Δρ- Προϊσταμένη ΓΑΚ Λακωνίας
Γάλλος, Κώστας	
Γαούσης, Σπύρος	
Γάτος, Γιώργος	πολιτικός και ιστορικός δημοσιογράφος
Γελαδάκη, Σόνια	ΔΔ στη Ιστορία της Εκπαίδευσης- Εκπ.κός Β/θμιας- Διδάσκουσα στο ΕΑΠ
Γερογιάννης, Κώστας	
Γέρου Θεόφραστος	Εκπ/κός - Ειδικός Σύμβουλος Υπουργών Παιδείας
Γέρου Θεόφραστος	Εκπ/κός - Ιστοριοδίφης
Γέρου, Θεόφραστος	Εκπ.κός--ειδικός σύμβουλος στο Υπουργείο Παιδείας - προεδρεύων αντιπρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεωργιάδης, Πέτρος	
Γιαννάκης, Θωμάς	Παν/κός
Γιαννακόπουλος, Παναγιώτης	Φιλολόγος
Γιανναράς, Χρήστος	Παν/κός
Γιάνναρης Γιώργος	Καθηγητής συγκριτικής λογοτεχνίας στις ΗΠΑ
Γιαννίδης, Ελισσαίος	Εκπαιδευτικός
Γιργωλάς, Γεώργιος	Εκπ/κός Α/θμιας- Προϊστάμενος Γραφείου
Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου, Έλλη	Παν/κός
Γκλαβάς, Σωτήριος	Δρ.Ιστορικός
Γκόλια, Παρασκευή	Εκπ/κός Α/θμιας - διδάκτορας του ΠΤΔΕ Φλώρινας του ΠΔΜ
Γκόντζος, Χρήστος.- Αναστασάκος, Κώστας.	τ.Σχ. Σύμβουλος- ;;
Γκότοβος, Αθανάσιος	Παν/κός
Γληνός, Δημήτρης- Ηλιού Φίλιππος (επ.)	Φιλολόγος, παιδαγωγός και κοινωνιολόγος
Γοντικάκης Στέφανος	Συνταξιούχος-Δρ Φιλοσοφίας
Γραβάνη, Ζακελίν	Δρ. - Εκπ/κός Β/θμιας- Οικ. Οικονομίας
Γριτσόπουλος , Τάσος	Εκπ/κός Β/θμιας- Δρ Φιλοσοφικής Αθηνών- Πρόεδρος της Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών
Γρόλλιος, Γιώργος- Τζήκας, Χρήστος	Παν/κός
Δαλακούρα, Κατερίνα	Παν/κός
Δαμανάκη Μαρία, Βαρουφάκης Γιάννης, Καλογήρου Γιάννης, Κουλαϊδής Βασίλης, Παπαδάκης Νίκος	Πολιτικός- Παν/κοί
Δάρδας, Αναστάσιος	Δρ. Θεολογίας Α.Π.Θ- Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Δυτικής Μακεδονίας
Δάρδας, Αναστάσιος	Εκπ/κός Β/θμιας (Θεολόγος) - Δ/ντης
Δαφέρμος Ολύμπιος	μηχανολόγος-ηλεκτρολόγος Ε.Μ.Π. και διδάκτωρ του Παντείου Πανεπιστημίου. Εργάστηκε ως σύμβουλος στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Δελάκης Ευάγγελος	Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Δεληγιάννη, Βασιλική.- Ζιώγου, Σιδηρούλα. (επιμ.)	Παν/κοί

Δελμούζος, Αλέξανδρος	Παν/κός
Δερβίσης, Στέργιος	Παν/κός
Δερτιλής, Γεώργιος	Παν/κός
Δημακόπουλος, Θεόδωρος	Εκπαιδευτικός
Δημαράς, Αλέξης- Βερέβη, Άλκηστις, Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας	Παν/κός - Δρ.,Ερευνήτρια του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας
Δημαράς, Αλέξης- Παπακώστας, Γιάννης- Χαρίτος, Χαράλαμπος (εποπτεία)	Παν/κοί
Δημαράς, Αλέξης, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας	Παν/κός
Δημαράς Κ.Θ.	Παν/κός
Δημαράς, Αλέξης (επ)	Παν/κός
Δημαράς, Αλέξης, Βασιλού - Παπαγεωργίου, Βάσω,ΕΛΙΑ	Παν/κός - Καθηγήτρια-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Δημάση, Μαρία	Απόφοιτος ΠΤΔΕ και Θεολογίας- Δρ. - ειδική επιστήμονας στο ΠΤΔΕ του ΔΠΘ-Σχολική σύμβουλος
Διαμαντής, Δημήτρης	Παν/κός
Δοδοντσάκης, Γιώργος	Εκπ/κός
Δούκας Χρίστος	Εθνικός Αντιπρόσωπος και Σύμβουλος Φυσικής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας στην Εκπαίδευση Ενηλίκων - Εμπειρογνώμων για θέματα Παιδείας σε Συμβούλια και Επιτροπές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Συμβουλίου της Ευρώπης
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών	Ερευν. Κέντρο
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων	Ερευν. Κέντρο
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο	Ερευν. Κέντρο
Ελευθεράκης, Θεόδωρος	Διδάσκων στο Π.Τ.Π.Ε. Παν/μίου Κρήτης
Ελληνογαλλική Σχολή Καλαμαρί	Σχολείο
Ένωση Διδασκόντων Καθηγητών Τεχνολογικών Ιδρυμάτων -Λύτρας, Περικλής (επ)	Διδάκτορες ΤΕΙ
Εξαρχόπουλος, Θανάσης- Βιδάλη, Λεώνη (επ)	Παν/κοί
επ. Φ. Κ. Βώρος- Βασ. Κύρκος- Δημ.Γεωργοβασίλης	Παν/κός και Εκπ/κός
Εργολάβος, Σπύρος- Σύνδεσμος Αποφοίτων Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων	Εκπ/κός Β/θμιας (Φιλολόγος)
Εταιρεία Μελέτης της καθ' ημάς Ανατολής	Ερευνητικό Κέντρο
Ευαγγελόπουλος, Σπύρος.	Καθ.Παιδ. Ακαδ.
Ζάγκα, Ασημίνα	Εκπ/κός ΤΕΕ-κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος του Τομέα Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ
Ζάκκας, Κώστας	Ιστοριοδίφης
Ζαμπακίδης, Αριστοφάνης	Καθηγητής Ανωτέρων Παιδαγωγικών Σχολών στη Ανωτέρα Εκκλησιαστική Σχολή Κρήτης και στην Α.Ε.Σ. Θεσσαλονίκης.
Ζαμπέτα, Εύη	Παν/κός
Ζαφειριάδης, Κυριάκος, Σουσαμίδου - Καραμπέρη, Αικατερίνη	Σχολικός Σύμβουλος β/θμιας - Δρ Ειδικής Αγωγής - Δρ Ψυχολογίας- διδάσκουσα ψυχολογίας στα ΑΤΕΙΘ
Ζάχαρης, Ευστάθιος	Καθ/της ΣΕΛΕΤΕ
Ζάχαρης, Ευστάθιος, ΣΕΛΕΤΕ	Εκπαιδευτικός ΣΕΛΕΤΕ
Ζιώγου- Καραστεργίου, Σ.- Χασεκίδου - Μάρκου, Θεοδώρα -Φούκας, Βασίλειος	Παν/κός - Εκπαιδευτικός, διευθύντρια του 13ου Γυμνασίου Θεσσαλονίκης, Δρ Φιλοσοφίας - Υποψήφιος Διδάκτωρ του Τομέα Παιδαγωγικής του Α.Π.Θ.
Ζιώγου-Καραστεργίου, Σιδηρούλα	Παν/κός

Ζούμας, Ιωάννης	
Η εν Αθήναις Φιλεκαπαιδευτική Εταιρεία	Σύλλογος
Ηλιάδου- Τάχου, Σοφία	Παν/κός
Ιμβριώτη, Ρόζα	Ιστορικός
Ιμβριώτης, Γιάννης	Παν/κός
Ινστιτούτο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης.	Ερευνητικό Κέντρο
Ίντος, Χρήστος	Σχολικός Σύμβουλος Α/θμιας
Ιορδάνογλου, Αναστάσιος	Παν/κός
Ισμυρλιάδου, Αδελαΐδα	Δόκτωρ Ιστορίας. Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων Θεσσαλονίκης
Καγκαλίδου, Ζαφειρούλα	Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων
Καλαντζής, Κώστας	Δρ. Ιστορικός
Καλαφάτη, Ελένη	Αρχιτέκτονας και διδάκτωρ της Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales του Παρισιού (ειδικότης: Ιστορία και Πολιτισμοί). Σύμβουλος ανάπτυξης της Βιβλιοθήκης και του Κέντρου Τεκμηρίωσης της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π.Διδάσκουσα σε ΠΜΣ στο ΕΜΠ και τ
Καλαφάτη, Ελένη- Καρδαμίτση - Αδάμη, Μάρω	Διδάσκουσα σε ΠΜΣ στο Ιόνιο Παν/μιο - Παν/κός
Καλογιαννάκη, Πέλλα	Παν/κός
Καλογιάννης, Γ.Χ.	Εκπ/κός-Δρ
Καμαρινού Κυριακή	Εκπ/κός Α/θμιας - Δρ. στον τομέα της "Εκπαίδευσης Ενηλίκων"
Κανάκης, Ιωάννης	Παν/κός
Κανδήλα, Ιουλία	Φιλολόγος, Δρ του ΠΤΔΕ του ΑΠΘ
Κανδήλης, Ιωάννης	Φυσικός- Επιμελητής τσο Παν/μιο Αθηνών
Κανελλόπουλος, Δημήτριος	Δρ. Φιλολογίας, Διδάσκων Π.Δ./407 στο Τμήμα Φιλολογίας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου-Υπεύθυνος Περιφέρειας Κεντρικής Ελλάδος Ομάδας Έργου των Κ.Ε.Ε.
Κανταρτζή, Ευαγγελία	Σχολική σύμβουλος Α/θμιας- Δρ. στην εκπαίδευση του Πανεπιστημίου Hull της Αγγλίας
Καούρης, Γαβριήλ	
Καπουκάγιας, Χρίστος	Παν/κός
Κάπος, Ιωάννης	Δρ ιστορίας- Εκπ/κός Μέσης Εκπαίδευσης Προϊστάμενος 5ου Γραφείου Δνση Π.Ε. Γ' Αθηνών
Καραθανάσης, Αθανάσιος	Παν/κός
Καρακώστας, Ιωάννης	Παν/κός
Καραμανωλάκης, Βαγγέλης	Δρ Ιστορίας-Υποψήφιος- εργάζεται στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ)- μέλος της Εταιρείας Μελέτης της Ιστοριογραφίας και της Θεωρίας της Ιστορίας
Καραναστάσης, Ηρακλής	Φιλολόγος
Καρανταΐδου, Μαρία	
Καράς, Γιάννης	Ερευνητής στο ΕΙΕ
Καρασίμος, Παναγιώτης	Σχολικός Σύμβουλος στα Τρίκαλα
Καρατζάς, Σταμάτης	Παν/κός
Καραφύλλης, Αθανάσιος	Παν/κός
Καρράς, Κωνσταντίνος	Παν/κός
Κασιάνης, Ελευθέριος	Απόφοιτος της Μεγ. του Γένους Σχολής και της Παντείου
Κασσωτάκης Μιχάλης	Παν/κός
Κασσωτάκης, Μιχάλης- Παπαγγελή - Βουλιούρη, Δέσποινα	Παν/κός
Καστάνης, Ανδρέας	Στρατιωτικός
Καστάνης, Νίκος	Παν/κός
Κάστανος, Θεόδωρος	Εκπ/κός- Ιδρυτής Διδασκαλείου Αλεξανδρούπολης
Καστόργης, Ευθύμιος- Μακρής Νικόλαος	Παν/κός
Κατσαντώνης, Γιάννης	Εκπαιδευτικός

Κατσαντώνης, Γιάννης.	Εκπ/κός Α/θμιας
Κάτσικας Χρήστος -Καββαδίας, Γιώργος	Εκπ/κός Β/θμιας - Εκπ/κός συντάκτης στα ΝΕΑ- υποψήφιος διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων -- Φιλολόγος, συντακτική επιτροπή του περιοδικού Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης --..
Κάτσικας, Χρήστος- Θεριανός, Κώστας	Εκπ/κός Β/θμιας - Εκπ/κός συντάκτης στα ΝΕΑ- υποψήφιος διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων -- Εκπ/κός Β/θμιας - Δρ του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης
Καφκά, Δήμητρα	
Καφταντζής, Γιώργος	Δικηγόρος-μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών Θεσσαλονίκης
Καφφές , Χρήστος	Εκπ/κός Α/θμιας
Καψάλης, Αχιλλέας Γ. / Χαραλάμπους, Δημήτρης Φ.	Παν/κός
Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών	Ερευνητικό Κέντρο
Κεφαλληναίου, Ευγενία	Δρ Φιλολογίας Γ. Γραμματέας. Ελληνικής Εταιρείας Βύρωνος
Κιτρομηλίδου, Μάγδα	Εκπ/κός Β/θμιας (Φιλολόγος)
Κίτσος, Κωνσταντίνος	Καθηγητής στη ΖΠΑ Ιωαννίνων
Κίτσου, Αγάθη	Φιλολόγος
Κίτσου, Αγάθη	Φιλολόγος- MSc ΑΠΘ
Κλαδάκη-Μενεμενλή Φωτεινή-Φρέρης Γιμόθεος	Δημοσιογράφος - Αιδεσιμότητα
Κλάδης, Διονύσης	Παν/κός
Κογκούλης, Ιωάννης	Παν/κός
Κοκκίνη, Ευαγγελία	Σχ. Σύμβουλος Β
Κόκκωνας, Ιωάννης	Παν/κός
Κολιού, Νίτσα	Ιστοριοδίφης- Δημοσιογράφος
Κολοβός, Στέφανος	Σχολικός Σύμβουλος Α/θμιας- MSc στις επιστήμες της αγωγής
Κολτσίδα, Αθηνά	Εκπαιδευτικός- υποψήφια διδάκτωρ στην ιστορία της εκπαίδευσης
Κολτσίδας, Αντώνης	Εκπαιδευτικός- διδάκτωρ στην ιστορία της εκπαίδευσης
Κολτσίδας, Αντώνης	Εκπαιδευτικός- διδάκτωρ στην ιστορία της εκπαίδευσης
Κομίνη, Δώρα , Κοντογιάννη, Ρούλα	
Κονεμένος, Νικόλαος	Πρόξενος
Κοντάκος , Αναστάσιος	Παν/κός
Κοντογιάννη, Ρούλα	
Κοντονή, Άννα	Δρ-Υπεύθυνη Σπουδών και Έρευνας στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης-επιστημονική συνεργάτης του Ινστιτούτου Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων και του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ
Κοσμά, Αικατερίνη	Καθ. Ζαριφειου Παιδαγωγικής Ακαδημίας Αλεξανδρουπολεως
Κοσμάς, Δημήτρης	Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων
Κοσμάς, Θόδωρος	Εκπ/κός Β/θμιας
Κοσμάς-Δεμίρης, Τάκης	Φιλολόγος
Κοσμόπουλος, Αλέξανδρος	Παν/κός
Κοτζαγεώργη, Ξανθίπη	Ιστορικός, Επιστημ. Συνεργάτης ΙΜΧΑ
Κοτσιφάκης, Θέμης	Εκπ/κός Γραφικών Τεχνών σε ΤΕΕ
Κουλουμπάκης, Σπύρος	
Κουλούρη, Χριστίνα	Παν/κός
Κουλούρη, Χριστίνα	Παν/κός
Κουμπάρου-Χανιώτη Χρυσάνθη	Φιλολόγος- Προϊσταμένη του 4ου Γραφείου Δ.Ε. Πειραιά
Κουντουρά, Νικολίνα	Σύμβουλος Φιλολόγων - Διδάκτωρ Παιδαγωγικής
Κουντουράς, Μίλτος- Δημαράς, Αλέξης	Εκπ/κός- Παν/κός
Κουρκουμέλης, Νίκος	Δρ Φιλοσοφικής σχολής Ιωαννίνων - Ιστορικός

Κούρνιας, Κωνσταντίνος	Φιλολόγος
Κουρταλίδης , Θανάσης	Φιλολόγος, π. σχολικός σύμβουλος και Δ-ντής Εκπ-σης Ελλ-δων Εξωτερικού του ΥΠΕΠΘ
Κουστουράκης, Γεράσιμος Σ. / Μπερδούση, Ελένη / Μπουζάκης, Σήφης	Παν/κός
Κουτσιαύτης, Εμμανουήλ	Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Καστοριάς
Κουτσούκης, Κλεομένης	Παν/κός
Κουτσουπιάς, Φώτιος	Δάσκαλος, Σχολικός Σύμβουλος Α/θμιας
Κουτσούρης, Αρχέλαος (επιμ.)	Εκπ/κός Β/θμιας (Φιλολόγος)
Κρεμμυδάς, Βασίλης	Παν/κός
Κριαράς, Εμμανουήλ	Παν/κός
Κτενάς, Χρυσάφης	
Κυπριανός, Παντελής	Παν/κός
Κυριαζόπουλος, Βασίλειος	Παν/κός
Κυρίδης, Αργύρης	Παν/κός
Κωνσταντινίδης, Εμμανουήλ	Παν/κός
Κωνσταντινόπουλος, Χρήστος	Ιστορικός
Κωστάκη, Αναστασία	Παν/κός
Κωστοπούλου-Μπαλαμώτη, Αικατερίνη	
Λαζαρίδης, Διαμαντής	Εκπαιδευτικός, Α/θμιας- συγγραφέας, μέλος Ε.Π.Μ.
Λαζαρίδης, Κώστας	Εκπ/κός Α/θμιας
Λάζος, Χρήστος	Ιστοριοδίφης-Λογοτέχνης
Λαμπράκη- Παγανού, Αλεξάνδρα	Παν/κός
Λαμπράκη- Παγανού, Αλεξάνδρα- Παγανός, Γιώργος	Παν/κός
Λαμπράκης, Γιάννης (επ.)	
Λαμψίδης, Γιώργος	Δημοσιογράφος- Συγγραφέας
Λάμπας, Κώστας	Διευθυντής, ερευνητής στο ΚΕΜΝΕ- Δρ Ιστορίας
Λέκκου, Παντελής	Εκπ/κός Β/θμιας
Λεοντσίνης, Γεώργιος	Παν/κός
Λιάνης, Γιώργος	Ιστοριοδίφης- Πολιτικός
Λυγερός , Σταύρος	Πολιτικός συντάκτης-μαθηματικός
Λυκιαρδοπούλου - Κονταρά, Σταυρούλα	Εκπ/κός Α/θμιας -υποψήφια διδάκτορας Ιστορίας της εκπαίδευσης στο Παν/μιο Αιγαίου
Λυκίσσας, Μιχαήλ	Εκπ/κός
Λυκίσσας, Μιχάλης	Εκπαιδευτικός Α/θμιας
Μακρυνιώτη, Δήμητρα	Παν/κός
Μαμώνη, Κυριακή	Διδάκτωρ Βυζαντινής Φιλολογίας
Μαρκόπουλος, Σπυρίδων	Εκπ/κός Α/θμιας
Ματθαίου, Άννα	Παν/κός
Μαυροσκούφης, Δημήτρης	Παν/κός
Μέγας, Αναστάσιος	Παν/κός
Μερτύρη, Αντωνία	Διδ με το 407/80
Μηλίτση-Νίκα , Αναστασία	Προϊσταμένη Γ.Α.Κ. Καλαμάτας
Μηλίτση-Νίκα, Αναστασία- Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, Χριστίνα	Προϊσταμένη Γ.Α.Κ. Καλαμάτας
Μητρογιαννοπούλου, Αγγελική	Εκπ/κός- -Δρ. ΦΙΠΨ
Μήτσης, Ναπολέον -Καραδήμας, Δημήτριος	Παν/κός
Μήτσης, Φώτης	Παν/κός
Μιχαηλίδης, Σταύρος Γ.	Διευθυντής στη Διεύθυνση Ναυτικής Εργασίας του Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας
Μιχαλόπουλος, Δημήτρης	Παν/κός
Μιχελής, Αθανάσιος	Διευθυντής Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν.

	Φθιώτιδας
Μογγολιάς, Ανδρέας	εκπαιδευτικός
Μοσχόπουλος, Γεώργιος	Παν/κός
Μοσχόπουλος, Γεώργιος- Σήφης Μπουζάκης	Παν/κοί
Μουλόπουλος, Σπυρίδων	Παν/κός
Μουρατίδης, Ιωάννης	Παν/κός
Μουτζούρης, Ιωάννης	Εκπαιδευτικός θεολόγος
Μπακαδήμα - Ξουργιά, Μαρία	Διευθύντρια ΓΑΚ Αιτωλοακαρνανίας
Μπακαλάκη Αλεξάνδρα- Ελεγκίτου, Ελένη	Παν/κός
Μπαλλή, Άννα	Δημοσιογράφος
Μπαμπινιώτης, Γεώργιος	Παν/κός
Μπελιά , Ελένη	Εκπ/κός- τέως διευθύντρια του Κέντρου Μελέτης Νεωτέρου Ελληνισμού
Μπελίτσος, Θεόδωρος	Εκπ/κός Β/θμιας (Χημικός)
Μπέτης, Στέφανος	Εκπ/κός Α/θμιας
Μπέτσας, Γιάννης	Παν/κός
Μπέτσας, Ιωάννης	ειδικός επιστήμονας στο ΠΤΝ Φλώρινας
Μπεχράκης, Μανόλης	Παν/κός
Μπόμπου-Σταμάτη, Βασιλική	Δρ φιλολογίας και ιστορίας
Μπονίδης, Κυριάκος	Παν/κός
Μποντίλα, Μαρία	Φιλολόγος- Δρ της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ
Μπουζάκης Σήφης-Κουστουράκης Γεράσιμος- Μπερδούση Ελένη	Παν/κός
Μπουζάκης, Σ.- Τζήκας, Χρ.	Παν/κός
Μπουζάκης, Σήφης	Παν/κός
Μπουζάκης, Σήφης.- Τζήκας, Χρήστος- Ανθόπουλος, Κώστας	Παν/κός
Μπουζάκης, Σήφης.- Τζήκας, Χρήστος- Ανθόπουλος, Κώστας	Παν/κός
Μπουνόβας , Γιάννης	Διδ. με 407
Μυτιληναίος Γεώργιος- Μυτιληναίου Φοίβη	Εκπ/κός β/θμιας- Δ/ν'της -- Εκπ/κός Α/θμιας
Μωρίκης, Ανδρέας	Καθηγητής- Φιλολόγος του Κολλεγίου Αθηνών
Νημάς, Θεόδωρος	Σχολικός σύμβουλος Φιλολόγων Ν. Τρικάλων
Νίκας, Αθανάσιος	Εκπ/κός Β
Νούτσος, Παναγιώτης (επιμ.)	Παν/κός
Νούτσος, Χαράλαμπος	Παν/κός
Ντούσκος, Πέτρος	Παν/κός
Ξανθόπουλος, Κωνσταντίνος	Διευθυντής του Φροντιστηρίου Τραπεζούντας, της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης και της Εμπορικής Σχολής της Χάλκης
Ξηραδάκη , Κούλα	Ιστορικός
Ξηροτύρης, Ιωάννης	Παν/κός
Ξωχέλλης Παναγιώτης, Hopf Diether	Παν/κός
Οικονόμου, Φώτιος	Εκπ/κός Β/θμιας
Ομάδα σπουδαστών	
Παλαιολογόπουλος, Δημήτρης	Εκπαιδευτικός Α/θμιας
Παλάσκας, Σωτήρης	
Παναγιωτόπουλος, Δημήτρης	υπεύθυνος Αρχείου Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Δρ. Ιστορίας
Παναγιωτοπούλου, Ίρις	Δρ. ΕΜΠ
Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μουσείο Ιστορίας της Παιδείας.	Ερευνητικό Κέντρο

Πανταζής, Π.Δ. (Παναγιώτης)	Εκπ/κός - Λογοτέχνης
Παπαγεωργίου, Γιώργος	Παν/κός
Παπαδάκη, Λυδία	Παν/κός
Παπαδάκης Νίκος	Παν/κός
Παπαδάκης, Γεώργιος	Παν/κός
Παπαδημητρίου Βάσω	Παν/κός
Παπαδογιαννάκης, Νίκος	Παν/κός
Παπαδόπουλος, Γεώργιος	
Παπαδόπουλος, Μακεδών- Κώττα, Ελένη- Γουναρίδου, Τάνια	Θεολόγος καθηγητής - Διευθυντής --
Παπάζογλου, Μηνάς	Δημοσιογράφος
Παπάζογλου, Χρίστος	
Παπαθεοδοσίου, Θεοδόσης	Παν/κός
Παπακωνσταντίνου , Παναγιώτης- Ανδρέου , Αποστόλης	Παν/κός
Παπακωνσταντίνου, Θεόδωρος	Παν/κός
Παπακώστα- Μπενέκου, Ναταλία	Εκπ/κός Β
Παπακώστας, Γιάννης	Παν/κός
Παπακώστας, Γιάννης	Παν/κός
Παπανδρέου , Απόστολος	Εκπ/κός
Παπανούτσος, Ε.Π.	Φιλόσοφος-Παιδαγωγός
Παπαρίζος, Χρήστος	Δρ. γλωσσολογίας - Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Παπουλίδης, Κωνσταντίνος	Παν/κός
Πασχάλης, Αθανάσιος	Σχολ. Σύμβουλος Δημοτικής Εκπ/σης
Πάτσιου , Βίκυ	Παν/κός
Πεντόγαλος, Γεράσιμος	Παν/κός
Περιβαλλοντική Ομάδα Γυμνασίου Συβρίτου (Υπευθ. Ευσεβία Παπαδογιαννάκη-Βουμβουράκη)	Περιβαλλοντική Ομάδα Γυμνασίου
Περσελής, Εμμανουήλ Π.	Παν/κός
Περσιάνης, Παναγιώτης	Παν/κός
Πεσμαζόγλου, Στέφανος	Παν/κός
Πετράτος, Πέτρος	Φιλολόγος - διδάκτωρ Ιστορίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Πηγιάκη, Πόπη	Παν/κός
Πολυχρονόπουλος, Πάνος	Παν/κός
Πουλής, Παναγιώτης	Παν/κός
Προβατά, Ανθή	Διδάκτωρ της Ιστορίας της Εκπαίδευσης- Διδάσκουσα στη ΣΕΛΕΤΕ
Προβατά, Ανθή	Δρ ΦΚΣ Κρήτης- διδάσκουσα ΣΕΛΕΤΕ
Προκόπιος, Μητροπολίτης Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου	Ιερωμένος
Πυργιωτάκης, Γιάννης	Παν/κός
Πυρινός, Παύλος- μητρ. Βεροίας και Ναούσης	Μητρ. Βεροίας και Ναούσης
Ραβασόπουλος,Θουκυδίδης	Συγγραφέας- Βουλευτής
Ρέπας, Χρήστος	Εκπ/κός Α/θμιας
Ρήγος, Άλκης	Παν/κός
Ρόκος, Δημήτρης	Παν/κός
Ροντογιάννης, Πάνος	Φιλολόγος- ιδρυτής της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Λευκάδας- ιστοριογράφος
Ρώσσιου, Αικατερίνη -Χριστοφορίδης, Θεόδωρος	Εκπ/κός Β/θμιας - Φυσικός -Εκπ/κός Εκκλησιαστικής εκπ/σης- υποψήφιος διδάκτωρ του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Πατρών
Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη, Α. - Κεχαγιόγλου, Γ. -Αναστασιάδη -	Παν/κός κ.ά.

Συμεωνίδη, Άννα κ.ά	
Σακελλαρίου, Χάρης	Φιλολόγος-Λογοτέχνης
Σακελλαρόπουλος, Σ. -Σκιάς Α. - Μιχαλόπουλος Θ. -- Τσολάκης Χ. (επιμ.)	Γ.Γ.Υπουργείου- Παν/κός
Σακκής, Δημήτριος	Παν/κός
Σέβης, Αλκιβιάδης	Εκπ/κός Α/θμιας
Σιδέρη, Αλόη	Εκπ/κός Β/θμιας (Φιλολόγος)- Μεταφράστρια- Πουήτρια
Σιδηρόπουλος, Δημήτριος	Εκπ/κός Θεολόγος, Διδάκτορας Παιδαγωγικής Φιλοσοφικής Σχολής, Α.Π.Θ
Σιλιγκούνα, Αποστολία	Φιλολόγος
Σιμενή - Δούκα, Περσεφόνη Α.	Εκπ/κός - ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Εταιρείας Ιστορικών της Εκπαίδευσης (ΕΛΕΙΕ)
Σιμεωνίδης, Σίμος	Ιστορικός
Σκλαβενίτης, Δημήτριος-Σολδάτος, Ντίνος- Τσερές, Δημήτρης	Σχολικός Σύμβουλος φιλολόγων
Σκλαβενίτης, Τριαντάφυλλος	Διευθυντής Ερευνών ΚΝΕ/ΕΙΕ
Σκληράκη Εύη	Δ.ντρια Πειρ. Σχ. Αθηνών
Σκορδά -Παπαγιαννοπούλου, Αγγελική	Εκπαιδευτικός Β/θμιας.- Δρ. Φιλοσοφίας Παν/μίου Αθηνών
Σμοκοβίτης, Αθανάσιος	Παν/κός
Σμυρναίος , Αντώνης	Σχολικός σύμβουλος Α/θμιας - Δρ Φιλοσοφικής- διδ με 407/80- διδ στην ΑΣΠΑΙΤΕ
Σολδάτος, Χρίστος	Ιστορικός
Σολομών, Ιωσήφ	Παν/κός
Σοφιανός Δημήτριος	Παν/κός
Σπανός, Γρηγόρης	Εκπ/κός Β/θμιας (Φιλολόγος)
Σπανουδάκη-Μπαρμπαγαδάκη, Στέλλα	
Σπετσιώτης Ιωάννης-Σταθόπουλος Σταύρος	Παν/κός
Σπύρου, Ανδρέας	Εκπ/κός Β/θμιας (Φιλολόγος)
Σταθόπουλος, Μιχαήλ-Σταυριανέας, Βασίλειος	Καθηγητής Νομικής --
Σταματίου, Γεώργιος	Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, επίτιμος Λυκειάρχης
Σταμέλος , Γιώργος	Παν/κός
Στασινός , Δημήτρης	Παν/κός
Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρένα	Παν/κός
Στεριάδου , Καλλιόπη	Συγγραφέας
Στράντζαλης, Πολύβιος	Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων Ν. Θεσσαλονίκης
Στυλιάδης, Χαράλαμπος	τ. Γυμνασιάρχης
Στυλιάρης, Ευθύμιος	Καθηγητής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ιωαννίνων και Γενικός Διευθυντής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
Συλλογικό έργο (Δ.Χαραλάμπος, επιμ.)	Καθηγητής στο ΠΤΔΕ του ΑΠΘ
Συλλογικό έργο (επιμ. Φίλη Ελ.)	Σύλλογος Αποφοίτων
Σύλλογος Αποφοίτων Βαρβακείου Σχολής	Σύλλογος Αποφοίτων
Συμεωνίδου, Άννα-Συμεωνίδης, Παύλος	Εκπαιδευτικός στα ΤΕΙ Σερρών
Σύνδεσμος Αποφοίτων Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων	Σύλλογος Αποφοίτων
Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχιολιτών	Σύλλογος Αποφοίτων
Ταλιαδούρος , Αθανάσιος	Υφυπουργός Ανώτατης Παιδείας
Ταχταλόγλου, Αναστάσιος	Εκπ/κός
Τερζής, Νίκος	Παν/κός
Τερζής, Νίκος- Α.Π.Θ.	Παν/κός
Τερζής, Νίκος Π.-Ζιώγου-Καραστεργίου, Σιδηρούλα	Παν/κοί
Τζανετάτου Ευαγγελία- Γεννάδειος	Βιβλιοδέτης

Βιβλιοθήκη	
Τζάνη, Μαρία- Παμουκτσόγλου, Τασία	Παν/κοί
Τζερμιάς , Παύλος	Παν/κός
Τζήκας, Χρήστος	Παν/κός
Τζιόβας , Πάνος	Ιστοριογράφος και ερευνητής ιστορικών θεμάτων
Τζιούτζια, Ελένη	Εκπ/κός Α/θμιας
Τιμοθεάδης Τιμόθεος	Ιατρός- Ιστοριοδίφης
Τόγιας, Βασίλειος	Βουλευτής-πτυχιούχος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών
Τομανάς, Κώστας	Εκπ/κός σε φροντιστήρια- λογοτέχνης
Τομαρά-Σιδέρη, Ματούλα	Παν/κός
Τόνας, Σωτήριος	Εκπ/κός Α/θμιας
Τουλούπης , Φάνης	Εκπ/κός Α/θμιας
Τριαντάρη-Μαρά, Σωτηρία	Παν/κός
Τριανταφυλλίδης, Μανόλης	Παν/κός
Τριανταφύλλου Τριαντάφυλλος, Τ.	Καθ. Παιδ. Ακαδ.;
Τσαλίκογλου , Εμμανουήλ - Merlier , Octave	Ομότιμος καθηγητής
Τσαμασφύρος, Γεώργιος- Μπασάντης, Διαμαντής	Παν/κός
Τσερές, Δημήτρης	
Τσιαντής , Κώστας	Παν/κός
Τσιάρας, Α.	Εκπ/κός
Τσίλογλου , Λευτέρης	Καθηγητής Φυσικός –Φροντιστής
Τσιμπιάδας, Νικόλαος- Μπάσιου, Ιουλία	Σχολικός Σύμβουλος Α/θμιας -
Τσιούμης, Κωστής	Παν/κός
Τσιρίκογλου - Λαγούδα, Φωτεινή	
Τσιρπανλής, Ζαχαρίας	Παν/κός
Τσιτίνης, Αργύρης	Δικηγόρος-συγγραφέας
Τσουκαλάς , Κωνσταντίνος	Παν/κός
Τσούλιας, Νίκος	Εκπ/κός Β/θμιας (Φυσικομαθηματικό)
Τσουρέκης , Δημήτριος	Παν/κός
Τσούγλου , Δήμητρα- Μπαχαριάν , Ασαντούρ	Ιστορικός τέχνης
Φαρμακίδης Γεώργιος	Δικηγόρος
Φασατάκης, Νίκος	Εκπ/κός
Φασουλάκης, Στέριος	Παν/κός
Φίλος, Στέφανος	Σχ. Σύμβουλος
Φίνας, Κυριάκος	Οικονομολόγος
Φλούντζης, Αντώνης	Συγγραφέας-Ιατρός
Φούκας, Βασίλειος	Υποψήφιος Διδάκτωρ του Τομέα Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.
Φουρναράκη, Ελένη	Παν/κός
Φραγκουδάκη, Άννα	Παν/κός
Φραγκούλη , Αργίνη	τ.Λυκειάρχης- Ιστορικός
Φρόντζος , Πέτρος	
Φύκαρης, Ιωάννης	Δρ.Φιλοσοφίας- Σχολικός Σύμβουλος Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και ΠΔ 407/80 στα ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και Δυτικής Μακεδονίας
Φωτιάδης, Κωνσταντίνος	Παν/κός
Φωτιάδου, Ανδρονίκη	Φιλολόγος - MSc στο ΦΠΨ του ΑΠΘ
Φωτόπουλος, Χρήστος	Παν/κός
Χαραλαμπίδης, Στυλιανός	
Χαραλάμπους , Δημήτρης	Παν/κός

Χάρης, Κώστας	Παν/κός
Χαρίτος, Χαράλαμπος	Παν/κός
Χαρίτος, Χαράλαμπος- Κανδήλα Ιουλία	Παν/κός
Χαρίτος, Χαράλαμπος.- Κανδήλα Ιουλία- Κοντομήτρος, Γεώργιος	Παν/κός
Χαροκόπος, Αντώνιος	Εκπαιδευτικός Φιλολόγος
Χασεκίδου-Μάρκου, Θεοδώρα	Εκπαιδευτικός, διευθύντρια του 13ου Γυμνασίου Θεσσαλονίκης, Διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Α.Π.Θ.
Χασιώτης, Ιωάννης- Αραβαντινός, Δημήτρης- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	Παν/κός
Χατζηβασιλείου, Βασίλης	Ιστοριοδίφης
Χατζησαββίδης, Σοφρώνης	Παν/κός
Χατζηστεφανίδης, Θεοφάνης	Καθ. Παιδ. Ακαδ.
Χατζηστεφανίδου, Σοφία	Παν/κός
Χατζιδάκης, Γεώργιος	Παν/κός
Χιντήρογλου, Χαρίτων- Βενέτη, Ζωή	Παν/κός
Χιόνης, Κωνσταντίνος	Φιλολόγος και ιστορικός
Χιονίδης , Γιώργος	Φιλολόγος - ιστορικός
Χοντολίδου, Ελένη	Παν/κός
Χουρδάκης, Αντώνης	Παν/κός
Χουρμουζιάδης, Νίκος	Παν/κός
Χριστοφορίδης Θεόδωρος, Ρώσσιου Αικατερίνη	Φυσικός -Εκπ/κός Εκκλησιαστικής εκπ/σης- υποψήφιος διδάκτωρ του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Πατρών - Εκπ/κός Β/θμιας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Τα Έργα

(παρατίθενται πίνακες των έργων ταξινομημένων:

Α. σε πρώτο επίπεδο γεωγραφικά,

Β. σε δεύτερο επίπεδο ανά βαθμίδα εκπαίδευσης και

Γ.σε τρίτο επίπεδο ανά υποκατηγορίες/λοιπές θεματικές)

Δημιουργία έκθεσης σε προβολή σχεδίασης

Δημιουργία έκθεσης με τη χρήση οδηγού

- IB ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΠΟΦΕΙΣ
- IBα01 1 ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBα16 ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBα8 1 ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ: ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ: ΦΥΛΟ
- IBβ01 1 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBβ02 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ_ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
- IBβ03 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ
- IBβ05 1 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ: ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
- IBβ05 2 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ: ΦΥΛΟ
- IBβ05 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBβ06 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ_ΕΚΠ/ΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ_ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ
- IBβ07 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΚΤΙΡΙΑΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ
- IBβ08 1 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΜΑΘΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΦΥΛΟ
- IBβ08 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΜΑΘΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ
- IBβ13 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ
- IBβ16 ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBγ01 1 ΜΕΣΗ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBγ02 ΜΕΣΗ: ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ- ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
- IBγ05 1 ΜΕΣΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ: ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
- IBγ05 ΜΕΣΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ- ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBγ06 ΜΕΣΗ: ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ- ΕΚΠ/ΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ- ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ
- IBγ07 ΜΕΣΗ: ΚΤΙΡΙΑΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ
- IBγ08 1 ΜΕΣΗ:ΜΑΘΗΤΕΣ/- ΤΡΙΕΣ: ΦΥΛΟ
- IBγ08 ΜΕΣΗ: ΜΑΘΗΤΕΣ- ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ
- IBγ09 ΜΕΣΗ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ- ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
- IBγ12 ΜΕΣΗ: ΣΧΟΛΕΙΟ και ΑΛΛΟΙ ΘΕΣΜΟΙ
- IBγ13 ΜΕΣΗ: ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ
- IBγ16 ΜΕΣΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBδ01 1 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBδ02 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ
- IBδ05 1 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ: ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
- IBδ05 2 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ: ΦΥΛΟ
- IBδ06 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
- IBδ08 1 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΜΑΘΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ: ΦΥΛΟ
- IBδ09 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ- ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
- IBδ16 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBε01 1 ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBε05 ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ-ΠΑΙΔ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBε08 1 ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ-ΠΑΙΔ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ: ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ: ΦΥΛΟ
- IBε16 ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBη01 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΓΕΝΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ
- IBη02 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

- IBη03 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ
- IBη04 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
- IBη05 1 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ: ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
- IBη05 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBη06 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
- IBη07 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΚΤΙΡΙΑΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ
- IBη08 1 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΕΣ: ΜΑΘΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ: ΦΥΛΟ
- IBη09 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ-ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
- IBη10 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΦΥΛΟ
- IBη11 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ
- IBη12 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΣΧΟΛΕΙΟ και ΑΛΛΟΙ ΘΕΣΜΟΙ
- IBη13 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ
- IBη14 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
- IBη15 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΣΧΟΛΙΚΗ ΖΩΗ
- IBη16 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΤΟΠΙΚΗ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBστ01 1 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBστ02 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
- IBστ05 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBστ06 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΘΕΣΜΙΚΟ ΕΚΠ ΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ
- IBστ08 1 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΦΟΙΤΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ: ΦΥΛΟ
- IBστ08 2 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΦΟΙΤΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ: ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ
- IBστ08 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΦΟΙΤΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ
- IBστ09 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ-ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
- IBστ16 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBβ02 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
- IBβ05 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBβ09 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ-ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
- IBβ13 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ
- IBβ16 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBγ06 ΜΕΣΗ: ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ-ΕΚΠ ΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ
- IBγ07 ΜΕΣΗ: ΚΤΙΡΙΑΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ
- IBγ08 1 ΜΕΣΗ: ΜΑΘΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ: ΦΥΛΟ
- IBγ08 ΜΕΣΗ: ΜΑΘΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ
- IBγ12 ΜΕΣΗ: ΣΧΟΛΕΙΟ και ΑΛΛΟΙ ΘΕΣΜΟΙ
- IBγ16 ΜΕΣΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBδ02 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
- IBδ05 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBδ16 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBε08 ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ-ΠΑΙΔ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ: ΜΑΘΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ
- IBε16 ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ-ΠΑΙΔ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBη01 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBη05 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBη06 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΘΕΣΜΙΚΟ -ΕΚΠ ΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ
- IBη08 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΜΑΘΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ

- IBη12 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΣΧΟΛΕΙΟ και ΑΛΛΟΙ ΘΕΣΜΟΙ
- IBη16 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBστ05 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBστ08 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΦΟΙΤΗΤΕΣ/-ΤΡΙΕΣ
- IBστ09 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ-ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
- IBστ16 ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBβ01 1 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBβ05 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBβ13 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ
- IBβ16 ΔΗΜΟΤΙΚΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBγ16 ΜΕΣΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ
- IBδ01 1 ΤΕΧΝΙΚΗ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBη01 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΓΕΝΙΚΑ
- IBη03 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ
- IBη05 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ
- IBη12 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΣΧΟΛΕΙΟ και ΑΛΛΟΙ ΘΕΣΜΟΙ
- IBη14 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
- IBη16 ΜΗ ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΣΕ ΒΑΘΜΙΔΑ: ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ/ΣΧΟΛΕΙΑ

I

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

II
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΕΚΤΟΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

III

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΤΟΣ και ΕΚΤΟΣ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ